

✓ Подписной индекс:

77397 - Журнал "НАКР"

77442 - Журнал "НАКР" + CD

Подписка по телефонам:

(312) 64-26-50, 64-26-51

посетительский журнал
Еженедельный журнал

для руководителей, бухгалтеров и юристов

Подписка и приобретение книг через интернет:

www.academy.kg

28

ИЮЛЬ

2010

НАКР

НОРМАТИВНЫЕ АКТЫ
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В НОМЕРЕ:

- Кыргыз Республикасынын Конституциясы
- Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө Мыйзамы
- 2010-жылдын 27-июндагы Кыргыз Республикасынын референдумунун жыйынтыктары жөнүндө
- Конституция Кыргызской Республики (принята референдумом 27 июня 2010 года)
- Закон о введении в действие Конституции Кыргызской Республики
- О результатах референдума (всенародного голосования) Кыргызской Республики 27 июня 2010 года

ISSN 1694-5123

02810

12.07.10

№ 28

2010

www.academy.kg

НОРМАТИВНЫЕ
АКТЫ
КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ

Журнал издается с 1993 года

Выходит еженедельно №28 (513)

СОДЕРЖАНИЕ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН РЕФЕРЕНДУМУ

Кыргыз Республикасынын Конституциясы

(2010-жылдын 27-июнунда Референдумда кабыл алынды).....	3
БИРИНЧИ БӨЛҮМ. КОНСТИТУЦИЯЛЫК ТҮЗҮЛҮШТҮН НЕГИЗДЕРИ.....	3
ЭКИНЧИ БӨЛҮМ. АДАМДЫН ЖАНА ЖАРАНДЫН УКУКТАРЫ МЕНЕН ЭРКИНДИКТЕРИ.....	5
Биринчи глава. Негизги укуктар жана эркиндиктер.....	5
Экинчи глава. Адам укуктары жана эркиндиктери.....	7
Үчүнчү глава. Жарандык. Жарандын укугу жана милдеттери.....	10
ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИ.....	11
ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМ ЧЫГАРУУ БИЙЛИГИ.....	13
Биринчи глава. Жогорку Кеңеш.....	13
Экинчи глава. Жогорку Кеңештин ыйгарым укуктары.....	14
Үчүнчү глава. Мыйзам чыгаруу иши.....	16
БЕШИНЧИ БӨЛҮМ. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТКАРУУ БИЙЛИГИ.....	17
АЛТЫНЧИ БӨЛҮМ. КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН СОТ БИЙЛИГИ.....	19
ЖЕТИНЧИ БӨЛҮМ. МАМЛЕКЕТТИК БАШКА ОРГАНДАР.....	21
СЕГИЗИНЧИ БӨЛҮМ. ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗ АЛДЫНЧА БАШКАРУУ.....	22
ТОГУЗУНЧУ БӨЛҮМ. УШУЛ КОНСТИТУЦИЯГА ӨЗГӨРТҮҮЛӨРДҮ ЖАНА ТОЛУКТООЛОРДУ КИРГИЗҮҮНҮН ТАРТИБИ.....	22
Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө Кыргыз Республикасынын 2010-жылдын 27-июнундагы Мыйзамы.....	23
2010-жылдын 27-июндагы Кыргыз Республикасынын референдумунун (бүткүл элдик добуш берүүнүн) жыйынтыктары жөнүндө Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясынын 2010-жылдын 1-июлундагы № 130 токтому.....	25

РЕФЕРЕНДУМ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Конституция Кыргызской Республики

(принята референдумом 27 июня 2010 года)

РАЗДЕЛ ПЕРВЫЙ. ОСНОВЫ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ.....	26
РАЗДЕЛ ВТОРОЙ. ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА.....	28
Глава первая. Основные права и свободы.....	28
Глава вторая. Права и свободы человека.....	30
Глава третья. Гражданство. Права и обязанности гражданина.....	33
РАЗДЕЛ ТРЕТИЙ. ПРЕЗИДЕНТ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ.....	34
РАЗДЕЛ ЧЕТВЕРТЫЙ. ЗАКОНОДАТЕЛЬНАЯ ВЛАСТЬ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ.....	36
Глава первая. Жогорку Кенеш.....	36
Глава вторая. Полномочия Жогорку Кенеша.....	37
Глава третья. Законодательная деятельность.....	39
РАЗДЕЛ ПЯТЫЙ. ИСПОЛНИТЕЛЬНАЯ ВЛАСТЬ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ.....	39
РАЗДЕЛ ШЕСТОЙ. СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ.....	42
РАЗДЕЛ СЕДЬМОЙ. ИНЫЕ ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОРГАНЫ.....	44
РАЗДЕЛ ВОСЬМОЙ. МЕСТНОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ.....	45
РАЗДЕЛ ДЕВЯТЫЙ. ПОРЯДОК ВНЕСЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ В НАСТОЯЩУЮ КОНСТИТУЦИЮ.....	45
О введении в действие Конституции Кыргызской Республики Закон КР от 27 июня 2010 года.....	46
О результатах референдума (всенародного голосования) Кыргызской Республики 27 июня 2010 года Постановление Центризбиркома КР от 1 июля 2010 года № 130.....	47

Главный редактор: Нурбек Алишеров
 Ответственный секретарь: Азим Сейдакматов
 Набор: Назира Акымбаева

Корректурa: Юлия Трашкова
 Верстка: Ашым Алишеров
 Дизайн обложки: Санжар Жумашев

Подписка принимается в офисе редакции и всех почтовых отделениях республики. Цена (редакционная) 120 с. 00 т.

Учредитель:
 Издательство "Академия"
 Журнал зарегистрирован
 в Министерстве юстиции Кыргызской
 Республики. Регистрационное
 свидетельство № 559

Адрес редакции: 720071,
 г. Бишкек, пр. Чуй, 265А, к. 322а
 Телефон: (312) 64-26-50, 39-20-55
 Отдел подписки и оптовых продаж:
 (312) 64-26-51
 Отдел рекламы: (312) 64-63-14

Подписано к печати
 09.07.2010 в 12 ч. 00 мин.
 Печать офсетная.
 Формат 60x84 1/8. Усл.печ.л. 6,0.
 Отпечатано в ОсОО "V.R.S. Company",
 г. Бишкек, Кыргызская Республика

© Издательство «Академия», 2010

© «Нормативные акты КР», 2010

© ИЦ «Токтом», 2010

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН РЕФЕРЕНДУМУ

2010-жылдын 27-июнунда Референдумда (бүткүл
 элдик добуш берүүдө) кабыл алынды

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КОНСТИТУЦИЯСЫ

(Кыргыз Республикасынын 2010-жылдын 27-июнундагы Мыйзамы менен колдонууга киргизилди)

Биз, куттуу Кыргызстандын эли,
 элибиздин эркиндиги үчүн канын төгүп, жанын
 берген баатырларды эске сактап;
 адам укугун урматтоону жана коргоону туу
 туткан эркин, демократиялык мамлекет кура тур-
 гандыгыбызды тастыктап;
 кыргыз мамлекеттүүлүгүн өнүктүрүп-өстүрүү-
 гө, бекемдөөгө, анын эгемендүүлүгүн, элинин би-
 римдигин сактоого бекем ишенгендигибизди жа-

на майтарылбас эркибизди билдирип;
 укуктун үстөмдүгүн камсыздоо менен социал-
 дык адилеттикти, теңдикти, элдин экономикалык
 бакубатчылыгы менен жыргалчылыгын жана ру-
 ханий өнүгүшүн өргө сүрөөгө умтулуп;
 ата-бабаларыбыздын тынчтыкта жана ынты-
 макта жашоо, табият менен таттуу болуу
 жөнүндө айткан ыйык осуятын туу тутуп, ушул
 Конституцияны кабыл алабыз.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

КОНСТИТУЦИЯЛЫК ТҮЗҮЛҮШТҮН НЕГИЗДЕРИ

1-берене.

1. Кыргыз Республикасы (Кыргызстан) -
 эгемендүү, демократиялык, укуктук, мамлекеттик
 башкарууга дин аралашпаган, унитардык, соци-
 алдык мамлекет.

2. Кыргыз Республикасы өзүнүн аймагында
 толук мамлекеттик бийликке ээ, ички жана тышкы
 саясатты өз алдынча жүргүзөт.

2-берене.

1. Кыргызстандын эли эгемендиктин ээси жа-
 на Кыргыз Республикасындагы мамлекеттик бий-
 ликтин бирден-бир булагы болуп саналат.

2. Кыргызстандын эли өз бийлигин ушул Кон-
 ституциянын жана мыйзамдардын негизинде
 түздөн-түз шайлоолордо жана референдумдар-
 да, ошондой эле мамлекеттик органдардын жана
 жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын
 системасы аркылуу жүзөгө ашырат.

3. Мыйзамдар жана мамлекеттик маанидеги
 башка олуттуу маселелер референдумга (бүткүл
 элдик добуш берүүгө) коюлушу мүмкүн. Рефе-
 рендумду өткөрүүнүн тартиби, референдумга
 коюлуучу маселелердин тизмеги конституциялык
 мыйзам менен белгиленет.

4. Шайлоо эркин болуп саналат.

Жогорку Кеңештин депутаттарын, Президен-
 тти, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүл-
 чүлүктүү органдарынын депутаттарын шайлоо
 жашыруун жалпы добуш берүү менен тең жана
 тикелей шайлоо укугунун негизинде өткөрүлөт.

Кыргыз Республикасынын 18 жашка толгон
 жарандары шайлоого укуктуу.

5. Мамлекет мыйзамда белгиленген ар кайсы
 социалдык топтордун мамлекеттик органдардагы
 жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органа-
 рындагы, анын ичинде чечим чыгаруу деңгээ-

линде өкүлчүлүгү үчүн шарттарды түзөт.

3-берене.

Кыргыз Республикасында мамлекеттик бий-
 лик:

1) бүткүл эл тарабынан шайланган Жогорку
 Кеңеш жана Президент өкүл болгон жана камсыз
 кылган элдик бийликтин үстөмдүгүнүн;

2) мамлекеттик бийликти бөлүштүрүүнүн;

3) мамлекеттик органдардын жана жергилик-
 түү өз алдынча башкаруу органдарынын эл ал-
 дындагы жоопкерчилигинин жана ачыктыгынын,
 өз ыйгарым укуктарын элдин кызыкчылыгында
 жүзөгө ашыруусунун;

4) мамлекеттик бийлик органдарынын жана
 жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын
 иш милдеттери менен ыйгарым укуктарын так
 ажыратуунун принциптерине негизденет.

4-берене.

1. Кыргыз Республикасында саясий көп түр-
 дүүлүк жана көп партиялуулук таанылат.

2. Саясий партиялар, кесиптик бирликтер, да-
 гы башка коомдук бирикмелер өздөрүнүн укукта-
 рын жана эркиндиктерин жүзөгө ашыруу жана
 жарандардын өз эркин коргоо, саясий, экономи-
 калык, социалдык, эмгектик, маданий жана башка
 кызыкчылыктарын канааттандыруу үчүн эркин
 билдирүү жана кызыкчылыктарынын жалпылы-
 гынын негизинде түзүлүшү мүмкүн.

3. Саясий партиялар жарандардын саясий эркин
 билдирүүгө көмөк көрсөтөт, Жогорку Кеңештин де-
 путаттарын, Президентти, жергиликтүү өз алдынча
 башкаруу органдарын шайлоого катышат.

4. Кыргыз Республикасында төмөнкүлөргө
 тыюу салынат:

1) мамлекеттик, муниципалдык жана партия-
 лык институттардын кошулушуна; мамлекеттик

жана муниципалдык мекемелерде жана уюмдарда партиялык уюмдардын түзүлүшүнө жана иштешине; мамлекеттик жана муниципалдык кызматкерлер кызматтык иштен тышкары жүзөгө ашырган учурларды кошпогондо, партиялык ишти аткарышына;

2) аскер кызматчыларынын, укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин жана судьялардын саясий партияларга мүчө болушуна, алардын кайсы бир саясий партияларды колдоп чыгышына;

3) диний, этностук негизде саясий партияларды түзүүгө, диний бирикмелердин саясий максаттарды көздөшүнө;

4) жарандардын бирикмелери тарабынан аскерлешкен курумдардын түзүлүшүнө;

5) иш-аракети конституциялык түзүлүштү күч менен өзгөртүүгө, улуттук коопсуздукту бүлдүрүүгө, социалдык, расалык, улут аралык, этностор аралык жана диний касташууну тутандырууга багытталган максаттарды көздөгөн саясий партиялардын, коомдук жана диний бирикмелердин, алардын өкүлчүлүктөрүнүн жана филиалдарынын иштешине.

5-берене.

1. Мамлекет жана анын органдары коомдун кайсы бир бөлүгүнө эмес, бүткүл коомго кызмат кылат.

2. Элдин эч бир бөлүгү, бир да бирикме, бир да адам мамлекетте бийликти өзүнө ыйгарып алууга укуксуз. Мамлекеттик бийликти узурпациялоо өзгөчө оор кылмыш болуп эсептелет.

3. Мамлекет, анын органдары, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана алардын кызмат адамдары ушул Конституцияда жана мыйзамдарда аныкталган ыйгарым укуктардын алкагынан чыга алышпайт.

4. Мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана алардын кызмат адамдары укукка каршы иш-аракети үчүн мыйзамда каралган тартипте жоопкерчилик тартышат.

6-берене.

1. Конституция эң жогорку юридикалык күчкө ээ жана ал Кыргыз Республикасында түздөн-түз колдонулат.

2. Конституциянын негизинде конституциялык мыйзамдар, мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылар кабыл алынат.

3. Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп эсептелген, мыйзамда белгиленген тартипте күчүнө кирген эл аралык келишимдер, ошондой эле эл аралык укуктун жалпы кабыл алынган принциптери менен ченемдери Кыргыз Республикасынын укук системасынын ажыралгыс бөлүгү болуп саналат.

Адам укуктары боюнча эл аралык келишимдердин ченемдери түздөн-түз колдонулат жана башка эл аралык келишимдин ченемдерине ка-

раганда артыкчылыкка ээ.

4. Мыйзамдарды жана башка ченемдик укуктук актыларды расмий жарыялоо алардын күчүнө кириши үчүн милдеттүү шарт болуп эсептелет.

5. Жаңы милдеттерди же оордотуучу жоопкерчиликти белгилөөчү мыйзам же башка ченемдик укуктук акты өткөн мезгилге карата колдонулбайт.

7-берене.

1. Кыргыз Республикасында эч бир дин мамлекеттик же милдеттүү дин катары кабыл алынышы мүмкүн эмес.

2. Дин жана бардык ырасымдар мамлекеттен ажыратылган.

3. Диний бирикмелердин жана дин кызматчыларынын мамлекеттик органдардын ишине кийлигишүүсүнө тыюу салынат.

8-берене.

1. Кыргыз Республикасынын азыркы чек арасындагы аймагы бүтүн жана кол тийгис.

2. Мамлекеттик башкарууну жана жергиликтүү өз алдынча башкарууну уюштуруу максатында Кыргыз Республикасынын аймагы мыйзамда аныкталган администрациялык-аймактык бирдиктерге бөлүнөт.

3. Бишкек жана Ош шаарлары республикалык маанидеги шаарлар деп эсептелет, алардын статусу мыйзам менен аныкталат.

9-берене.

1. Кыргыз Республикасы татыктуу жашоо-турмуш шартын түзүүгө жана инсанды эркин өстүрүүгө, жумушка орноштурууга көмөк көрсөтүүгө багытталган социалдык программаларды иштеп чыгат.

2. Кыргыз Республикасы социалдык жактан корголбогон жарандардын категорияларына колдоо көрсөтүүнү, эмгек акынын кепилдик берилген минималдуу өлчөмүн, эмгекти жана саламаттыкты коргоону камсыз кылат.

3. Кыргыз Республикасы социалдык кызматтардын, медициналык тейлөөнүн системасын өнүктүрөт, мамлекеттик пенсияларды, жөлөкпүлдарды, социалдык коргоонун дагы башка кепилдиктерин белгилейт.

10-берене.

1. Кыргыз тили Кыргыз Республикасында мамлекеттик тил болуп саналат.

2. Кыргыз Республикасында расмий тил катары орус тили колдонулат.

3. Кыргыз Республикасы Кыргызстан элин түзгөн бардык этностордун өкүлдөрүнө эне тилин сактоо, аны окуп-үйрөнүү жана өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү укугуна кепилдик берет.

11-берене.

1. Кыргыз Республикасы мамлекеттик символдорго - Тууга, Гербге, Гимнге ээ. Алардын сыпаттамасы жана расмий пайдалануу тартиби

мыйзам менен белгиленет.

2. Бишкек шаары Кыргыз Республикасынын борбору болуп саналат.

3. Кыргыз Республикасынын акча бирдиги сом болуп эсептелет.

12-берене.

1. Кыргыз Республикасында менчиктин ар кандай түрлөрү таанылат жана жеке, мамлекеттик, муниципалдык жана башка менчик түрлөрүн тең укуктуу корголушуна кепилдик берилет.

2. Менчик кол тийгис. Эч ким өзүм билемдик менен мүлкүнөн ажыратылышы мүмкүн эмес.

Менчик ээсинин эркинен тышкары мүлктү алып коюуга соттун чечими менен гана жол берилет.

Улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын ден соолугун жана адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында соттун чечимсиз мүлктү алып коюуга мыйзамда каралган учурларда гана жол берилет. Мындай алып коюунун мыйзамдуулугу сот тарабынан милдеттүү түрдө каралууга тийиш.

Мыйзамда каралган коомдук муктаждыктар үчүн мүлктү алып коюу, ал мүлктүн наркынын жана башка чыгымдардын ордун толтуруп берүүнү адилеттүү жана алдын-ала камсыз кылуу менен соттун чечими боюнча жүргүзүлүшү мүмкүн.

3. Жарандардын жана юридикалык жактардын менчигинде турган мүлктү мамлекеттин менчигине өткөрүү (улутташтыруу) ал мүлктүн жана башка чыгымдардын наркынын ордун толтуруу менен мыйзамдын негизинде жүргүзүлөт.

4. Кыргыз Республикасы өз жарандары менен юридикалык жактарынын менчигин, ошондой эле башка мамлекеттердин аймагында жайгашкан өзүнүн менчигин коргойт.

5. Жер, анын кен байлыктары, аба мейкиндиги, суулары, токойлору, өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсү, башка жаратылыш ресурстары Кыргыз Республикасынын гана менчиги болуп эсептелет, бирдиктүү экологиялык системаны сактоо максатында Кыргызстан элинин жашоосу менен иш-аракетинин негизи катары пайдаланылат жана мамлекеттин өзгөчө коргоосунда турат.

Жеке менчикте болушу мүмкүн эмес жайыттарды кошпогондо, жер ошондой эле менчиктин жеке, муниципалдык жана башка формаларында болушу мүмкүн.

6. Менчик ээлеринин өз укуктарын ишке ашыруунун чектери жана тартиби, аларды коргоонун кепилдиктери мыйзам менен аныкталат.

13-берене.

1. Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бюджетти республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден турат, мамлекеттин кирешелерин жана чыгашаларын өзүнө камтыйт.

2. Республикалык жана жергиликтүү бюджеттерди түзүүнүн, кабыл алуунун, пайдалануунун тартиби, ошондой эле аларды аткаруунун аудити мыйзам менен аныкталат. Республикалык бюджет - мыйзам менен, жергиликтүү бюджеттер тиешелүү өкүлчүлүктүү органдардын чечими менен кабыл алынат.

3. Кыргыз Республикасынын аймагында бирдиктүү салык системасы иштейт. Салыктарды белгилөө укугу Жогорку Кеңешке таандык. Жаңы салыктарды белгилөөчү жана салык төлөөчүлөрдүн абалын начарлатуучу мыйзамдар өткөн мезгилге карата колдонулбайт.

14-берене.

1. Кыргыз Республикасы экспансиялык, агрессиялык максаттарды жана аскердик күч менен чечилүүчү аймактык дооматтарды көздөбөйт, мамлекеттик турмушту милитаризациялоону, мамлекетти, анын ишин согуш жүргүзүү милдеттерине баш ийдирүүнү четке кагат. Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрү өзүн-өзү коргоо жана жетиштүү коргоно алуу принциптерине ылайык куралат.

2. Кыргызстанга жана биргелешип коргонуу милдеттенмелери менен байланышкан башка мамлекеттерге каршы жасалган агрессия учурларын кошпогондо, согуш жүргүзүү укугу таанылбайт. Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүнүн бөлүктөрүн Кыргызстандын аймагынан тышкары жактарга жиберүүнүн ар бир учуру боюнча уруксат депутаттардын жалпы санынын үчтөн экисинен кем эмес көпчүлүк добушу менен Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынат.

3. Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүн мамлекеттин ички саясий маселелерин чечүү үчүн пайдаланууга тыюу салынат.

4. Кыргыз Республикасы жалпыга бирдей жана адилеттүү жашоого, өз ара пайдалуу кызматташууга, дүйнөлүк жана регионалдык маселелерди тынчтык жол менен чечүүгө умтулат.

15-берене.

Кыргыз Республикасында өзгөчө абал менен согуш абалы ушул Конституцияда жана конституциялык мыйзамдарда каралган учурларда жана тартипте киргизилиши мүмкүн.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

АДАМДЫН ЖАНА ЖАРАНДЫН УКУКТАРЫ МЕНЕН ЭРКИНДИКТЕРИ

Биринчи глава

Негизги укуктар жана эркиндиктер

16-берене.

1. Адам укуктары жана эркиндиктери ажыра-

гыс, ал ар бир адамга төрөлгөндөн эле таандык. Адам укуктары менен эркиндиктери эң жогор-

ку баалуулук болуп эсептелет. Алар тикелей колдонулат, мыйзам чыгаруу, аткаруу бийлигинин жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишинин маани-мазмунун аныктап турат.

2. Кыргыз Республикасы өз аймагынын чегинде, өзүнүн юрисдикциясында турган бардык адамдардын укуктары менен эркиндиктерин урматтайт жана камсыз кылат.

Эч ким жынысы, расасы, тили, майыптуулугу, этноско таандыктыгы, туткан дини, курагы, саясий же башка ынанымдары, билими, теги, мүлктүк же башка абалы, ошондой эле башка жагдайлары боюнча кодулоого алынышы мүмкүн эмес.

Эл аралык милдеттенмелерге ылайык ар кайсы социалдык топтор үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылууга багытталып, мыйзамда белгиленген атайын чаралар кодулоо деп эсептелбейт.

3. Кыргыз Республикасында мыйзам жана сот алдында бардыгы бирдей.

4. Кыргыз Республикасында эркектер менен аялдар бирдей укуктарга жана эркиндиктерге, аларды ишке ашыруу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ.

5. Кыргыз Республикасында баланын эң жакшы жашоо кызыкчылыктарын камсыз кылуу принциби колдонулат.

17-берене.

Ушул Конституцияда белгиленген укуктар менен эркиндиктер бардык жактан толук жетишерлик деп эсептелбейт жана адамдын, жарандын башка жалпы таанылган укуктары менен эркиндиктерин тануу же басмырлоо катары чечмеленбеши керек.

18-берене.

Ар бир адам ушул Конституцияда жана мыйзамдарда тыюу салынбаган башка дагы ар кандай иш-аракеттер менен иштерди жүзөгө ашырууга укуктуу.

19-берене.

1. Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк жарандар жана жарандыгы жок адамдар, мыйзамда же Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп эсептелген эл аралык келишимде белгиленгенден башка учурларда Кыргыз Республикасынын жарандары менен бирдей укуктардан пайдаланат жана милдеттерди аткарат.

2. Кыргыз Республикасы эл аралык милдеттенмелерге ылайык чет өлкө жарандарына жана жарандыгы жок адамдарга саясий жүйөлөр боюнча куугунтукталганда, ошондой эле адам укуктары менен эркиндиктери бузулган учурларда башкаларга берет.

20-берене.

1. Кыргыз Республикасында адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин жокко чыгаруучу же кемсинтүүчү мыйзамдар кабыл алынбашы керек.

2. Адамдын, жарандын укуктары менен эркиндиктери улуттук коопсуздукту, коомдук тартипти, калктын саламаттыгын, адеп-ахлагын сактоо, башка адамдардын укуктары менен эркиндиктерин коргоо максатында Конституция жана мыйзамдар менен чектелиши мүмкүн. Киргизилип жаткан чектөөлөр көрсөтүлгөн максаттарга өлчөмдөш болушу керек.

Адамдын, жарандын укуктарын, эркиндиктерин чектеген мыйзамдык актыларды кабыл алууга тыюу салынат.

3. Конституцияда каралгандан башка максаттарда жана андан ашкан даражада укуктарга жана эркиндиктерге мыйзам менен чектөө коюлушу мүмкүн эмес.

4. Төмөнкүдөй тыюу салуулар боюнча ушул Конституцияда белгиленген кепилдиктерге эч кандай чектөө коюлууга тийиш эмес:

1) өлүм жазасын, кыйноону, дагы башка адамкерчиликсиз, мыкаачылык мамилени же болбосо жазалоонун кадыр-баркты басмырлаган түрлөрүн колдонууга карата салынган тыюуларга чектөө;

2) алардын ыктыярдуу макулдугу талаптагыдай билдирилмейинче жана ырасталмайынча адамдарга медициналык, биологиялык, психологиялык тажрыйбаларды жүргүзүүгө;

3) кулчулукка; адамдарды соодалоого коюлган;

4) бала эмгегин эксплуатациялоого;

5) жарандык-укуктук милдеттенмени аткаруунун негизинде эркиндигинен ажыратууга карата салынган;

6) инсандын ар-намысына шек келтирген маалыматты жайылткандыгы үчүн кылмыштык куугунтуктоого;

7) ой-пикирин, диний жана башка ынанымдарын билдирүүгө жана алардан баш тартууга мажбурлоого;

8) тынч чогулууга катышууга мажбурлоого;

9) өзүнүн кайсы этноско таандык экенин аныктап көрсөтүүгө мажбурлоого;

10) турак-жайынан өзүм билемдик менен ажыратууга.

5. Ушул Конституцияда белгиленген төмөндөгүдөй укуктар эч чектелүүгө тийиш эмес:

1) ар бир эркиндигинен ажыратылган адамдын өзүнө адамкерчиликтүү мамиле кылууну жана адамдык кадыр-баркын сыйлоону талап кылуу;

2) ырайым кылууну же жазасын жеңилдетүүнү сурануу;

3) жогору турган сот тарабынан ишти кайра каратуу;

4) ой-пикир эркиндиги тууралуу;

5) диний же башка ынанымдарды эркин тандап алуу жана ээ болуу;

6) өзүнүн кайсы этноско таандык экенин эркин аныктоо жана көрсөтүү;

7) кызматтык милдеттерди аткаруу учурунда мамлекеттик бийликтин, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын мыйзамсыз иш-аракеттери менен

келтирилген зыяндын ордун мамлекеттен толтуртуп алуу;

8) соттук коргонуу;

9) мамлекеттик билим берүү уюмдарында не-

гизги жалпы жана орто жалпы билимди акысыз алуу;

10) жарандын Кыргыз Республикасына тоскоолдуксуз кайтып келүү укугу.

Экинчи глава

Адам укуктары жана эркиндиктери

21-берене.

Ар бир адам ажыратылгыс жашоо укугуна ээ. Эч кимдин өмүрү өзүм билемдик менен кыйылышы мүмкүн эмес. Өлүм жазасына тыюу салынат.

22-берене.

1. Эч ким кыйноолорго, башка адамкерчиликсиз, мыкаачылык же кадыр-баркты басмырлаган мамилеге же жазалоого туш болушу мүмкүн эмес.

2. Эркиндигинен ажыратылган ар бир адам өзүнө гумандуу мамиле жасалышына жана адамдык кадыр-баркынын сакталышына укуктуу.

3. Тиешелүү түрдө билдирилип, күбөлөндүрүлгөн ыктыярдуу макулдугусуз адамдарга медициналык, биологиялык, психологиялык тажрыйбаларды жүргүзүүгө тыюу салынат.

23-берене.

1. Кыргыз Республикасында кулчулукка, адамдарды соодалоого жол берилбейт.

2. Бала эмгегин эксплуатациялоого тыюу салынат.

3. Согушка, жаратылыш кырсыктарынын кесепеттерин жоюуга, башка өзгөчө кырдаалдар менен соттун чечимин аткарууга байланышкан учурлардан тышкары мажбурлап иштетүүгө тыюу салынат.

Аскердик, альтернативалуу (аскердиктен тышкары) кызмат өтөөгө тартуу мажбурлоо эмгеги деп эсептелбейт.

24-берене.

1. Ар бир адам эркиндикке жана жеке кол тийбестикке укуктуу.

2. Жарандык-укуктук милдеттенмелерди аткаруу коюшунун негизинде эч ким эркиндигинен ажыратылышы мүмкүн эмес.

3. Соттун чечимисиз жана мыйзамда белгиленген негиздер менен тартиптен тышкары эч ким камакка алынышы, кайтарууда кармалышы же эркиндигинен ажыратылышы мүмкүн эмес.

4. Эч ким соттун чечимисиз 48 сааттан ашык мөөнөткө кармалышы мүмкүн эмес.

Ар бир кармалган адам кармалган учурунан тартып 48 саат өткөнгө чейин тез арада жана кандай учурда болбосун кармалышынын мыйзамдуулугу жөнүндө маселени чечүү үчүн сотко жеткирилиши керек.

Айрым учурларда кармап туруунун бир кыйла кыска мөөнөттөрү мыйзам менен белгилениши мүмкүн.

Кармалган ар кандай адам мыйзамда белгиленген тартипте жана мезгилдүүлүгүнө жараша

кармап туруунун мыйзамдуулугун текшерүүгө укуктуу. Эгерде адамды кармоого негиздер жок болуп чыкса, ал адам дароо бошотулушу керек.

5. Кармалган ар бир адамга, токтоосуз түрдө, кармоонун жүйөлөрү менен анын укуктары түшүндүрүлүп, медициналык жактан кароо жана врачтын жардамынан пайдалануу укугу менен кошо, анын укугу камсыз кылынышы керек.

Эркиндигинен ажыратылган учурдан тартып адамдын коопсуздугу камсыз кылынып, ага өзүнө өзү коргоого жана адвокаттын квалификациялуу юридикалык жардамынан пайдаланууга, ошондой эле коргоочу күтүүгө мүмкүндүк берилет.

25-берене.

1. Кыргыз Республикасында ар бир адам ары-бери эркин жүрүүгө, барчу жана жашоочу жерин тандап алууга укуктуу.

2. Ар бир адам Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары эркин чыгууга укуктуу.

26-берене.

1. Ар бир адам мыйзамда каралган тартипте күнөөлүү экени далилденмейинче жана соттун чечими мыйзамдуу күчүнө киргени аныкталмайынча кылмыш жасаганга күнөөлүү деп эсептелбейт. Бул принциптин бузулушу материалдык жана моралдык зыяндын орду сот аркылуу толтуруп берилүү үчүн негиз болуп эсептелет.

2. Эч ким өзүнүн күнөөсүздүгүн далилдөөгө милдеттүү эмес. Күнөөлүү экенине карата ар кандай шектенүү айыпталуучунун пайдасына чечмеленет.

3. Эч ким кылмыш жасаганын өзү мойнуна алганынын негизинде гана соттолушу мүмкүн эмес.

4. Жазык иши боюнча күнөөнү далилдөө түйшүгү айыптоочуга жүктөлөт. Мыйзамды бузуу менен алынган далилдер күнөөнү негиздөө жана сот актысын чыгаруу үчүн пайдаланылышы мүмкүн эмес.

5. Эч ким жеке өзүнө, жубайына жана мыйзам менен аныкталуучу жакын туугандарынын чөйрөсүнө каршы күбө катары өтүүгө милдеттүү эмес. Көрсөтмө берүү милдетинен бошотуунун башка учурлары мыйзам менен белгилениши мүмкүн.

6. Ар бир адам мыйзамда каралган учурларга ылайык сот арачыларынын катышуусу менен ишти сотто каратууга укуктуу.

27-берене.

1. Соттолгон ар бир адам ишин мыйзамга ылайык жогору турган сотто кайра каратууга укуктуу.

2. Соттолгон ар бир адам ырайым кылууну же

жазасын жеңилдетүүнү суранууга укуктуу.

3. Бир эле укук бузгандык үчүн эч ким кайра юридикалык жоопкерчилик тартпоого тийиш.

28-берене.

1. Адамдын жоопкерчилигин белгилөөчү же оорлотуучу мыйзам өткөн мезгилге карата колдонулбайт. Жасалган учурга карата укук бузуу деп таанылбаган иш-аракети үчүн эч ким жоопкерчилик тартпашы керек. Эгерде укук бузуу жасалгандан кийин ал үчүн жоопкерчилик жокко чыгарылса же жеңилдетилсе, анда жаңы мыйзам колдонулат.

2. Жоопкерчиликти белгилөөчү жазык мыйзамы окшоштук боюнча колдонулбайт.

29-берене.

1. Ар бир адам жеке турмушунун кол тийбестигине, ар-намысынын корголушуна укуктуу.

2. Ар бир адам кат-кабар алышууга, телефондук жана башка сүйлөшүүлөргө, почта, телеграфтык, электрондук дагы бөлөкчө жол менен кабарлашуулардын купуялуулугуна укуктуу. Бул укуктарды чектөөгө мыйзамга ылайык жана сот актысынын негизинде гана жол берилет.

3. Мыйзамда белгиленген учурлардан тышкары адамдын макулдугусуз анын жеке турмушу тууралуу маалыматты, жашыруун маалыматты жыйноого, сактоого, пайдаланууга жана жайылтууга жол берилбейт.

4. Ар бир адамга купуя маалыматты, адамдын жеке турмушу жөнүндө маалыматты укук ченемсиз жыйноодон, сактоодон, жайылтуудан коргоо, анын ичинде соттук коргоо кепилденет, ошондой эле укук ченемсиз иш-аракеттер менен келтирилген материалдык жана моралдык зыяндын ордун толтуртуп алуу укугуна кепилдик берилет.

30-берене.

1. Ар ким өзүнүн менчигинде же башка укуктук ээлигинде турган турак-жай менен башка объектилердин кол тийбестик укугуна ээ. Эч ким эсинин эркинен тышкары алар пайдаланып турган турак-жайга жана башка объектилерине кире албайт.

2. Жеке менчикте жана башка укукта болгон турак-жайда жана бөлөк объектилерде тинтүү, алып коюу, кароо жана башка аракеттерди жүргүзүү, аларга бийлик өкүлдөрүнүн кирүүсү соттун актысынын негизинде гана жол берилет.

3. Мыйзамда каралган учурларда жеке менчик жана башка укукта болгон турак-жайга жана башка объектилерди тинтүү, алып коюу, кароо жана башка аракеттерди жүзөгө ашыруу жана аларга бийлик өкүлдөрүнүн кирүүсүнө сот актысысыз жол берилет. Мындай аракеттердин мыйзамдуулугу жана негиздүүлүгү сот тарабынан каралууга тийиш.

4. Ушул беренедө белгиленген кепилдиктер жана чектөөлөр юридикалык жактарга да тиешелүү.

31-берене.

1. Ар ким эркин ой жүгүртүүгө жана өзүнчө пикирге ээ болууга укуктуу.

2. Ар ким өз пикирин билдирүүгө, сөз жана басма сөз эркиндигине укуктуу.

3. Эч ким өз пикирин билдирүүгө же андан баш тартууга мажбурланууга тийиш эмес.

4. Улуттук, этностук, расалык, диний жек көрүүчүлүктү, гендердик жана башка социалдык үстөмдүктү үгүттөп, кодулоого, касташууга же күч колдонууга чакырган үндөөлөргө тыюу салынат.

32-берене.

1. Ар кимге абийир жана дин тутуу эркиндиги кепилденет.

2. Ар ким өз алдынча же башкалар менен бирдикте ар кандай динди тутуу же эч бирин тутпоо укугуна ээ.

3. Ар ким диндик жана башка ишенимдерди эркин тандоого жана тутууга укуктуу.

4. Эч ким өзүнүн диндик жана башка ишенимдерин билдирүүгө же алардан баш тартууга мажбурланууга тийиш эмес.

33-берене.

1. Ар ким маалыматты эркин издөө, алуу, сактоо, пайдалануу жана аны оозеки, жазуу жүзүндө же башка ыкма менен жайылтуу укугуна ээ.

2. Ар ким мамлекеттик бийлик органдарындагы, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарындагы, мекемелелердеги же уюмдардагы өзү жөнүндөгү маалыматтар менен таанышууга укуктуу.

3. Ар ким мамлекеттик бийлик органдарынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын, мамлекеттик бийлик органдары жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары катышкан юридикалык жактардын, ошондой эле республикалык жана жергиликтүү бюджеттерден каржыланган уюмдардын иштери тууралуу маалыматтарды алууга укуктуу.

4. Ар кимге мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын карамагында болгон маалыматтарды алууга кепилдик берилет. Маалымат берүүнүн тартиби мыйзам менен аныкталат.

5. Эч ким адамдын ар-намысын жана беделин жаманатты кылган же кемсинткен маалыматтарды тараткандыгы үчүн кылмыштык жазага тартылышы мүмкүн эмес.

34-берене.

1. Ар ким тынч чогулуш өткөрүү эркиндигине укуктуу. Эч ким чогулушка катышууга мажбурланууга тийиш эмес.

2. Тынч чогулуш өткөрүүнү камсыздоо максатында ар ким бийлик органдарына билдирме берүүгө укуктуу.

Тынч чогулуш өткөрүү жөнүндө билдирүүнүн жоктугуна, билдирүүнүн түрү, мазмуну менен

берүү убактысынын сакталбагандыгына байланыштуу тынч чогулуш өткөрүүгө тыюу салууга жана чектөөгө, ошондой эле аны тийиштүү түрдө камсыздоодон баш тартууга жол берилбейт.

3. Тынч чогулуштарды уюштуруучулар жана катышуучулар тынч чогулуш өткөрүү жөнүндө билдирүүнүн жоктугу, билдирүүнүн түрү, мазмуну жана берилген мөөнөтү сакталбагандыгы үчүн жоопкерчилик тартышпайт.

35-берене.

Ар ким биригүү эркиндигине укуктуу.

36-берене.

1. Үй-бүлө - коомдун негизи. Үй-бүлө, ата болуу, эне болуу, балалык - бүткүл коомдун камкордугуна алынат жана мыйзам менен артыкчылыктуу корголот.

2. Ар бир бала анын дене-боюнун, акыл эсинин, ички руханий, ыймандык жана социалдык өнүгүүсү үчүн зарыл болгон жашоо деңгээлине укуктуу.

3. Баланын өнүгүшү үчүн зарыл болгон жашоо шарттарын камсыздоо жоопкерчилиги өздөрүнүн жөндөмдөрү менен финансылык мүмкүнчүлүктөрүнө жараша баланы тарбиялап жатышкан ата-эне менен тарбиячы адамдардын ар бирине жүктөлөт.

4. Мамлекет жетим балдарды жана ата-энесинин камкордугунан ажыраган балдарды багууну, тарбиялоону, окутууну камсыз кылат.

5. Нике курагына жеткен адамдар никеге турууга жана үй-бүлө күтүүгө укуктуу. Бир дагы нике никеге туруучу адамдардын ыктыярдуу, эки тараптуу макулдугусуз түзүлбөөгө тийиш. Нике мамлекет тарабынан каттоого алынат.

37-берене.

1. Кыргыз Республикасында адамдын укугу менен эркиндигин кемсинтпеген элдик үрп-адаттар, каада-салттар мамлекет тарабынан колдоого алынат.

2. Улууларды урматтоо, туугандарына жана жакындарына камкордук көрүү - ар бир адамдын милдети.

38-берене.

Ар ким өзүнүн этностук тийиштүүлүгүн эркин аныктоого жана көрсөтүүгө укуктуу. Эч ким өзүнүн этностук тийиштүүлүгүн аныктоого жана көрсөтүүгө мажбурланбашы керек.

39-берене.

Ар ким мамлекеттик бийликтин, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын кызматтык милдеттерин аткаруудагы мыйзамсыз аракеттери аркылуу келтирген зыяндын ордун толтуруп алууга укуктуу.

40-берене.

1. Ар кимге ушул Конституцияда, мыйзамдарда, Кыргыз Республикасы катышуучу болуп са-

налган эл аралык келишимдерде, эл аралык укуктун жалпыга таанылган принциптеринде жана ченемдеринде каралган анын укуктары менен эркиндигин соттук коргоого кепилдиктер берилет.

Мамлекет адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндигин коргоонун соттон тышкары жана сотко чейинки усулдарын, түрлөрүн, ыкмаларын өнүктүрүүнү камсыздайт.

2. Ар ким өз укугун жана эркиндигин мыйзам менен тыюу салынбаган бардык ыкмалар менен коргоого укуктуу.

3. Ар ким юридикалык квалификациялуу жардам алууга укуктуу. Мыйзамда көрсөтүлгөн учурларда юридикалык жардам мамлекеттин эсебинен жүргүзүлөт.

41-берене.

1. Ар ким мамлекеттик бийлик органдарына, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жана алардын кызмат адамдарына кайрылууга укуктуу, алар ага мыйзам менен белгиленген мөөнөттөрдө негиздүү жооп берүүгө милдеттүү.

2. Ар ким бузулган укуктары менен эркиндиктерин коргоо үчүн эл аралык келишимдерге ылайык адам укуктары боюнча эл аралык органдарга кайрылууга укуктуу. Көрсөтүлгөн органдар тарабынан адамдын укуктары менен эркиндиги бузулгандыгы таанылган учурда Кыргыз Республикасы аларды калыбына келтирүү жана/же зыяндын ордун толтуруу чараларын көрөт.

42-берене.

1. Ар ким өз мүлкүнө, өз ишмердигинин натыйжаларына ээ болуу, колдонуу жана тескөө укугуна ээ.

2. Ар ким экономикалык эркиндикке ээ, өз жөндөмдүүлүгү менен мүлкүн мыйзамда тыюу салынбаган ар кандай экономикалык ишмердүүлүк үчүн эркин колдонууга укуктуу.

3. Ар ким эркин эмгектенүүгө, эмгекке жөндөмдүүлүгүн пайдаланууга, кесибин жана иштин түрүн тандоого, коопсуздуктун жана гигиенанын талаптарына жооп берген эмгектик коргоого жана эмгек шарттарына укуктуу, ошондой эле мыйзам менен белгиленген жашоо минимумунан төмөн болбогон эмгек акы алуу укугуна ээ.

43-берене.

1. Ар ким иш таштоого укуктуу.

44-берене.

1. Ар ким эс алууга укуктуу.

2. Эң узак иш убактысы, жумалык эс алуунун эң кыска мөөнөтү жана жыл сайын акы төлөнүүчү өргүү, ошондой эле эс алуу укугун ишке ашыруунун башка негизги шарттары мыйзам менен аныкталат.

45-берене.

1. Ар ким билим алууга укуктуу.

2. Негизги жалпы билим алуу милдеттүү.

Ар ким мамлекеттик билим берүү уюмдарында

негизги жалпы жана орто жалпы билимди акысыз алууга укуктуу.

3. Мамлекет мектепке чейинки билим берүүдөн баштап негизги жалпы билим берүү мекемелерине чейин ар бир жарандын мамлекеттик, расмий жана бир эл аралык тилди окутуу үйрөнүүсү үчүн шарт түзөт.

4. Мамлекет мамлекеттик, муниципалдык жана менчик окуу жайларын өнүктүрүү үчүн шарт түзөт.

5. Мамлекет дене-тарбия жана спортту өнүктүрүү үчүн шарт түзөт.

46-берене.

1. Ар ким турак-жайлуу болууга укуктуу.

2. Эч ким турак-жайынан өзүм билемдик менен ажыратылбоого тийиш.

3. Мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары турак-жай курулушун колдоого алышат, турак-жайына карата укуктарды ишке ашыруу үчүн шарт түзүшөт.

4. Аз камсыз болгон жана башка муктаж адамдарга турак-жай мамлекеттик, муниципалдык жана башка турак-жай фонддоруна же болбосо мыйзамда каралган негиздерде жана тартипте социалдык мекемелерден бекер же мүмкүнчүлүккө жараша акы үчүн берилет.

47-берене.

1. Ар ким ден соолугун коргоого укуктуу.

2. Мамлекет ар бир адамды медициналык жактан тейлөө үчүн шарт түзөт жана саламаттыкты сактоонун мамлекеттик, муниципалдык жана жеке

секторлорун өнүктүрүү боюнча чараларды көрөт.

3. Акысыз медициналык тейлөө, ошондой эле жеңилдик шарттарындагы медициналык тейлөө мыйзамда каралган мамлекеттик кепилдиктердин чегинде жүзөгө ашырылат.

4. Кызмат адамдары кишилердин өмүрү жана ден соолугу үчүн коркунуч туудурган фактыларды жана жагдайларды жашырып койсо, мыйзамда көрсөтүлгөн жоопкерчиликке кириптер болот.

48-берене.

1. Ар ким өмүрү жана ден соолугу үчүн ыңгайлуу болгон экологиялык чөйрөгө укуктуу.

2. Ар ким жаратылышты пайдалануудагы аракеттердин натыйжасында ден-соолугуна же мүлкүнө келтирилген зыяндын ордун толтуруп алууга укуктуу.

3. Ар ким табигый жаратылыш чөйрөсүнө, өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсүнө этият мамиле жасоого милдеттүү.

49-берене.

1. Ар кимге адабий, көркөм, илимий, техникалык жана башка чыгармачылыктын түрлөрүнө, окутуучулук эркиндигине кепилдик берилет.

2. Ар ким маданий турмушка катышууга жана маданият баалуулуктарынан пайдаланууга укуктуу.

Мамлекет тарыхый эстеликтерди жана маданий мурастардын башка объектилерин сактоону камсыз кылат.

3. Интеллектуалдык менчик мыйзам менен корголот.

Үчүнчү глава

Жарандык. Жарандын укугу жана милдеттери

50-берене.

1. Жаран өзүнүн жарандыгына жараша укуктарга ээ жана милдеттерди аткарат.

2. Бир дагы жаран өзүнүн жарандыгынан жана өзүнүн жарандыгын өзгөртүү укугунан ажыратылышы мүмкүн эмес. Кыргыз Республикасынын жарандары болуп эсептелген адамдардын мыйзамдарга жана Кыргыз Республикасы катышуучу болуп саналган эл аралык келишимдерге ылайык башка мамлекеттин жарандыгына тийиштүүлүгү да таанылат.

3. Кыргыз Республикасынын чегинен тышкары жашаган кыргыздар башка мамлекеттин жараны болгондугуна карабастан жөнөкөйлөштүрүлгөн тартипте Кыргыз Республикасынын жарандыгын алууга укуктуу.

Кыргыз Республикасынын жарандыгын берүүнүн тартиби жана шарты мыйзам менен аныкталат.

4. Жаран республиканын чегинен сыртка чыгарып салынбайт же башка мамлекетке берилбейт.

5. Кыргыз Республикасы өз чегинен тышкы жерлерде жарандарын коргоого жана калкалоого кепилдик берет.

51-берене.

Жарандар Кыргыз Республикасына тоскоолдуксуз кайтып келүүгө укуктуу.

52-берене.

1. Жарандар төмөндөгүлөргө укуктуу:

1) республикалык жана жергиликтүү маанидеги мыйзамдарды, чечимдерди талкуулоого жана аларды кабыл алууга катышууга;

2) ушул Конституцияда жана мыйзамдарда каралган тартипте мамлекеттик бийлик органдарын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарын шайлоого жана аларга шайланууга;

3) конституциялык мыйзамда каралган тартипте референдумга катышууга.

2. Жарандар мамлекеттик жана коомдук мааниси бар маселелер боюнча элдик курултайларды өткөрүүгө укуктуу.

Элдик курултайдын чечими сунуш катары тиешелүү органдарга жиберилет.

Элдик курултайларды өткөрүүнүн тартиби мыйзам менен аныкталат.

3. Жарандар республикалык жана жергиликтүү бюджеттерди түзүүгө, ошондой эле бюджеттен

иш жүзүндө чыгымдалган каражаттар жөнүндө маалымат алууга укуктуу.

4. Жарандар мамлекеттик жана муниципалдык кызматка кирүүдө, мыйзамда каралган тартипте кызматка көтөрүлүүдө бирдей укуктарга, бирдей мүмкүнчүлүктөргө ээ.

5. Башка жарандыгы бар Кыргыз Республикасынын жарандары саясий мамлекеттик кызматты жана соттордун кызмат ордун ээлөөгө укуксуз. Мындай чектөө башка мамлекеттик кызматтар үчүн да мыйзам менен белгилениши мүмкүн.

53-берене.

1. Жарандарга улгайганда, ооруп, же эмгектенүүгө жараксыз болуп калганда, багып-көрөөрүнөн ажыраганда мыйзамда каралган тартипте жана жагдайларда социалдык жактан камсыз кылуу кепилдиги берилет.

2. Мамлекеттин экономикалык мүмкүнчүлүгүнө жараша пенсия, социалдык жардам мыйзамда каралган жашоо минимумунан кем эмес өлчөмдө жашоо деңгээлин камсыздайт.

3. Ыктыярдуу социалдык камсыздандыруу, социалдык камсыздоонун кошумча түрлөрүн түзүү жана кайрымдуулук колдоого алынат.

4. Мамлекеттин социалдык ишмердиги жарандын өзү жана өз үй-бүлөсү үчүн экономикалык жыргалчылыкка өзү жетишүүгө болгон экономикалык эркиндигин, жигердүүлүгүн жана мүмкүнчүлүгүн чектеген мамлекеттик камкордукка айланып кетпеши керек.

54-берене.

1. Мамлекет жарандардын кесиптик квалифи-

кациясын жогорулатууга мыйзамда каралган тартипте көмөк көрсөтөт.

55-берене.

Жарандар мыйзамда каралган учурларда жана тартипте салыктарды, жыйымдарды төлөөгө милдеттүү.

56-берене.

1. Ата-Мекенди коргоо - жарандардын ыйык парзы жана милдети.

2. Жарандарды аскер кызматын өтөөдөн бошотуунун же аны альтернативдүү (аскерден тышкары) кызмат менен алмаштыруунун негиздери жана тартиби мыйзам менен белгиленет.

57-берене.

Адвокаттардын өзүн-өзү башкаруучу кесиптик жамааты катары адвокатураны уюштуруу жана анын ишмердиги, ошондой эле адвокаттардын укуктары, милдеттери жана жоопкерчилиги мыйзам менен аныкталат.

58-берене.

Жарандык укук мамилелеринен келип чыгуучу талаш-тартыштарды соттон тышкары чечүү үчүн бейтарап соттор уюштурулушу мүмкүн. Бейтарап сотторду түзүү тартиби, алардын ыйгарым укуктары жана иштеши мыйзам менен аныкталат.

59-берене.

Кыргыз Республикасында жарандар аксакалдар сотторун уюштурууга укуктуу. Аксакалдар сотторун уюштуруу тартиби, алардын ыйгарым укуктары жана иштеши мыйзам менен аныкталат.

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ПРЕЗИДЕНТИ

60-берене.

1. Президент мамлекет башчысы болуп саналат.

2. Президент элдин жана мамлекеттик бийликтин биримдигин көрсөтүп турат.

61-берене.

1. Президент Кыргыз Республикасынын жарандары тарабынан 6 жылга шайланат.

2. Бир эле адам эки жолу Президент болуп шайлана албайт.

62-берене.

1. Президент болуп 35 жаштан төмөн эмес жана 70 жаштан жогору эмес, мамлекеттик тилди билген жана республикада жалпысынан 15 жылдан кем эмес жашаган Кыргыз Республикасынын жараны шайлана алат.

2. Президенттин кызмат ордуна талапкерлердин саны чектелбейт. 30 миңден кем эмес шайлоочунун колтамгасын топтогон адам Президенттикке талапкер болуп каттала алат.

Президентти шайлоо тартиби конституциялык мыйзам менен аныкталат.

63-берене.

1. Президент кызматына киришерде Кыргызстандын элине ант берет.

2. Президенттин ыйгарым укуктары жаңы шайланган Президент кызматка киришкен учурдан тартып токтотулат.

3. Президент өз ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырган мезгилде өзүнүн саясий партияга мүчөлүгүн токтото турат жана саясий партиялардын иштерине байланыштуу кандай гана болбосун аракеттерин токтотот.

64-берене.

1. Президент:

1) ушул Конституцияда каралган учурларда Жогорку Кеңешке шайлоолорду дайындайт; ушул Конституцияда каралган тартипте жана учурларда Жогорку Кеңешке мөөнөтүнөн мурда шайлоолорду дайындоо жөнүндө чечим кабыл алат;

2) жергиликтүү кеңештерге шайлоолорду дайындайт; мыйзамда каралган учурларда жана тартипте жергиликтүү кеңештерди таркатууну жүзөгө ашырат.

2. Президент:
- 1) мыйзамдарга кол коет жана элге жарыялайт; мыйзамдарды каршы пикири менен Жогорку Кеңешке кайтарат;
  - 2) зарыл учурларда Жогорку Кеңештин кезексиз жыйналыштарын чакырууга жана каралууга жаткан маселелерди аныктоого укуктуу;
  - 3) Жогорку Кеңештин жыйналыштарында чыгып сүйлөөгө укуктуу.
3. Президент:
- 1) Жогорку соттун судьяларынын кызматына шайлоо үчүн талапкерлерди Судьяларды тандоо боюнча кеңештин сунушу боюнча Жогорку Кеңешке сунуштайт;
  - 2) Судьялар кеңешинин сунушу боюнча Жогорку соттун судьяларын кызматынан бошотуу үчүн Жогорку Кеңешке сунуштайт;
  - 3) Судьяларды тандоо боюнча кеңештин сунушу боюнча жергиликтүү соттордун судьяларын дайындайт;
  - 4) Судьялар кеңешинин сунушу боюнча конституциялык мыйзамда каралган учурларда жергиликтүү соттордун судьяларын бошотот.
4. Президент:
- 1) Жогорку Кеңештин макулдугу менен Башкы прокурорду дайындайт; мыйзамда каралган учурларда Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн биринен кем эмесинин макулдугу же болбосо Жогорку Кеңештин депутаттарынын үчтөн экиси жактырган Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн биринин демилгеси боюнча Башкы прокурорду кызматтан бошотот; Башкы прокурордун сунушу боюнча анын орун басарларын дайындайт жана кызматтан бошотот;
  - 2) Өкмөт мүчөлөрүн - коргоо, улуттук коопсуздук маселелерин тескеген мамлекеттик органдардын жетекчилерин, ошондой эле алардын орун басарларын дайындайт жана кызматтан бошотот.
5. Президент:
- 1) Улуттук банктын төрагасынын кызмат ордуна шайлоо үчүн талапкерди Жогорку Кеңешке киргизет; Улуттук банктын төрагасынын сунушу боюнча Улуттук банктын төрагасынын орун басарларын жана башкарма мүчөлөрүн дайындайт, мыйзамда каралган учурларда аларды кызматтан бошотот;
  - 2) Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиясынын мүчөлөрүнүн үчтөн бирин шайлоо жана кызматтан бошотуу үчүн талапкерлерди Жогорку Кеңешке киргизет;
  - 3) Эсептөө палатасынын мүчөлөрүнүн үчтөн бирин кызмат ордуна шайлоо жана кызматтан бошотуу үчүн талапкерлерди Жогорку Кеңешке киргизет;
  - 4) Эсептөө палатасынын Жогорку Кеңеш тарабынан шайланган мүчөлөрүнүн ичинен Эсептөө палатасынын төрагасын дайындайт жана аны мыйзамда каралган учурларда бошотот.
6. Президент:

- 1) өлкөнүн ичинде жана анын чегинен сырткары жерлерде Кыргыз Республикасынын атынан чыгат;
  - 2) сүйлөшүүлөрдү жүргүзөт жана Премьер-министр менен макулдашуу боюнча эл аралык келишимдерге кол коет; көрсөтүлгөн ыйгарым укуктарды Премьер-министрге, Өкмөт мүчөлөрүнө жана башка кызмат адамдарына өткөрүп берүүгө укуктуу;
  - 3) ратификациялоо грамоталарына жана кошулуу жөнүндө грамоталарга кол коет;
  - 4) Премьер-министр менен макулдашуу боюнча Кыргыз Республикасынын чет мамлекеттердеги дипломатиялык өкүлчүлүктөрүнүн башчыларын жана эл аралык уюмдардагы туруктуу өкүлдөрүн дайындайт; аларды кайра чакыртып алат; чет мамлекеттердин дипломатиялык өкүлчүлүктөрүнүн башчыларынын ишеним жана кайра чакыртып алуу грамоталарын кабыл алат;
7. Президент Кыргыз Республикасынын жарандыгына кабыл алуу жана жарандыгынан чыгаруу маселелерин чечет.
8. Президент Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүнүн Башкы колбашчысы болуп саналат, Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүнүн жогорку командалык курамын аныктайт, дайындайт жана кызматтан бошотот.
9. Президент:
- 1) мыйзамга ылайык уюштурулган Коргоо кеңешин жетектейт;
  - 2) конституциялык мыйзамда каралган негиздер болгон учурда өзгөчө абалды киргизүү мүмкүнчүлүгү жөнүндө эскертет, ал эми зарыл болгондо аны айрым жерлерде алдын-ала жарыялабай туруп киргизет, ал жөнүндө Жогорку Кеңешке токтоосуз билдирет;
  - 3) жалпы же жарым-жартылай мобилизациялоону жарыялайт; Кыргыз Республикасына баскынчылык жасалганда же түздөн-түз баскынчылык коркунучу туулганда согуш абалын жарыялайт жана бул маселени токтоосуз Жогорку Кеңештин кароосуна киргизет;
  - 4) өлкөнү коргоонун жана анын жарандарынын коопсуздугунун кызыкчылыктарында согуш абалын жарыялайт жана бул маселени токтоосуз Жогорку Кеңештин кароосуна киргизет.
10. Президент:
- 1) Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сыйлыктары менен сыйлайт;
  - 2) Кыргыз Республикасынын ардак наамдарын ыйгарат;
  - 3) жогорку аскердик наамдарды, дипломатиялык рангдарды жана башка атайын наамдарды ыйгарат;
  - 4) ырайым кылууну жүзөгө ашырат;
  - 5) өзүнүн аппаратынын түзүмүн аныктайт, анын жобосун бекитет жана жетекчисин дайындайт.
11. Президент ушул Конституцияда каралган дагы башка ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырат.

65-берене.

Президент Кыргыз Республикасынын бардык аймактарында аткарылышы милдеттүү болгон жарлыктарды жана буйруктарды кабыл алуу аркылуу өз ыйгарым укуктарын ишке ашырат.

66-берене.

1. Президент арызы менен кызматынан кеткен учурда, ушул Конституцияда каралган тартипте кызматтан четтетилгенде, ошондой эле оорусу боюнча ыйгарым укуктарын аткара албай калганда же ал каза болгон учурда Президенттин ыйгарым укуктары мөөнөтүнөн мурда токтотулушу мүмкүн.

2. Президент оорусуна байланыштуу өз милдеттерин аткара албай калганда Жогорку Кеңеш өзү түзгөн мамлекеттик медициналык комиссиянын корутундусунун негизинде Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын кеминде үчтөн экисинин добушу менен Президентти мөөнөтүнөн мурда кызматынан бошотуу жөнүндө чечим кабыл алат.

67-берене.

1. Президент кызматтан четтетилгенден кийин жазык жоопкерчилигине тартылышы мүмкүн.

2. Президенттин аракеттеринде кылмыш белгилери болгону жөнүндө Башкы прокурордун корутундусу менен бышыкталган Жогорку Кеңеш тарабынан кылмыш жасагандыгы жөнүндө коюлган айыптын негизинде гана Президент кызматынан четтетилиши мүмкүн.

3. Президентти кызматтан четтетүү үчүн ага каршы күнөө коюу жөнүндө Жогорку Кеңештин чечими депутаттардын жалпы санынын үчтөн биринен кем эмесинин демилгеси боюнча жана Жогорку Кеңеш тарабынан түзүлгөн атайын комиссиянын корутундусу болгондо гана Жогорку

Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын көпчүлүгү менен кабыл алынышы керек.

4. Президентти кызматтан четтетүү жөнүндө Жогорку Кеңештин чечими Президентке каршы күнөө коюлгандан кийин үч айлык мөөнөттөн кечиктирилбестен, Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисинен кем эмес көпчүлүгүнүн добушу менен кабыл алынышы керек. Эгерде бул мөөнөттө Жогорку Кеңештин чечими кабыл алынбаса, коюлган күнөө четке кагылды деп эсептелинет.

68-берене.

1. Ушул Конституцияда көрсөтүлгөн себептер боюнча Президент өз ыйгарым укуктарын мөөнөтүнөн мурда токтоткон учурда жаңы Президент шайланганга чейин анын ыйгарым укуктарын Жогорку Кеңештин Төрагасы аткарат. Президенттин ыйгарым укуктарын Жогорку Кеңештин Төрагасы аткарууга мүмкүн болбогон учурда Президенттин ыйгарым укуктарын Премьер-министр аткарат.

Мөөнөтүнөн мурда Президентти шайлоо Президенттин ыйгарым укуктары токтотулган күндөн тартып үч айлык мөөнөттө өткөрүлөт.

2. Президенттин ыйгарым укуктарын аткарып жаткан кызмат адамдары Жогорку Кеңешке мөөнөтүнөн мурда шайлоо дайындоого, Өкмөттү кызматтан кетириүүгө укуксуз.

69-берене.

1. Ушул Конституциянын 67-беренесинде белгиленген тартипте кызматынан четтетилгенден башка бардык мурдагы президенттер Кыргыз Республикасынын экс-президенти деген наамга ээ болушат.

2. Экс-президенттин статусу мыйзам менен белгиленет.

ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМ ЧЫГАРУУ БИЙЛИГИ****Биринчи глава****Жогорку Кеңеш****70-берене.**

1. Жогорку Кеңеш - Кыргыз Республикасынын парламенти - мыйзам чыгаруу бийлигин жана өз ыйгарым укуктарынын чегинде контролдук кылуу милдеттерин жүзөгө ашыруучу өкүлчүлүктүү жогорку орган болуп саналат.

2. Жогорку Кеңеш пропорциялуу система боюнча 5 жылдык мөөнөткө шайлануучу 120 депутаттан турат.

Шайлоонун жыйынтыктары боюнча саясий партияга парламентте 65тен көп эмес депутаттык мандат берилиши мүмкүн.

Шайлоо күнүнө карата 21 жашка чыккан, шайлоого укугу бар Кыргыз Республикасынын жараны Жогорку Кеңештин депутаты болуп шайлана алат.

Парламентке өтүү үчүн шайлоо босогосун ко-

шуп алганда Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоонун тартиби конституциялык мыйзам менен аныкталат.

3. Жогорку Кеңештин депутаттары фракцияларга биригишет.

Жогорку Кеңеште фракциялардын коалициясын түзгөндүгү жөнүндө расмий жарыялаган, депутаттык мандаттардын жарымынан көбүнө ээ болгон фракция, же фракциялардын коалициясы парламенттик көпчүлүк болуп саналат.

Парламенттик көпчүлүктүн курамына кирбеген жана ага карата өзүн оппозиция катары жарыялаган фракция, же фракциялар парламенттик оппозиция болуп саналат.

71-берене.

1. Жогорку Кеңеш өзүнүн биринчи сессиясына

шайлоолордун жыйынтыктары аныкталгандан кийин 15 күндөн кечикпестен чогулат.

2. Жогорку Кеңештин биринчи жыйналышын Жогорку Кеңештин жашы боюнча улуу депутаты ачат.

3. Жогорку Кеңештин биринчи жыйналышы болгон күндөн тартып мурдагы чакырылыштагы Жогорку Кеңештин ыйгарым укуктары токтотулат.

4. Жогорку Кеңештин депутаттарынын ыйгарым укуктары алар ант берген күндөн тартып башталат.

72-берене.

1. Жогорку Кеңештин депутаты депутаттык ишмердигине байланыштуу айткан ой-пикирлери же Жогорку Кеңештеги добуш берүүнүн жыйынтыктары үчүн куугунтукка алынышы мүмкүн эмес. Өзгөчө оор кылмыштарды кошпогондо, депутаты жазык жоопкерчилигине тартууга Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын көпчүлүгүнүн макулдугу менен жол берилет.

2. Жогорку Кеңештин депутаты депутаттык ишин башка мамлекеттик же муниципалдык кызмат менен айкалыштыра албайт, жеке ишкердик менен алектениши, коммерциялык уюмдун жетекчи органынын же байкоочулар кеңешинин курамына кириши мүмкүн эмес.

Жогорку Кеңештин депутаты илимий, педагогикалык жана башка чыгармачылык иштерди аткара алат.

73-берене.

1. Жогорку Кеңештин депутаты императивдик мандатка байланышпайт. Депутатты кайра чакырып алууга жол берилбейт.

2. Жогорку Кеңештин депутатынын ыйгарым укуктары тийиштүү чакырылыштагы Жогорку Кеңештин ишинин токтотулушу менен бир учурда

токтотулат.

3. Жогорку Кеңештин депутатынын ыйгарым укуктары ушул берененин 2-бөлүгүндө каралган негиздерден тышкары төмөнкү учурларда мөөнөтүнөн мурда токтотулат:

1) ал депутаттык ыйгарым укуктарын токтоткондугу же фракциядан чыккандыгы жөнүндө жазуу жүзүндө арыз бергенде;

2) жарандыктан чыкканда же болбосо башка жарандыкты алганда;

3) башка ишке которулганда же депутаттык ыйгарым укуктарды аткаруу менен айкалышпаган ишин таштабаганда;

4) шайлоолор жараксыз деп табылганда;

5) туруктуу жашоо үчүн Кыргыз Республикасынын чегинен чыгып кеткенде; депутат сот тарабынан иштөөгө жөндөмсүз деп таанылганда;

6) ага карата соттун күнөө коюу өкүмү мыйзамдуу күчүнө киргенде;

7) бир сессиянын ичинде Жогорку Кеңештин жыйналыштарында жүйөөсүз 30 же андан көп жумушчу күнү жок болгондо;

8) анын дайынсыз жок болгондугун же өлгөндүгүн жарыялоо жөнүндө соттун чечими мыйзамдуу күчүнө киргенде;

9) депутат каза болгондо.

Көрсөтүлгөн негиздер боюнча Жогорку Кеңештин депутатынын ыйгарым укуктарын мөөнөтүнөн мурда токтотуу буга негиздер пайда болгон күндөн тартып 30 календарлык күндөн кечиктирилбестен Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиянын чечими менен жүзөгө ашырылат.

4. Депутаттын ыйгарым укуктарынын мөөнөтүнөн мурда токтотулушунун натыйжасында пайда болгон бош мандатты ээлеөнүн тартиби конституциялык мыйзам менен аныкталат.

Экинчи глава

Жогорку Кеңештин ыйгарым укуктары

74-берене.

1. Жогорку Кеңеш:

1) референдумду дайындоо жөнүндө мыйзам кабыл алат;

2) Президентти шайлоону дайындайт.

2. Жогорку Кеңеш:

1) ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизет;

2) мыйзамдарды кабыл алат;

3) мыйзамда аныкталган тартипте эл аралык келишимдерди ратификациялайт жана денонсациялайт;

4) Кыргыз Республикасынын чек араларын өзгөртүү тууралуу маселелерди чечет;

5) республикалык бюджетти жана анын аткарылышы жөнүндө отчетту бекитет;

6) Кыргыз Республикасынын администрациялык-аймактык түзүлүшүнүн маселелерин чечет;

7) мунапыс жөнүндө актыларды чыгарат.

3. Жогорку Кеңеш:

1) Өкмөттүн ишинин программасын бекитет, Өкмөт мүчөлөрүн - коргоо жана улуттук коопсуздук маселелерин тескеген мамлекеттик органдардын жетекчилерин кошпогондо Өкмөттүн түзүмүн жана курамын аныктайт;

2) Өкмөт тарабынан киргизилген Кыргыз Республикасынын өнүгүүсүнүн жалпы мамлекеттик программаларын бекитет;

3) Өкмөткө ишеним көрсөтүү жөнүндө чечим кабыл алат;

4) Өкмөткө ишеним көрсөтпөө жөнүндө чечим кабыл алат.

4. Жогорку Кеңеш:

1) Президенттин сунуштамасы боюнча Жогорку соттун судьяларын шайлайт; конституциялык мыйзамда көрсөтүлгөн учурларда Президенттин сунуштамасы боюнча аларды кызматтан бошотот;

2) мыйзамда белгиленген тартипте Судьяларды тандоо боюнча кеңештин курамын бекитет;

3) Президенттин сунуштамасы боюнча Улуттук банктын төрагасын шайлайт; мыйзамда каралган учурларда аны кызматтан бошотот;

4) Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча борбордук комиссиянын мүчөлөрүнүн курамынын үчтөн бирин - Президенттин, үчтөн бирин - парламенттик көпчүлүктүн жана үчтөн бирин - парламенттик оппозициянын сунуштамасы боюнча шайлайт; мыйзамда каралган учурларда аларды кызматтарынан бошотот;

5) Эсептөө палатасынын мүчөлөрүнүн курамынын үчтөн бирин - Президенттин, үчтөн бирин - парламенттик көпчүлүктүн жана үчтөн бирин - парламенттик оппозициянын сунуштамасы боюнча шайлайт; мыйзамда каралган учурларда аларды кызматтарынан бошотот;

6) Акыйкатчыны (Омбудсменди) шайлайт жана мыйзамда каралган учурларда кызматтан бошотот; аны жазык жоопкерчилигине тартууга макулдук берет;

7) Акыйкатчынын (Омбудсмендин) сунуштамасы боюнча Акыйкатчынын (Омбудсмендин) орун басарларын шайлайт; аларды жазык жоопкерчилигине тартууга макулдук берет;

8) Башкы прокурорду дайындоого макулдук берет; аны жазык жоопкерчилигине тартууга макулдук берет; Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн биринен кем эмес добушу менен Башкы прокурорду кызматтан бошотууга макулдук берет;

9) Мыйзамда каралган учурларда Башкы прокурорду кызматтан бошотуу тууралуу Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн биринин демилгесин Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисинин көпчүлүк добушу менен жактырат.

5. Жогорку Кеңеш:

1) конституциялык мыйзамда каралган учурларда жана тартипте өзгөчө абалды киргизет; бул маселе боюнча Президенттин жарлыктарын бекитет же жокко чыгарат;

2) согуш жана тынчтык маселелерин чечет; согуш абалын киргизет, согуш абалын жарыялайт, бул маселелер боюнча Президенттин жарлыктарын бекитет же жокко чыгарат;

3) тынчтыкты жана коопсуздукту сактоону колдоо боюнча мамлекеттер аралык келишимдик милдеттенмелерди аткаруу зарыл болгондо, Кыргыз Республикасынын Куралдуу Күчтөрүн анын чектеринен тышкары жерлерде пайдалануунун мүмкүнчүлүгү жөнүндө маселени чечет;

4) Кыргыз Республикасынын аскердик наамдарын, дипломатиялык рангдарын жана башка атайын наамдарын белгилейт;

5) Кыргыз Республикасынын мамлекеттик сыйлыктарын жана ардактуу наамдарын уюштурат.

6. Жогорку Кеңеш:

1) Президенттин, чет мамлекеттердин, эл аралык уюмдардын өкүлдөрүнүн сүйлөгөн сөздөрүн угат;

2) Акыйкатчынын (Омбудсмендин) ар жылдык

баяндамасын угат;

3) Премьер-министрдин, Башкы прокурордун, Улуттук банктын төрагасынын, Эсептөө палатасынын төрагасынын ар жылдык отчетторун угат.

7. Жогорку Кеңеш ушул Конституцияда каралган тартипте Президентке каршы айып коет; Президентти кызматынан четтетүү жөнүндө чечим кабыл алат.

8. Ушул беренедө көрсөтүлгөн кызмат адамдарынын ар жылдык отчетторун жана баяндамаларын угуу ушул Конституциянын жана мыйзамдардын мамлекеттик органдардын жана алардын кызмат адамдарынын өз алдынчалыгы жана көз карандысыздыгы жөнүндө жоболорун эске алуу менен жүзөгө ашырылат.

9. Жогорку Кеңеш ушул Конституцияда каралган дагы башка ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырат.

75-берене.

1. Жогорку Кеңеш өз курамынан Жогорку Кеңештин Төрагасын жана анын орун басарларын шайлайт.

Жогорку Кеңештин Төрагасынын орун басарлары парламенттик оппозициянын курамына кирген депутаттардын ичинен алардын шайланышын камсыз кылган санда жана тартипте шайланат.

2. Жогорку Кеңештин Төрагасы:

1) Жогорку Кеңештин жыйналыштарын алып барат;

2) Жогорку Кеңештин жыйналыштарында каралуучу маселелерди даярдоого жалпы жетекчиликти жүзөгө ашырат;

3) Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынган актыларга кол коет;

4) Кыргыз Республикасында жана андан тышкары жерлерде Жогорку Кеңештин атынан чыгат, Жогорку Кеңештин Президент, Өкмөт, сот бийлиги жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары менен өз ара иш аракеттерин камсыз кылат;

5) Жогорку Кеңештин аппаратынын ишине жалпы жетекчиликти жана контролдукту жүзөгө ашырат;

6) Жогорку Кеңештин ишин уюштуруу боюнча ага Жогорку Кеңештин Регламентинде каралган дагы башка ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырат.

3. Жогорку Кеңештин Төрагасы жашыруун добуш берүү аркылуу Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын көпчүлүгүнүн добушу менен шайланат.

Жогорку Кеңештин Төрагасы Жогорку Кеңешке отчет берет жана Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисинен кем эмес көпчүлүгү кабыл алган Жогорку Кеңештин чечими боюнча кайра чакыртып алынышы мүмкүн.

76-берене.

1. Жогорку Кеңеш өз депутаттарынын ичинен комитеттерди, ошондой эле убактылуу комиссия-

ларды уюштурат; алардын курамын түзөт; мында парламенттик оппозициянын өкүлдөрү бюджет жана укук тартиби маселелери боюнча комитеттердин төрагалары болуп саналат.

2. Жогорку Кеңештин комитеттери Жогорку Кеңештин ыйгарым укуктарына кирген маселелерди даярдоону жана алдын ала кароону жүзөгө ашырат, Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынган мыйзамдарды жана чечимдерди турмушка ашырууга контролдук кылат.

3. Мыйзамдар, Жогорку Кеңештин ченемдик укуктук актылары, Жогорку Кеңештин тийиштүү комитеттери тарабынан алардын долбоорлору алдын ала каралгандан кийин кабыл алынат.

4. Мамлекеттик кызмат орундарына шайлоого, дайындоого жана бошотууга Жогорку Кеңештин макулдук берүүсү Жогорку Кеңештин тийиштүү комитеттеринин корутундусу болгон учурда жүргүзүлөт.

77-берене.

1. Жогорку Кеңештин сессиялары жыйналыш түрүндө өтөт жана сентябрдын биринчи жумушчу күнүнөн тартып келерки жылдын июнунун акыркы жумушчу күнүнө чейин жүргүзүлөт.

2. Эгерде каралып жаткан маселелердин мазмуну жабык жыйналыш өткөрүүнү талап кылбаса,

Үчүнчү глава

Мыйзам чыгаруу иши

79-берене. Мыйзам чыгаруу демилге укугу төмөнкүлөргө таандык:

- 1) 10 миң шайлоочуга (элдик демилге);
- 2) Жогорку Кеңештин депутатына;
- 3) Өкмөткө.

80-берене.

1. Мыйзам долбоорлору Жогорку Кеңешке киргизилет.

2. Өкмөт тарабынан кечиктирилгис катары аныкталган мыйзам долбоорлору Жогорку Кеңеш тарабынан кезексиз тартипте каралат.

3. Мамлекеттик бюджеттин эсебинен жабылуучу чыгымдарды көбөйтүүнү караган мыйзам долбоорлору Өкмөт тарабынан каржылоо булагы аныкталгандан кийин Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынышы мүмкүн.

4. Мыйзамдар Жогорку Кеңеш тарабынан үч окууда кабыл алынат.

Мыйзамдар, Жогорку Кеңештин чечимдери эгерде ушул Конституцияда башкача каралбаса, катышып отурган депутаттардын көпчүлүгүнүн, бирок Жогорку Кеңештин депутаттарынын 50ден кем эмесинин добушу менен кабыл алынат.

5. Конституциялык мыйзамдар, мамлекеттик чек араны өзгөртүү жөнүндө мыйзамдар Жогорку Кеңеш тарабынан үчтөн кем эмес окууда, Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экиден кем эмес көпчүлүгүнүн добушу менен кабыл алынат.

Жогорку Кеңештин жыйналышы ачык жүргүзүлөт.

3. Жогорку Кеңештин кезексиз сессиялары Президенттин, Өкмөттүн же Жогорку Кеңештин депутаттарынын кеминде үчтөн биринин сунушу боюнча Жогорку Кеңештин Төрагасы тарабынан чакырылат.

4. Жогорку Кеңештин жыйналыштары ага Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын көпчүлүгү катышса укуктуу болот.

5. Жогорку Кеңештин чечимдери жыйналыштарда депутаттардын добуш берүүсү менен кабыл алынат жана токтолгон менен жолжоболоттурулат.

78-берене.

1. Жогорку Кеңеш өзүн өзү таркатуу жөнүндө чечим кабыл алат.

2. Өзүн өзү таркатуу жөнүндө чечим Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисиден кем эмес көпчүлүгүнүн добушу менен кабыл алынышы мүмкүн.

3. Президент Жогорку Кеңеш өзүн өзү таркаткан күндөн тартып беш күндүк мөөнөттө мөөнөтүнөн мурда шайлоолорду дайындайт. Мөөнөтүнөн мурда шайлоолор дайындалгандан тартып 45 күндөн кечиктирилбестен шайлоолор өткөрүлүшү керек.

6. Өзгөчө жана согуш абалы учурунда конституциялык мыйзамды, мамлекеттик чек араларды өзгөртүү тууралуу мыйзамды кабыл алууга тыюу салынат.

81-берене.

1. Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынган мыйзам 14 күндүн ичинде Президентке кол коюу үчүн жиберилет.

2. Президент мыйзамды алган күндөн тартып бир айдан кечиктирбестен ага кол коет же өзүнүн каршы пикирлери менен Жогорку Кеңешке кайрадан кароого кайтарат. Республикалык бюджет, салыктар жөнүндө мыйзамдар милдеттүү түрдө кол коюлууга жатат.

3. Эгерде конституциялык мыйзам же мыйзам кайрадан каралганда Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисиден кем эмес көпчүлүгүнүн добушу менен мурда кабыл алынган редакциясында жактырылса, мындай мыйзам келип түшкөн күндөн тартып 14 күндүн ичинде Президент тарабынан кол коюлууга тийиш. Мурда кабыл алынган редакциясында жактырылган конституциялык мыйзамга же мыйзамга белгиленген мөөнөттө кол коюлбаса, мындай мыйзамга 10 күндөн кечиктирбестен Жогорку Кеңештин Төрагасы кол коет жана ал жарыяланууга тийиш.

82-берене.

Эгерде мыйзамдын өзүндө же аны колдонууга

киргизүүнүн тартиби жөнүндө мыйзамда башка мөөнөт каралбаса, мыйзам расмий басма сөз ор-

ганында расмий жарыяланган күндөн тартып 10 күн өткөндөн кийин күчүнө кирет.

БЕШИНЧИ БӨЛҮМ

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АТКАРУУ БИЙЛИГИ

83-берене.

1. Кыргыз Республикасында аткаруу бийлигин Өкмөт, ага баш ийген министрликтер, мамлекеттик комитеттер, административдик ведомстволор жана жергиликтүү мамлекеттик администрациялар ишке ашырат.

2. Өкмөт Кыргыз Республикасынын аткаруу бийлигинин жогорку органы болуп саналат.

3. Өкмөттү Премьер-министр башкарат. Өкмөт Премьер-министрден, вице-премьер-министрлерден, министрлерден жана мамлекеттик комитеттердин төрагаларынан турат.

Өкмөттүн түзүмү өзүнө министрликтерди жана мамлекеттик комитеттерди камтыйт.

84-берене.

1. Депутаттык мандаттардын теңинен көбүнө ээ болгон фракция же анын катышуусу менен фракциялардын коалициясы жаңы чакырылыштагы Жогорку Кеңештин биринчи жыйналышы өткөн күндөн тартып 15 жумушчу күндүн ичинде Премьер-министрдин кызматына талапкерди көрсөтөт.

Премьер-министрдин кызмат ордуна талапкер Өкмөттүн программасын, түзүмүн жана курамын Жогорку Кеңешке киргизет.

2. Эгерде жогоруда көрсөтүлгөн мөөнөт бүткөнгө чейин Жогорку Кеңеш программаны бекитпесе, Өкмөттүн түзүмүн жана курамын аныктабаса, же болбосо шайлоонун жыйынтыктары боюнча саясий партиялардын бири дагы депутаттык мандаттардын жарымынан көбүн албаса, Президент фракциялардын бирине 15 жумушчу күндүн ичинде парламенттик көпчүлүктү түзүүнү жана Премьер-министрдин кызмат ордуна талапкерди көрсөтүүнү сунуш кылат.

Премьер-министрдин кызмат ордуна талапкер жогоруда көрсөтүлгөн мөөнөт аяктаганга чейин Өкмөттүн программасын, түзүмүн жана курамын Жогорку Кеңешке киргизет.

3. Эгерде жогоруда көрсөтүлгөн мөөнөт бүткөнгө чейин Жогорку Кеңеш программаны бекитпесе, Өкмөттүн түзүмүн жана курамын аныктабаса Президент экинчи фракцияга 15 жумушчу күндүн ичинде парламенттик көпчүлүктү түзүүнү жана Премьер-министрдин кызмат ордуна талапкерди көрсөтүүнү сунуш кылат.

Премьер-министрдин кызмат ордуна талапкер жогоруда көрсөтүлгөн мөөнөт аяктаганга чейин Өкмөттүн программасын, түзүмүн жана курамын Жогорку Кеңешке киргизет.

4. Эгерде жогоруда көрсөтүлгөн мөөнөт аяктаганга чейин Жогорку Кеңеш Өкмөттүн программасын бекитпесе, түзүмүн жана курамын аныктабаса фракциялар өз демилгеси менен 15 жумуш-

чу күндүн ичинде парламенттик көпчүлүктү түзүүгө жана Премьер-министрдин кызмат ордуна талапкерди көрсөтүүгө тийиш.

Премьер-министрдин кызмат ордуна талапкер жогоруда көрсөтүлгөн мөөнөт аяктаганга чейин Өкмөттүн программасын, түзүмүн жана курамын Жогорку Кеңешке киргизет.

5. Президент үч күндүк мөөнөттө Жогорку Кеңеш тарабынан жактырылган Премьер-министрди жана Өкмөттүн башка мүчөлөрүн дайындоо тууралуу жарлык чыгарат.

Эгерде Президент жогоруда көрсөтүлгөн мөөнөттө Премьер-министрди жана Өкмөттүн мүчөлөрүн дайындоо жөнүндө жарлык чыгарбаса, алар дайындалды деп эсептелет.

6. Эгерде ушул Конституцияда белгиленген тартипте Өкмөттүн программасы бекитилбесе, курамы жана түзүмү аныкталбаса Президент Жогорку Кеңешке мөөнөтүнөн мурда шайлоону дайындайт. Мындай учурда Өкмөт жаңы чакырылыштагы Жогорку Кеңеш тарабынан Өкмөт түзүлгөнгө чейин ушул Конституцияда каралган тартипте өз милдетин аткара берет.

7. Фракциялардын коалициясы парламенттик көпчүлүктүн статусун жоготкон учурда Өкмөт ушул беренедө каралган тартипте жана мөөнөттө түзүлөт. Өкмөттүн жаңы курамы түзүлгөнгө чейин Премьер-министр жана Өкмөт мүчөлөрү өз милдеттерин аткарууну улантышат.

85-берене.

1. Өкмөт өзүнүн ишинде ушул Конституцияда каралган чектерде Жогорку Кеңешке отчет берет жана анын алдында жооптуу болот.

2. Премьер-министр Өкмөттүн иши жөнүндө жыл сайын Жогорку Кеңешке отчет берип турат.

3. Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн биринин демилгеси боюнча Жогорку Кеңеш Өкмөткө ишеним көрсөтпөө жөнүндө маселени карай алат.

4. Өкмөткө ишеним көрсөтпөө жөнүндө токтом Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын көпчүлүк добушу менен кабыл алынат.

5. Жогорку Кеңеш тарабынан Өкмөткө ишеним көрсөтпөө жөнүндө маселе Президентти кезектеги шайлоого чейин алты ай калганда каралышы мүмкүн эмес.

6. Өкмөткө ишеним көрсөтүлбөгөндөн кийин Президент Өкмөттүн кызматтан кетиши жөнүндө чечим кабыл алууга же болбосо Жогорку Кеңештин чечими менен макул болбоого укуктуу.

7. Эгерде Жогорку Кеңеш 3 айдын ичинде Өкмөткө ишеним көрсөтпөө жөнүндө кайталап чечим кабыл алса Президент Өкмөттү кызматынан кетирет.

86-берене.

1. Премьер-министр жылына бир жолудан көп эмес Жогорку Кеңештин алдына Өкмөткө ишеним көрсөтүү жөнүндө маселе кое алат. Жогорку Кеңеш тарабынан Өкмөткө ишеним көрсөтүүдөн баш тартылган учурда Президент 5 жумушчу күндүн ичинде Өкмөттүн кызматтан кетиши жөнүндө чечим кабыл алат же болбосо Жогорку Кеңешке шайлоону мөөнөтүнөн мурда дайындайт.

2. Өкмөт кызматтан кеткен учурда ушул Конституцияда каралган тартипте жана мөөнөттө Өкмөттүн жаңы курамы түзүлгөнгө чейин ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырууну уланта берет.

87-берене.

1. Премьер-министр, Өкмөт же Өкмөттүн айрым мүчөсү кызматынан кетүү жөнүндө өтүнүч кылууга акылуу. Ал Президент тарабынан кабыл алынат же четке кагылат.

2. Премьер-министрдин кызматтан кетишин кабыл алуу Өкмөттүн кызматтан кетишине алып келет.

3. Өкмөт түзүлгөнгө чейин Премьер-министр жана Өкмөт мүчөлөрү өз милдеттерин аткарууну улантат.

4. Өкмөт кызматтан кеткен учурда Өкмөттүн жаңы курамы ушул Конституцияда каралган тартипте жана мөөнөттө түзүлүүгө тийиш. Премьер-министрдин кызмат ордуна дайындоо үчүн талапкерди Президентке киргизүү мөөнөтүн эсептөө Президент тарабынан Премьер-министрдин же Өкмөттүн кызматтан кетиши кабыл алынган күндөн башталат.

5. Өкмөт мүчөсү кызматтан кеткен же болбосо кызмат ордунан бошотулган учурда Премьер-министр 5 жумушчу күндүн ичинде Өкмөт мүчөсүнүн бош кызмат ордуна дайындоо үчүн Жогорку Кеңеш тарабынан жактырылган талапкерди Президентке киргизет.

88-берене.

1. Өкмөт:

1) Конституциянын жана мыйзамдардын аткарылышын камсыз кылат;

2) мамлекеттин ички жана тышкы саясатын ишке ашырат;

3) мыйзамдуулукту, жарандардын эркиндиктерин жана укуктарын камсыз кылуу, коомдук тартипти сактоо, кылмыштуулукка каршы күрөшүү боюнча чараларды жүзөгө ашырат;

4) мамлекеттин эгемендигин, аймактык бүтүндүгүн коргоо, конституциялык түзүлүштү сактоо боюнча, ошондой эле коргонуу жөндөмдүүлүгүн чыңдоо, улуттук коопсуздукту жана укук тартибин бекемдөө боюнча чараларды ишке ашырууну камсыз кылат;

5) финансы, баа, тариф, инвестиция жана салык саясатын жүргүзүүнү камсыз кылат;

6) республикалык бюджетти иштеп чыгат жана Жогорку Кеңешке сунуш кылат жана анын аткарылышын камсыз кылат; республикалык бюджет-

тин аткарылышы жөнүндө Жогорку Кеңешке отчет берет;

7) менчиктин бардык түрлөрүн өнүктүрүүнүн жана аларды коргоонун бирдей шарттарын камсыз кылуу боюнча, мамлекеттик менчик объектерин башкаруу боюнча чараларды ишке ашырат;

8) социалдык-экономикалык жана маданий чөйрөдө бирдиктүү мамлекеттик саясатты жүргүзүүнү камсыз кылат;

9) экономикалык, социалдык, илимий-техникалык жана маданий өнүктүрүүнүн жалпы мамлекеттик программаларын иштеп чыгат жана жүзөгө ашырат;

10) тышкы экономикалык иштерди жүргүзүүнү камсыз кылат;

11) жарандык коом менен эриш-аркак иштешүүнү камсыз кылат;

12) Конституция жана мыйзамдар менен өзүнө берилген башка ыйгарым укуктарды ишке ашырат.

2. Өкмөттүн ишин уюштуруу жана анын тартиби конституциялык мыйзам менен аныкталат.

89-берене.

Премьер-министр:

1) Өкмөттү башкарат, анын иши үчүн Жогорку Кеңештин алдында жеке жоопкерчилик тартат;

2) бардык аткаруу бийлигинин органдары тарабынан Конституциянын жана мыйзамдардын аткарылышын камсыз кылат;

3) сүйлөшүүлөрдү жүргүзөт жана эл аралык келишимдерге кол коет;

4) Өкмөттүн жыйналышын өткөрөт;

5) Өкмөттүн токтомдоруна жана буйруктарына кол коет, алардын аткарылышын камсыз кылат;

6) административдик ведомстволордун жетекчилерин дайындайт жана бошотот;

7) мыйзамда белгиленген тартипте жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын башчыларын жергиликтүү кеңештердин сунушу боюнча дайындайт жана бошотот;

8) ушул Конституцияда жана мыйзамдарда каралган башка ыйгарым укуктарды жүзөгө ашырат.

90-берене.

1. Конституциянын жана мыйзамдардын негизинде жана аларды аткаруу үчүн Өкмөт токтомдорду жана буйруктарды чыгарат, ошондой эле алардын аткарылышын камсыз кылат.

2. Өкмөттүн токтомдору жана буйруктары Кыргыз Республикасынын бүткүл аймагында милдеттүү түрдө аткарылат.

3. Өкмөт министрликтердин, мамлекеттик комитеттердин, административдик ведомстволордун, жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын органдарынын ишине жетекчилик кылат.

4. Өкмөт министрликтердин, мамлекеттик комитеттердин, административдик ведомстволордун актыларын жокко чыгарууга укуктуу.

91-берене.

1. Тиешелүү администрациялык-аймактык бирдиктин аймагында аткаруу бийлигин жергиликтүү мамлекеттик администрация ишке ашырат.

Жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын башчыларын дайындоо жана бошотуу тартиби мыйзам менен аныкталат.

2. Жергиликтүү мамлекеттик администрацияларды уюштуруу жана алардын иштеши мыйзам менен аныкталат.

**АЛТЫНЧЫ БӨЛҮМ
КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН СОТ БИЙЛИГИ****93-берене.**

1. Кыргыз Республикасында сот адилеттигин сот гана ишке ашырат.

Мыйзамда каралган учурларда жана тартипте Кыргыз Республикасынын жарандары сот адилеттигин ишке ашырууга катышууга укуктуу.

2. Сот бийлиги конституциялык, жарандык, жазыктык, административдик жана башка сот өндүрүшү аркылуу жүзөгө ашырылат.

3. Кыргыз Республикасынын сот системасы Конституция жана мыйзамдар менен белгиленет, ал Жогорку соттон жана жергиликтүү соттордон турат.

Жогорку соттун курамында Конституциялык палата иштейт.

Мыйзам менен адистештирилген соттор түзүлүшү мүмкүн.

Атайы бөтөнчө сотторду түзүүгө жол берилбейт.

4. Соттордун ишин уюштуруу жана алардын тартиби мыйзам менен аныкталат.

94-берене.

1. Судьялар көз карандысыз жана Конституцияга жана мыйзамдарга гана баш ийет.

2. Судья кол тийбестик укугуна ээ жана кылмыш үстүндө тутулгандан тышкары учурларда кармалууга же камакка алынууга, тинтүүгө же жеке текшерилүүгө тийиш эмес.

3. Конкреттүү бир сот иши боюнча судьядан отчет талап кылууга эч кимдин укугу жок.

Сот адилеттигин жүзөгө ашыруу боюнча ар кандай кийлигишүүлөргө тыюу салынат. Судьяга таасир көрсөтүүгө күнөөлүү адамдар мыйзамда каралгандай жоопкерчилик тартышат.

4. Судья өзүнүн статусуна ылайык көз карандысыздыгынын социалдык, материалдык жана башка кепилдиктери менен камсыз кылынат.

5. Курагы 40 жаштан кем эмес жана 70 жаштан жогору эмес, юридикалык жогорку билими жана юридикалык кесиби боюнча кеминде 10 жыл иш стажысы бар Кыргыз Республикасынын жараны Жогорку соттун судьясы боло алат.

6. Жогорку соттун судьялары курактык чегине жеткенге чейин шайланат.

7. Жогорку соттун судьялары өздөрүнүн кура-

менен аныкталат.

92-берене.

1. Жергиликтүү мамлекеттик администрациялар Конституциянын, мыйзамдардын, Өкмөттүн ченемдик укуктук актыларынын негизинде иштейт.

2. Өз компетенциясынын чегинде кабыл алынган жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын чечимдери тийиштүү аймакта милдеттүү түрдө аткарылат.

мынан Жогорку соттун төрагасын, төраганын орун басарларын 3 жылдык мөөнөткө шайлайт.

Бир эле адам катары менен эки мөөнөткө Жогорку соттун төрагасы, төраганын орун басары болуп шайлана албайт.

Жогорку соттун төрагаларын, алардын орун басарларын шайлоо жана бошотуу тартиби мыйзам менен аныкталат.

8. Курагы 30 жаштан кем эмес жана 65 жаштан жогору эмес, юридикалык жогорку билими жана юридикалык кесиби боюнча кеминде 5 жылдан кем эмес иш стажысы бар Кыргыз Республикасынын жараны жергиликтүү соттун судьясы боло алат.

Жергиликтүү соттордун судьялары Судьяларды тандоо боюнча кеңештин сунушу боюнча Президент тарабынан биринчи ирет 5 жылдык мөөнөткө, кийин курактык чегине жеткенге чейин дайындалат. Жергиликтүү соттордун судьяларын көрсөтүүнүн жана дайындоонун тартиби конституциялык мыйзам менен аныкталат.

Жергиликтүү соттордун судьяларынын чогулушу өз курамынан соттун төрагасын, төраганын орун басарын 3 жылдык мөөнөткө шайлайт.

Бир эле адам катары менен эки мөөнөткө ошол эле соттун төрагасы, төрагасынын орун басары болуп шайлана албайт.

9. Кыргыз Республикасынын судьяларынын статусу конституциялык мыйзам менен аныкталат, анда Жогорку соттун жана жергиликтүү соттордун судьяларынын кызмат ордуна талапкерлерге кошумча талаптар белгилениши мүмкүн.

95-берене.

1. Кыргыз Республикасынын бардык сотторунун судьялары жүрүм-туруму кынтыксыз болуп турганда кызмат орундарын ээлеп турат жана өз ыйгарым укуктарын сактап калат. Судьялардын жүрүм-турумунун кынтыксыздыгынын талаптарын бузуу конституциялык мыйзам менен аныкталган тартипте судьяларды жоопкерчиликке тартуу үчүн негиз болуп эсептелет.

2. Жогорку соттун судьясы Судьялар кеңешинин сунушунун негизинде Президенттин сунуштамасы боюнча Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын кеминде үчтөн экисинин көпчүлүк добушу менен Жогорку Кеңеш та-

рабынан кызмат орундарынан мөөнөтүнөн мурда бошотулат.

3. Судья каза болгондо, өлдү же дайынсыз жок болду деп жарыяланганда, аракетке жөндөмсүз деп таанылганда, жарандыгын жоготкондо, жарандыктан чыкканда же башка мамлекеттин жарандыгын алганда судьянын ыйгарым укуктары конституциялык мыйзамга ылайык негиздер келип чыккан күндөн тартып аны шайлаган же дайындаган орган тарабынан токтотулат.

4. Жергиликтүү соттордун судьяларынын кызмат орундарына талапкерлерди тандап алуу, аларды дайындоого жана которууга (ротациялоого) сунуштоо судьяларды тандоо боюнча кеңеш тарабынан конституциялык мыйзамда аныкталган тартипте жүзөгө ашырылат.

5. Жергиликтүү соттордун судьяларын кызмат ордунан четтетүү жана бошотуу Судьялар кеңешинин сунушу боюнча Президент тарабынан конституциялык мыйзам менен аныкталган учурларда жана тартипте жүзөгө ашырылат.

6. Кыргыз Республикасынын бардык сотторунун судьяларын жазык жана сот тартибинде салынган административдик жоопкерчиликке тартууга Судьялар кеңешинин макулдугу менен конституциялык мыйзамда аныкталган тартипте жол берилет.

7. Судьяларды тандоо боюнча кеңеш судьялардын жана жарандык коомдун өкүлдөрүнөн түзүлөт.

Судьялар кеңеши, парламенттик көпчүлүк жана парламенттик оппозиция тиешелүүлүгүнө жараша Судьяларды тандоо боюнча кеңештин курамынын үчтөн бирин шайлайт.

8. Судьяларды тандоо боюнча кеңешти уюштуруу, анын иши, ыйгарым укуктары жана аны түзүүнүн тартиби мыйзам менен аныкталат.

96-берене.

1. Жогорку сот жарандык, жазык, экономикалык, административдик жана башка иштер боюнча жогорку сот органы болуп саналат жана мыйзамда белгиленген тартипте сот процессине катышуучулардын кайрылуулары боюнча жергиликтүү соттордун соттук актыларын кайра кароону жүзөгө ашырат.

2. Жогорку соттун пленуму Жогорку соттун төрагасынын жана Жогорку соттун коллегиясынын курамында сот практикасынын маселелери боюнча түшүндүрмөлөрдү берет.

3. Жогорку соттун актылары акыркы болуп эсептелет жана даттанууга жатпайт.

97-берене.

1. Жогорку соттун Конституциялык палатасы конституциялык контролдоону жүзөгө ашыруучу орган болуп саналат.

2. Курагы 40 жаштан кем эмес жана 70 жаштан ашпаган, юридикалык жогорку билими бар жана юридикалык кесиби боюнча кеминде 15 жыл стажы бар Кыргыз Республикасынын жара-

ны Жогорку соттун Конституциялык палатасынын судьясы боло алат.

3. Жогорку соттун Конституциялык палатасы өз курамынан төраганы, төраганын орун басарын 3 жылдык мөөнөткө шайлайт.

4. Бир эле адам эки мөөнөт катары менен Жогорку соттун Конституциялык палатасынын төрагасы, төраганын орун басары болуп шайлана албайт.

5. Жогорку соттун Конституциялык палатасынын судьялары судьялар кеңешинин сунушунун негизинде Президенттин сунуштамасы боюнча Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисине кем эмесинин көпчүлүк добушу менен Жогорку Кеңеш тарабынан ээлеген кызматынан мөөнөтүнөн мурда бошотулушу мүмкүн.

6. Жогорку соттун Конституциялык палатасы:

- 1) мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылар Конституцияга карама-каршы келген учурда аларды Конституцияга ылайык эмес деп табат;

- 2) Кыргыз Республикасы катышуучу болуп саналган күчүнө кирбеген эл аралык келишимдердин конституциялуулугу тууралуу корутунду берет;

- 3) ушул Конституцияга өзгөртүүлөр тууралуу мыйзамдын долбооруна корутунду берет.

7. Конституция тарабынан таанылган укуктар жана эркиндиктер алар тарабынан бузулуп жатат деп эсептелсе ар бир адам мыйзамдын жана башка ченемдик укук актыларынын Конституциялуулугун талашууга укуктуу.

8. Жогорку соттун Конституциялык палатасынын чечими акыркы болуп эсептелет жана даттанууга жатпайт.

9. Жогорку соттун Конституциялык палатасы тарабынан мыйзамдардын же алардын жоболорунун конституциялык эмес деп белгиленеши алардын Кыргыз Республикасынын аймагында колдонулушун жокко чыгарат, ошондой эле сот актыларын кошпогондо конституциялык эмес деп таанылган мыйзамдарга же алардын жоболоруна негизделген башка ченемдик укуктук актылардын колдонулушу да жокко чыгарылат.

10. Мыйзамдардын ченемдерине негизделген конституциялык эмес деп таанылган сот актылары укуктары жана эркиндиктери козголгон жарандардын даттануулары боюнча ар бир так учурда сот тарабынан кайра каралат.

11. Жогорку соттун Конституциялык палатасынын курамын жана түзүү тартибин, Конституциялык палатанын төрагасын, төраганын орун басарын шайлоо жана бошотуу, ошондой эле Конституциялык сот өндүрүшүн жүзөгө ашыруу тартиби Конституциялык мыйзам менен аныкталат.

98-берене.

1. Мамлекет соттордун иштеп турушу жана судьялардын иши үчүн каржылоону жана тиешелүү шарттарды камсыз кылат.

Сотторду каржылоо республикалык бюджеттин эсебинен жүргүзүлөт жана сот адилеттигин

толук жана көз карандысыз жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга тийиш.

2. Сот системасынын бюджети сот бийлиги тарабынан өз алдынча түзүлөт жана аткаруу жана мыйзам чыгаруу бийлик бутактары менен макулдашуу боюнча республикалык бюджетке киргизилет.

99-берене.

1. Териштирүү бардык соттордо ачык жүргүзүлөт. Ишти жабык жыйналышта жүргүзүүгө мыйзамда каралган учурларда гана жол берилет. Соттун чечими ачык жарыяланат.

2. Мыйзамда каралган учурдан тышкары, жазык же башка иштерди соттордо сырттан териштирүүгө жол берилбейт.

3. Сот өндүрүшү тараптардын атаандаштыгынын жана тең укуктуулугунун негизинде жүзөгө ашырылат.

4. Сот актысын жокко чыгаруу, өзгөртүү же токтото туруу сот тарабынан мыйзамда белгиленген тартипте жүзөгө ашырылышы мүмкүн.

5. Сот процессинин катышуучуларынын процесстик укуктары, анын ичинде чечимдерге, өкүмдөргө жана башка соттук актыларга даттануу укугу, ошондой эле аларды жүзөгө ашыруунун тартиби мыйзам менен аныкталат.

100-берене.

1. Кыргыз Республикасынын сотторунун мыйзамдуу күчүнө кирген актылары бардык мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, юридикалык жактар, коомдук бирикмелер, кызмат адамдары жана жеке адамдар үчүн милдеттүү болот жана республиканын бүткүл аймагында аткарылууга тийиш.

2. Сот актыларын аткарбоо, талаптагыдай эмес аткаруу же болбосо аларды аткарууга тоскоолдук кылуу, ошондой эле соттордун ишине кийлигишүү мыйзам менен белгиленген жоопкерчиликке алып келет.

ЖЕТИНЧИ БӨЛҮМ МАМЛЕКЕТТИК БАШКА ОРГАНДАР

104-берене.

Прокуратура төмөнкүлөр өзүнө жүктөлгөн бирдиктүү системаны түзөт:

- 1) аткаруу бийлигинин органдары, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары, алардын кызмат адамдары тарабынан мыйзамдардын так жана бирдей аткарылышын көзөмөлдөө;

- 2) изин суутпай издөөнү тергөөнү жүзөгө ашыруучу органдар тарабынан мыйзамдардын сакталышын көзөмөлдөө;

- 3) жазык иштери боюнча соттун чечимдерин аткарууда, ошондой эле жарандардын жеке эркиндигин чектөөгө байланышкан мажбурлоо мүнөзүндөгү чараларды колдонууда мыйзамдардын сакталышын көзөмөлдөө;

101-берене.

1. Сот ушул Конституцияга каршы келген ченемдик укуктук актыны колдонууга укуксуз.

2. Эгерде ар кандай сот инстанциясында ишти кароодо иштин чечилиши көз каранды болгон мыйзамдын же башка ченемдик укуктук актынын конституциялуулугу жөнүндө маселе келип чыкса, анда сот Жогорку соттун Конституциялык палатасына суроо-талапты жиберет.

102-берене.

1. Соттордун ички иштеринин маселелерин чечүү үчүн соттук өз алдынча башкаруу иштейт.

2. Кыргыз Республикасында Судьялардын курултайы, Судьялардын кеңеши жана судьялардын чогулушу соттук өз алдынча башкаруу органдары болуп саналат.

Судьялардын курултайы соттук өз алдынча башкаруунун жогорку органы болуп эсептелет.

Судьялар кеңеши судьялардын курултайларынын ортосунда иштеген жана судьялардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону ишке ашырган, соттордун бюджетинин түзүлүшүн жана аткарылышын контролдогон, судьяларды окутууну жана квалификациясын жогорулатууну уюштурган, судьяларды тартип жоопкерчилигине тартуу жөнүндө маселелерди караган соттук өз алдынча башкаруунун шайлануучу органы болуп саналат.

Судьялардын чогулушу соттук өз алдынча башкаруунун баштапкы органы болот.

3. Соттук өз алдынча башкаруу органдарын уюштуруу жана алардын иштөө тартиби мыйзам менен аныкталат.

103-берене.

Мыйзамда каралган учурларда, ошондой эле соттук териштирүүгө катышкан жактар аны жүргүзүү үчүн жетиштүү каражатынын жок экендигин далилдеген ар кандай гана учурда сот адилеттиги акысыз жүргүзүлөт.

4) мыйзамда белгиленген учурларда сотто жарандын же мамлекеттин кызыкчылыктарына өкүлчүлүк кылуу;

5) сотто мамлекеттик айыптоону ишке ашыруу;

6) мамлекеттик органдардын кызмат адамдарына карата жазык куугунтуктоо.

105-берене.

Улуттук банк Кыргыз Республикасынын банк системасын көзөмөлдөйт, Кыргыз Республикасындагы акча-насыя саясатын аныктайт жана жүргүзөт, бирдиктүү валюта саясатын иштеп чыгат жана жүзөгө ашырат, акча белгилеринин эмиссиясын жүргүзүүгө өзгөчө укукка ээ, банктык каржылоонун ар түрдүү түрлөрүн жана принциптерин ишке ашырат.

106-берене.

Шайлоо жана референдумдарды өткөрүү боюнча борбордук комиссия Кыргыз Республикасында шайлоолорду жана референдумдарды дардоону жана өткөрүүнү камсыз кылат.

107-берене.

Эсептөө палатасы республикалык жана жергиликтүү бюджеттердин аткарылышына, бюджеттен тышкаркы каражаттарга, мамлекеттик жана муниципалдык менчиктин пайдаланылышына аудит жүргүзөт.

СЕГИЗИНЧИ БӨЛҮМ**ЖЕРГИЛИКТҮҮ ӨЗ АЛДЫНЧА БАШКАРУУ****110-берене.**

1. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу – жергиликтүү жамааттардын жергиликтүү маанидеги маселелерди өз кызыкчылыктарында жана өз жоопкерчилиги менен өз алдынча чечүүсүнүн ушул Конституция менен кепилденген укугу жана чыныгы мүмкүнчүлүгү.

2. Кыргыз Республикасында жергиликтүү өз алдынча башкаруу тиешелүү администрациялык-аймактык бирдиктин аймагында жергиликтүү жамааттар тарабынан жүзөгө ашырылат.

3. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жарандардын жергиликтүү жамааттары тарабынан түздөн-түз же жергиликтүү өз алдынча башкаруунун органдары аркылуу жүзөгө ашырылат.

4. Жергиликтүү өз алдынча башкарууну каржылоо тийиштүү жергиликтүү бюджеттен, ошондой эле республикалык бюджеттен камсыз кылынат.

5. Жергиликтүү бюджетти түзүү жана аткаруу ачык-айкындыктын, коомчулуктун катышуусунун, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жергиликтүү жамааттын алдындагы отчеттуулугунун принцибин сактоо менен жүзөгө ашырылат.

111-берене.

1. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын системасын төмөнкүлөр түзөт:

1) жергиликтүү кеңештер - жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өкүлчүлүктүү органдары;
2) айыл өкмөтү, шаарлардын мэриялары - жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органдары.

2. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органдары жана алардын кызмат адамдары өз иштеринде жергиликтүү кеңешке отчет беришет.

112-берене.

1. Жергиликтүү кеңештердин депутаттары тийиштүү административдик-аймактык бирдиктин аймагында жашаган жарандар тарабынан мый-

ТОГУЗУНЧУ БӨЛҮМ**УШУЛ КОНСТИТУЦИЯГА ӨЗГӨРТҮҮЛӨРДӨ КИРГИЗҮҮНҮН ТАРТИБИ****114-берене.**

1. Ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзам Жогорку Кеңеш тарабынан

108-берене.

Кыргыз Республикасында адамдын жана жарандын эркиндиктеринин сакталышына парламенттик контролду Акыйкатчы (Омбудсмен) жүргүзөт.

109-берене.

Ушул бөлүмдө көрсөтүлгөн мамлекеттик органдардын уюштурулушу жана иштөө тартиби, ошондой эле алардын көз карандысыздыгынын кепилдиктери мыйзамдар менен аныкталат.

замда белгиленген бирдей мүмкүнчүлүктөрдү сактоо менен шайланат.

2. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруу органдарынын башчылары мыйзамда белгиленген тартипте шайланат.

3. Жергиликтүү кеңештер мыйзамга ылайык:
1) жергиликтүү бюджеттерди бекитет, алардын аткарылышын контролдойт;

2) жергиликтүү жамааттын социалдык-экономикалык өнүгүшүнүн жана калкты социалдык коргоонун программаларын бекитет;

3) жергиликтүү салыктарды жана жыйымдарды киргизет, ошондой эле алар боюнча жеңилдиктерди белгилейт;

4) жергиликтүү маанидеги башка маселелерди чечет.

113-берене.

1. Мамлекеттик органдар жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын мыйзамда каралган ыйгарым укуктарына кийлигишүүгө укуксуз.

2. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына мамлекеттик ыйгарым укуктар, аларды жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон материалдык, финансылык жана башка каражаттарды өткөрүп берүү менен ыйгарылышы мүмкүн. Мамлекеттик ыйгарым укуктар жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына мыйзамдын же келишимдин негизинде берилиши мүмкүн. Өткөрүлүп берилген ыйгарым укуктар боюнча жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары мамлекеттик органдарга отчет беришет.

3. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары мамлекет жана анын органдарынын алдында мыйзамдардын аткарылышы үчүн, жергиликтүү жамааттын алдында - өз ишинин натыйжасы үчүн жоопкерчиликтүү болушат.

4. Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары өздөрүнүн укуктарынын бузулушуна байланыштуу соттук коргоо үчүн кайрылууга укуктуу.

дайындалган референдум менен кабыл алынышы мүмкүн.

2. Ушул Конституциянын үчүнчү, төртүнчү,

бешинчи, алтынчы, жетинчи жана сегизинчи бөлүмдөрүндөгү жоболорго өзгөртүүлөр Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын көпчүлүгүнүн сунушу боюнча же болбосо 300 миңден кем эмес шайлоочулардын демилгеси боюнча Жогорку Кеңеш тарабынан кабыл алынышы мүмкүн.

3. Жогорку Кеңеш ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзамды ал Жогорку Кеңештин кароосуна киргизилген күндөн тартып 6 айдан кечиктирбестен кабыл алат.

Ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө мыйзам Жогорку Кеңеш тарабынан окуулардын ортосунда 2 ай аралык менен кеминде үч окуу өткөрүлгөндөн кийин Жогорку

Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисинен кем эмес көпчүлүк добушу менен кабыл алынат.

Жогорку Кеңештин депутаттарынын жалпы санынын үчтөн экисинен кем эмесинин демилгеси боюнча ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө мыйзам референдумга чыгарылышы мүмкүн.

4. Өзгөчө жана согуш абалынын учурунда ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүгө тыюу салынат.

5. Ушул Конституцияга өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө кабыл алынган мыйзамга Кыргыз Республикасынын Президенти кол коюуга тийиш.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МЫЙЗАМЫ**Кыргыз Республикасынын Конституциясын****колдонууга киргизүү жөнүндө****1-берене.**

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы төмөнкүлөрдү кошпогондо референдумдун (бүткүл элдик добуш берүүнүн) жыйынтыктары расмий жарыяланган күндөн тартып күчүнө кирет:

- жаңы шайланган Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин биринчи жыйналышы башталган күндөн тартып күчүнө кире турган үчүнчү бөлүмүнүн, төртүнчү бөлүмүнүн экинчи жана үчүнчү главаларынын, бешинчи-алтынчы бөлүмдөрдүн жоболорун;

- 2011-жылдын 1-январынан тартып күчүнө кирүүчү 30-берененин экинчи бөлүгүнүн жоболорун.

2. Референдум (бүткүл элдик добуш берүү) менен кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана "Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы кол коюуну талап кылбайт.

3. Эгемендүү Кыргыз Республикасынын биринчи Конституциясы кабыл алынган күндүн тарыхый маанисин эске алып, 5-май Кыргыз Республикасынын Конституция күнү деп эсептелисин.

4. Конституция күчүнө кирген күндөн тартып төмөнкүлөр күчүн жоготту деп эсептелисин:

1) 1993-жылдын 5-майында кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Конституциясы ага киргизилген бардык өзгөртүүлөр жана толуктоолор менен;

2) "Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө" 1993-жылдын 5-майында № 1186-ХII кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;

3) төмөнкүлөрдү кошпогондо "Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясы

жөнүндө" 2007-жылдын 23-октябрындагы № 157 Кыргыз Республикасынын Мыйзамы;

жаңы чакырылыштагы Жогорку Кеңештин биринчи жыйналышы башталган күндөн тартып күчүн жоготуучу Кыргыз Республикасынын Президентинин ыйгарым укуктары жөнүндө жоболорду;

жаңы Конституцияга ылайык түзүлгөн Өкмөттүн жаңы курамы дайындалган күндөн тартып күчүн жоготуучу Кыргыз Республикасынын Премьер-министринин ыйгарым укуктары жөнүндө жоболорду.

5. Конституция күчүнө киргенге чейин колдонулуп келген мыйзамдар жана башка ченемдик укуктук актылар Конституцияга каршы келбеген бөлүгүндө колдонулат.

Жарандык, жазык жана административдик сот өндүрүшүнүн тартибин жөнгө салуучу мыйзамдар аларды конституцияга ылайык келтиргенге чейин колдонулат.

6. Кыргыз Республикасынын эл аралык милдеттенмелеринде, Кыргыз Республикасындагы шайлоо жөнүндө Кыргыз Республикасынын кодексинде, "Эркектер менен аялдар үчүн бирдей укуктар менен бирдей мүмкүнчүлүктөрдүн мамлекеттик кепилдиктери жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамында "Гендердик саясатты өркүндөтүү боюнча чаралар жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Президентинин 2006-жылдын 20-мартындагы № 136 Жарлыгында каралган атайын кепилдиктер өз колдонулушун сактап калат.

7. Жогорку Кеңештин депутаттарын шайлоо Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 70-беренеси менен каралган талаптарга ылайык жүргүзүлөт.

8. Кыргыз Республикасынын Жогорку сотунун жана жергиликтүү сотторунун судьялары жаңы

Конституцияга ылайык жаңы судьялар шайланганга жана дайындалганга чейин өз ыйгарым укуктарын сактап калат.

Жогорку соттун төрагасынын орун басарлары, жергиликтүү соттордун төрагалары жана алардын орун басарлары жаңы Конституцияга ылайык Жогорку соттун төрагасынын жаңы орун басарлары, жергиликтүү соттордун төрагалары жана алардын орун басарлары шайланганга чейин өз ыйгарым укуктарын сактап калат.

Жаңы Конституцияга ылайык Судьяларды тандоо боюнча кеңеш түзүлгөнгө чейин судьялардын, жергиликтүү соттордун төрагаларынын жана алардын орун басарларынын бош калган кызматтары Убактылуу Өкмөт тарабынан аныкталуучу тартипте ээленет.

9. Жергиликтүү кеңештердин депутаттары өздөрү шайланган мөөнөт аяктаганга чейин ыйгарым укуктарын сактап калат.

Шаарлардын мэрлери, шаардык башкармалыктардын жана айыл өкмөттөрүнүн башчылары жергиликтүү өз алдынча башкаруунун аткаруучу органдарынын тиешелүү кызмат адамдары шайланганга чейин өз ыйгарым укуктарын сактап калат.

10. 2010-жылдын 12-апрелиндеги № 2 "Конституциялык сотту таратуу жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтүнүн Декрети чыккан күндөн тартып Конституциялык соттун судьяларынын ыйгарым укуктары токтотулду деп эсептелисин.

11. Конституция күчүнө кирген күндөн тартып:

1) Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча Борбордук комиссиянын курамы Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтү тарабынан аныкталат жана өзүнө саясий партиялардын, жарандык коомчулуктун өкүлдөрүн камтыйт. Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча Борбордук комиссия Конституцияга ылайык жаңы курам түзүлгөнгө чейин иштейт;

2) Эсептөө палатасынын төрагасы жана аудиторлору Эсептөө палатасынын жаңы курамы шайланганга чейин өз ыйгарым укуктарын сактап калат.

2-берене.

1. 2010-жылдын 19-майындагы № 39 "Кыргыз Республикасынын өткөөл мезгилдеги Президенти жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтүнүн төмөнкү маанидеги Декрети бекитилсин:

"КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УБАКТЫЛУУ ӨКМӨТҮНҮН ДЕКРЕТИ

Кыргыз Республикасынын өткөөл мезгилдеги Президенти жөнүндө

1. Кыргыз Республикасынын жаңы Конституциясына ылайык Кыргыз Республикасынын жаңы Президенти кызматына киришкенге чейин Кыргыз Республикасынын өткөөл мезгилдеги Президентинин кызматы киргизилсин.

2. Кыргыз Республикасынын Президентинин ыйгарым укуктарынын мөөнөтү 2011-жылдын 31-декабрына чейин белгиленсин.

3. Кыргыз Республикасынын Президенти 2011-жылдын шайлоосунда Кыргыз Республикасынын Президентинин кызматына талапкерлигин коюуга укуксуз экендиги белгиленсин.

4. Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтүнүн Төрагасы Роза Исаковна Отунбаевага Кыргыз Республикасынын өткөөл мезгилдеги Президентинин ыйгарым укуктары таандык кылынсын.

5. Кыргыз Республикасынын Президенти:

Кыргыз Республикасынын жаңы Конституциясына ылайык шайланган жаңы чакырылыштагы Жогорку Кеңештин биринчи жыйналышына чейин "Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясы жөнүндө" 2007-жылдын 23-октябрындагы № 157 Кыргыз Республикасынын Мыйзамында баяндалган Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен каралган Кыргыз Республикасынын Президентинин ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырат;

жаңы чакырылыштагы Жогорку Кеңештин биринчи жыйналышы башталган күндөн тартып Кыргыз Республикасынын жаңы Конституциясы менен каралган Кыргыз Республикасынын Президентинин ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырат;

Кыргыз Республикасынын жаңы Конституциясына ылайык Кыргыз Республикасынын Өкмөтү түзүлгөнгө чейин "Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы редакциясы жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамында баяндалган 2007-жылдын 23-октябрындагы № 157 Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен каралган Кыргыз Республикасынын Премьер-министринин ыйгарым укуктарын жүзөгө ашырат.

6. Кыргыз Республикасынын өткөөл мезгилдеги Президенти саясий партияда турууга укуксуз, саясий бейтараптыкты сактоого жана кандай гана болбосун саясий партияларды колдоого байланышкан ар кандай аракеттерди жасоодон өзүн токтотууга милдеттүү.

7. Кыргыз Республикасынын өткөөл мезгилдеги Президенти Кыргыз Республикасынын Президентин жана Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаттарын шайлоону эркин, ак ниет жана ачык айкын өткөрүүнү камсыз кылууга милдеттүү."

3-берене.

1. Кыргыз Республикасынын Президенти 2010-жылдын 19-майындагы № 39 "Кыргыз Республикасынын өткөөл мезгилдеги Президенти жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтүнүн Декрети бекитилгенден кийин референдумдун чечими менен Кыргыз Республикасынын элинин алдында ант берет.

2. Кыргыз Республикасынын жаңы Президентин шайлоо Кыргыз Республикасынын Президентинин ыйгарым укуктарынын мөөнөтү аяктаганга

чейин 2 ай калганда өткөрүлөт.

3. Кыргыз Республикасынын Президенти Кыргыз Республикасынын жаңы Президенти кызматка киришкенден кийин Кыргыз Республикасынын экс-президентинин статусуна ээ болот.

4-берене.

Жогорку Кеңеш тарабынан Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөр киргизүүнүн тартибин караган Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 114-беренесинин 2-бөлү-

Бишкек шаары,
2010-жылдын 27-июну

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ШАЙЛОО ЖАНА РЕФЕРЕНДУМ ӨТКӨРҮҮ БОЮНЧА БОРБОРДУК КОМИССИЯСЫНЫН ТОКТОМУ 2010-жылдын 27-июндагы Кыргыз Республикасынын референдумунун (бүткүл элдик добуш берүүнүн) жыйынтыктары жөнүндө

Долбоорлору Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтү тарабынан сунуш кылынган "Кыргыз Республикасынын Конституциясын" жана "Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамын кабыл алуу боюнча облустук, Бишкек, Ош шаардык шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча комиссияларынын протоколдорун жана Кыргыз Республикасынын аймагынан тышкары түзүлгөн участкалык референдум комиссияларынын протоколдорун карап чыгып, аларда камтылган маалыматтарды кошуу жолу менен Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча Борбордук комиссиясы референдумга катышууга укугу бар жарандардын жалпы саны - 2716687 адамды түзгөндүгүн белгиледи.

Добуш берүүгө катышкан жарандардын саны - 1962804 адамды же референдумга катышууга укугу бар жарандардын жалпы санынан 72,24 пайызды түзгөн.

Бюллетенде коюлган суроого "МАКУЛ" деп жооп берген жарандардын саны - 1777339 же добуш берүүгө катышкан жарандардын жалпы санынан 90,55 пайызды, "КАРШЫ" деп жооп берген жарандардын саны - 158373 же добуш берүүгө катышкан жарандардын жалпы санынан 8,07 пайызды түзгөн жана 27092 бюллетень же 1,38 пайызы жараксыз деп табылган.

Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтүнүн 2010-жылдын 21-апрелиндеги "Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө" № 20 Декрети менен бекитилген Кыргыз Республикасынын референдумун

гүнүн жоболору 2020-жылдын 1-сентябрынан тартып күчүнө кирет.

5-берене.

Ушул Мыйзам 2010-жылдын 27-июнундагы Кыргыз Республикасынын референдуму (бүткүл элдик добуш берүү) менен кабыл алынды жана Кыргыз Республикасынын жаңы Конституциясын кабыл алуу боюнча референдумдун (бүткүл элдик добуш берүүнүн) жыйынтыктары расмий жарыяланган күндөн тартып күчүнө кирет.

(бүткүл элдик добуш берүүнү) өткөрүүнүн Убактылуу тартибинин 16-пунктуна, "Кыргыз Республикасынын референдуму жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Конституциялык мыйзамынын 45-беренесине ылайык Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча Борбордук комиссиясы токтом кылат:

1. 2010-жылы 27-июндагы Кыргыз Республикасынын референдумунун (бүткүл элдик добуш берүүнүн) жыйынтыктары жөнүндө Кыргыз Республикасынын Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча Борбордук комиссиясынын протоколу бекитилсин (тиркелет).

2. Долбоорлору Кыргыз Республикасынын Убактылуу Өкмөтү тарабынан сунуш кылынган Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана "Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамын кабыл алуу боюнча референдум (бүткүл элдик добуш берүү) болуп өттү деп табылсын.

3. Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана "Кыргыз Республикасынын Конституциясын колдонууга киргизүү жөнүндө" Кыргыз Республикасынын Мыйзамы 2010-жылдын 27-июндагы Кыргыз Республикасынын референдумунда (бүткүл элдик добуш берүүдө) кабыл алынды деп эсептелсин.

4. Отунбаева Роза Исаковна Кыргыз Республикасынын Президенти болуп катталсын жана ага күбөлүк, төш белги жана Кыргыз Республикасынын Президентинин Штандарты (желеги) тапшырылсын.

5. Бул токтом "Эркин Тоо" газетасында жарыялансын.

Шайлоо жана референдум өткөрүү боюнча Борбордук комиссиясынын Төрагасы
А.Сариев

Бишкек шаары
2010-жылдын 1-июлу № 130

РЕФЕРЕНДУМ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Принята
референдумом (всенародным голосованием)
27 июня 2010 года

КОНСТИТУЦИЯ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

(Введена в действие Законом КР от 27 июня 2010 года)

Мы, народ Кыргызстана, чтя память героев, отдавших жизнь за свободу народа; подтверждая приверженность цели построения свободного и демократического государства, основанного на уважении и защите прав человека; выражая непоколебимую веру и твердую волю развивать и укреплять кыргызскую государст-

венность, оберегать государственный суверенитет и единство народа; стремясь утвердить верховенство права, а также обеспечить социальную справедливость, экономическое благосостояние и духовное развитие народа; исходя из заветов наших предков жить в мире и согласии, в гармонии с природой, принимаем настоящую Конституцию.

РАЗДЕЛ ПЕРВЫЙ ОСНОВЫ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ

Статья 1.

1. Кыргызская Республика (Кыргызстан) является суверенным, демократическим, правовым, светским, унитарным, социальным государством.

2. Кыргызская Республика обладает полнотой государственной власти на своей территории, самостоятельно осуществляет внутреннюю и внешнюю политику.

Статья 2.

1. Народ Кыргызстана является носителем суверенитета и единственным источником государственной власти в Кыргызской Республике.

2. Народ Кыргызстана осуществляет свою власть непосредственно на выборах и референдумах, а также через систему государственных органов и органов местного самоуправления на основе настоящей Конституции и законов.

3. Законы и иные важные вопросы государственного значения могут выноситься на референдум (всенародное голосование). Порядок проведения референдума и перечень вопросов, выносимых на референдум, устанавливаются конституционным законом.

4. Выборы являются свободными.

Выборы депутатов Жогорку Кенеша, Президента, депутатов представительных органов местного самоуправления проводятся на основе всеобщего равного и прямого избирательного права при тайном голосовании.

Право избирать имеют граждане Кыргызской Республики, достигшие 18 лет.

5. Государство создает условия для представительства различных социальных групп, опре-

деленных законом, в государственных органах и органах местного самоуправления, в том числе на уровне принятия решений.

Статья 3.

Государственная власть в Кыргызской Республике основывается на принципах:

1) верховенства власти народа, представляемой и обеспечиваемой всенародно избираемыми Жогорку Кенешем и Президентом;

2) разделения государственной власти;

3) открытости и ответственности государственных органов, органов местного самоуправления перед народом и осуществления ими своих полномочий в интересах народа;

4) разграничения функций и полномочий государственных органов и органов местного самоуправления.

Статья 4.

1. В Кыргызской Республике признается политическое многообразие и многопартийность.

2. Политические партии, профессиональные союзы и другие общественные объединения могут создаваться гражданами на основе свободно волеизъявления и общности интересов для реализации и защиты своих прав и свобод, удовлетворения политических, экономических, социальных, трудовых, культурных и иных интересов.

3. Политические партии содействуют выражению политического волеизъявления граждан, принимают участие в выборах депутатов Жогорку Кенеша, Президента и органов местного самоуправления.

4. В Кыргызской Республике запрещается:

1) слияние государственных, муниципальных и партийных институтов; образование и деятельность партийных организаций в государственных и муниципальных учреждениях и организациях; осуществление государственными и муниципальными служащими партийной работы, за исключением случаев, когда такая работа осуществляется вне служебной деятельности;

2) членство военнослужащих, сотрудников правоохранительных органов и судей в политических партиях, их выступления в поддержку какой-либо политической партии;

3) создание политических партий на религиозной, этнической основе, преследование религиозными объединениями политических целей;

4) создание объединениями граждан военизированных формирований;

5) деятельность политических партий, общественных и религиозных объединений, их представительств и филиалов, преследующих политические цели, действия которых направлены на насильственное изменение конституционного строя, подрыв национальной безопасности, разжигание социальной, расовой, межнациональной, межэтнической и религиозной вражды.

Статья 5.

1. Государство и его органы служат всему обществу, а не какой-то его части.

2. Никакая часть народа, никакое объединение, никакое отдельное лицо не вправе присваивать власть в государстве. Узурпация государственной власти является особо тяжким преступлением.

3. Государство, его органы, органы местного самоуправления и их должностные лица не могут выходить за рамки полномочий, определенных настоящей Конституцией и законами.

4. Государственные органы, органы местного самоуправления и их должностные лица несут ответственность за противоправные действия в порядке, предусмотренном законом.

Статья 6.

1. Конституция имеет высшую юридическую силу и прямое действие в Кыргызской Республике.

2. На основе Конституции принимаются конституционные законы, законы и другие нормативные правовые акты.

3. Вступившие в установленном законом порядке в силу международные договоры, участницей которых является Кыргызская Республика, а также общепризнанные принципы и нормы международного права являются составной частью правовой системы Кыргызской Республики.

Нормы международных договоров по правам человека имеют прямое действие и приоритет над нормами других международных договоров.

4. Официальное опубликование законов и иных нормативных правовых актов является обя-

зательным условием вступления их в силу.

5. Закон или иной нормативный правовой акт, устанавливающий новые обязанности либо отягчающий ответственность, обратной силы не имеет.

Статья 7.

1. В Кыргызской Республике никакая религия не может устанавливаться в качестве государственной или обязательной.

2. Религия и все культы отделены от государства.

3. Запрещается вмешательство религиозных объединений и служителей культов в деятельность государственных органов.

Статья 8.

1. Территория Кыргызской Республики в пределах существующей границы целостна и неприкосновенна.

2. В целях организации государственного управления и местного самоуправления территория Кыргызской Республики делится на определяемые законом административно-территориальные единицы.

3. Города Бишкек и Ош являются городами республиканского значения, их статус определяется законом.

Статья 9.

1. Кыргызская Республика разрабатывает социальные программы, направленные на создание достойных условий жизни и свободное развитие личности, содействие занятости.

2. Кыргызская Республика обеспечивает поддержку социально незащищенных категорий граждан, гарантированный минимальный размер оплаты труда, охрану труда и здоровья.

3. Кыргызская Республика развивает систему социальных служб, медицинского обслуживания, устанавливает государственные пенсии, пособия и иные гарантии социальной защиты.

Статья 10.

1. Государственным языком Кыргызской Республики является кыргызский язык.

2. В Кыргызской Республике в качестве официального употребляется русский язык.

3. Кыргызская Республика гарантирует представителям всех этносов, образующих народ Кыргызстана, право на сохранение родного языка, создание условий для его изучения и развития.

Статья 11.

1. Кыргызская Республика имеет государственные символы - Флаг, Герб, Гимн. Их описание и порядок официального использования устанавливаются законом.

2. Столицей Кыргызской Республики является город Бишкек.

3. Денежной единицей Кыргызской Республики является сом.

Статья 12.

1. В Кыргызской Республике признается разноеобразие форм собственности и гарантируется равная правовая защита частной, государственной, муниципальной и иных форм собственности.

2. Собственность неприкосновенна. Никто не может быть произвольно лишен своего имущества.

Изъятие имущества помимо воли собственника допускается только по решению суда.

Принудительное изъятие имущества без решения суда допускается в случаях, предусмотренных законом, в целях защиты национальной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья и нравственности населения, защиты прав и свобод других лиц. Законность такого изъятия подлежит обязательному рассмотрению судом.

Изъятие имущества для общественных нужд, определенных в законе, может быть произведено по решению суда со справедливым и предварительным обеспечением возмещения стоимости этого имущества и других убытков, причиняемых в результате отчуждения.

3. Обращение в государственную собственность имущества, находящегося в собственности граждан и юридических лиц (национализация), производится на основании закона с возмещением стоимости этого имущества и других убытков.

4. Кыргызская Республика защищает собственность своих граждан и юридических лиц, а также свою собственность, находящуюся на территории других государств.

5. Земля, ее недра, воздушное пространство, воды, леса, растительный и животный мир, другие природные ресурсы являются исключительной собственностью Кыргызской Республики, используются в целях сохранения единой экологической системы как основы жизни и деятельности народа Кыргызстана и находятся под особой охраной государства.

Земля также может находиться в частной, муниципальной и иных формах собственности, за исключением пастбищ, которые не могут находиться в частной собственности.

6. Пределы и порядок осуществления собственниками своих прав и гарантии их защиты определяются законом.

Статья 13.

1. Государственный бюджет Кыргызской Республики состоит из республиканского и местных бюджетов, включает доходы и расходы.

2. Порядок формирования, принятия, исполнения республиканского и местных бюджетов, а также аудит их исполнения определяются законом. Республиканский бюджет принимается законом, местные бюджеты - решением соответствующих представительных органов.

3. На территории Кыргызской Республики действует единая налоговая система. Право установления налогов принадлежит Жогорку Кенешу. Законы, устанавливающие новые налоги и ухудшающие положение налогоплательщиков, обратной силы не имеют.

Статья 14.

1. Кыргызская Республика не имеет целей экспансии, агрессии и территориальных притязаний, решаемых военной силой, отвергает милитаризацию государственной жизни, подчинение государства, его деятельности задачам ведения войны. Вооруженные Силы Кыргызской Республики строятся в соответствии с принципом самообороны и оборонительной достаточности.

2. Право ведения войны, за исключением случаев агрессии против Кыргызстана и других государств, связанных обязательствами коллективной обороны, не признается. Разрешение по каждому случаю перемещения частей Вооруженных Сил Кыргызской Республики за пределы территории Кыргызстана принимается Жогорку Кенешем большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов.

3. Использование Вооруженных Сил Кыргызской Республики для достижения внутрисубъективных политических целей запрещается.

4. Кыргызская Республика стремится к всеобщему и справедливому миру, взаимовыгодному сотрудничеству, разрешению глобальных и региональных проблем мирным путем.

Статья 15.

Чрезвычайное положение и военное положение в Кыргызской Республике могут быть введены в случаях и порядке, предусмотренных настоящей Конституцией и конституционными законами.

принадлежат каждому от рождения.

Права и свободы человека являются высшей ценностью. Они действуют непосредственно, оп-

ределяют смысл и содержание деятельности законодательной, исполнительной власти и органов местного самоуправления.

2. Кыргызская Республика уважает и обеспечивает всем лицам, находящимся в пределах ее территории и под ее юрисдикцией, права и свободы человека.

Никто не может подвергаться дискриминации по признаку пола, расы, языка, инвалидности, этнической принадлежности, вероисповедания, возраста, политических или иных убеждений, образования, происхождения, имущественного или иного положения, а также других обстоятельств.

Не являются дискриминацией специальные меры, установленные законом и направленные на обеспечение равных возможностей для различных социальных групп в соответствии с международными обязательствами.

3. В Кыргызской Республике все равны перед законом и судом.

4. В Кыргызской Республике мужчины и женщины имеют равные права и свободы, равные возможности для их реализации.

5. В Кыргызской Республике действует принцип обеспечения наилучших интересов ребенка.

Статья 17.

Права и свободы, установленные настоящей Конституцией, не являются исчерпывающими и не должны толковаться как отрицание или умаление других общепризнанных прав и свобод человека и гражданина.

Статья 18.

Каждый вправе осуществлять любые действия и деятельность, кроме запрещенных настоящей Конституцией и законами.

Статья 19.

1. В Кыргызской Республике иностранные граждане и лица без гражданства пользуются правами и исполняют обязанности наравне с гражданами Кыргызской Республики, кроме случаев, установленных законом или международным договором, участницей которого является Кыргызская Республика.

2. Кыргызская Республика в соответствии с международными обязательствами предоставляет убежище иностранным гражданам и лицам без гражданства, преследуемым по политическим мотивам, а также по мотивам нарушения прав и свобод человека.

Статья 20.

1. В Кыргызской Республике не должны приниматься законы, отменяющие или умаляющие права и свободы человека и гражданина.

2. Права и свободы человека и гражданина могут быть ограничены Конституцией и законами в целях защиты национальной безопасности,

общественного порядка, охраны здоровья и нравственности населения, защиты прав и свобод других лиц. Вводимые ограничения должны быть соразмерными указанным целям.

Запрещается принятие подзаконных нормативных правовых актов, ограничивающих права и свободы человека и гражданина.

3. Законом не могут устанавливаться ограничения прав и свобод в иных целях и в большей степени, чем это предусмотрено Конституцией.

4. Не подлежат никаким ограничениям установленные настоящей Конституцией гарантии запрета:

1) на применение смертной казни, пыток и других бесчеловечных, жестоких или унижающих достоинство видов обращения или наказания;

2) на проведение медицинских, биологических, психологических опытов над людьми без их добровольного согласия, выраженного и удостоверенного надлежащим образом;

3) на рабство, торговлю людьми;

4) на эксплуатацию детского труда;

5) на лишение свободы на основании неисполнения гражданско-правового обязательства;

6) на уголовное преследование за распространение информации, порочащей честь и достоинство личности;

7) на принуждение к выражению мнения, религиозных и иных убеждений или отказу от них;

8) на принуждение к участию в мирном собрании;

9) на принуждение к определению и указанию своей этнической принадлежности;

10) на произвольное лишение жилища.

5. Не подлежит никакому ограничению установленное настоящей Конституцией право:

1) каждого лишенного свободы на гуманное обращение и уважение человеческого достоинства;

2) просить о помиловании или смягчении наказания;

3) на повторное рассмотрение дела вышестоящим судом;

4) на свободу мысли и мнения;

5) свободно выбирать и иметь религиозные и иные убеждения;

6) свободно определять и указывать свою этническую принадлежность;

7) на возмещение государством вреда, причиненного незаконными действиями органов государственной власти, местного самоуправления и их должностными лицами при исполнении служебных обязанностей;

8) на судебную защиту;

9) на бесплатное получение основного общего и среднего общего образования в государственных образовательных организациях;

10) гражданина беспрепятственно возвращаться в Кыргызскую Республику.

РАЗДЕЛ ВТОРОЙ ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА

Глава первая Основные права и свободы

Статья 16.

1. Права и свободы человека неотчуждаемы и

Глава вторая
Права и свободы человека

Статья 21.

Каждый имеет неотъемлемое право на жизнь. Никто не может быть произвольно лишен жизни. Смертная казнь запрещается.

Статья 22.

1. Никто не может подвергаться пыткам и другим бесчеловечным, жестоким или унижающим достоинство видам обращения или наказания.

2. Каждый лишенный свободы имеет право на гуманное обращение и соблюдение человеческого достоинства.

3. Запрещается проводить медицинские, биологические, психологические опыты над людьми без их добровольного согласия, выраженного и удостоверенного надлежащим образом.

Статья 23.

1. В Кыргызской Республике не допускается рабство, торговля людьми.

2. Запрещается эксплуатация детского труда.

3. Запрещается принудительный труд, кроме случаев войны, ликвидации последствий стихийных бедствий и других чрезвычайных обстоятельств, а также в порядке исполнения решения суда.

Не считается принудительным трудом привлечение к военной, альтернативной (вневоинской) службе.

Статья 24.

1. Каждый имеет право на свободу и личную неприкосновенность.

2. Никто не может быть лишен свободы только на основании неисполнения гражданско-правового обязательства.

3. Никто не может быть арестован, содержаться под стражей или оказаться лишенным свободы иначе как по решению суда и только на основаниях и в порядке, установленных законом.

4. Никто не может быть подвергнут задержанию на срок более 48 часов без судебного решения.

Каждое задержанное лицо в срочном порядке и в любом случае до истечения 48 часов с момента задержания должно быть доставлено в суд для решения вопроса о законности его задержания.

Законом в отдельных случаях могут быть установлены более короткие сроки задержания.

Всякое задержанное лицо имеет право на проверку законности задержания в порядке и с периодичностью, установленными законом. Если отпадает основание, по которому лицо было задержано, оно должно быть немедленно освобождено.

5. Каждому задержанному лицу должно быть

безотлагательно сообщено о мотивах задержания, разъяснены и обеспечены его права, включая право на медицинский осмотр и помощь врача.

С момента фактического лишения свободы лицу обеспечивается безопасность, предоставляется возможность защищать себя лично, пользоваться квалифицированной юридической помощью адвоката, а также иметь защитника.

Статья 25.

1. Каждый имеет право на свободу передвижения, выбор места пребывания и жительства в Кыргызской Республике.

2. Каждый имеет право свободно выезжать за пределы Кыргызской Республики.

Статья 26.

1. Каждый считается невиновным в совершении преступления, пока его виновность не будет доказана в предусмотренном законом порядке и установлена вступившим в законную силу судебным решением. Нарушение этого принципа является основанием для возмещения через суд материального и морального вреда.

2. Никто не обязан доказывать свою невиновность. Любые сомнения в виновности толкуются в пользу обвиняемого.

3. Никто не может быть осужден лишь на основе его собственного признания в совершении преступления.

4. Бремя доказывания вины по уголовному делу возлагается на обвинителя. Доказательства, добытые с нарушением закона, не могут использоваться для обоснования обвинения и вынесения судебного акта.

5. Никто не обязан свидетельствовать против самого себя, супруга(и) и близких родственников, круг которых определяется законом. Законом могут устанавливаться и иные случаи освобождения от обязанности давать показания.

6. Каждый имеет право на рассмотрение дела судом с участием присяжных заседателей в случаях, предусмотренных законом.

Статья 27.

1. Каждый осужденный имеет право на повторное рассмотрение его дела вышестоящим судом в соответствии с законом.

2. Каждый осужденный имеет право просить о помиловании или смягчении наказания.

3. Никто не должен повторно нести юридическую ответственность за одно и то же правонарушение.

Статья 28.

1. Закон, устанавливающий или отягчающий ответственность лица, обратной силы не имеет.

Никто не может нести ответственность за действия, которые на момент их совершения не признавались правонарушением. Если после совершения правонарушения ответственность за него устранена или смягчена, применяется новый закон.

2. Уголовный закон, устанавливающий ответственность, по аналогии не применяется.

Статья 29.

1. Каждый имеет право на неприкосновенность частной жизни, на защиту чести и достоинства.

2. Каждый имеет право на тайну переписки, телефонных и иных переговоров, почтовых, телеграфных, электронных и иных сообщений. Ограничение этих прав допускается только в соответствии с законом и исключительно на основании судебного акта.

3. Не допускается сбор, хранение, использование и распространение конфиденциальной информации, информации о частной жизни человека без его согласия, кроме случаев, установленных законом.

4. Каждому гарантируется защита, в том числе судебная, от неправомерного сбора, хранения, распространения конфиденциальной информации и информации о частной жизни человека, а также гарантируется право на возмещение материального и морального вреда, причиненного неправомерными действиями.

Статья 30.

1. Каждый имеет право на неприкосновенность жилища и иных объектов, находящихся у него в собственности или ином праве. Никто не может проникать в жилище и иные объекты против воли человека, в пользовании которого они находятся.

2. Производство обыска, выемки, осмотра и осуществление иных действий, а также проникновение представителей власти в жилище и иные объекты, находящиеся в собственности или ином праве, допускаются лишь на основании судебного акта.

3. В случаях, предусмотренных законом, обыск, выемка, осмотр и осуществление иных действий, проникновение представителей власти в жилище и иные объекты, находящиеся в собственности или ином праве, допускаются без судебного акта. Законность и обоснованность таких действий подлежат рассмотрению судом.

4. Гарантии и ограничения, установленные настоящей статьей, распространяются также на юридические лица.

Статья 31.

1. Каждый имеет право на свободу мысли и мнения.

2. Каждый имеет право на свободу выражения своего мнения, свободу слова и печати.

3. Никто не может быть принужден к выражению своего мнения или отказу от него.

4. Запрещается пропаганда национальной, этнической, расовой, религиозной ненависти, гендерного и иного социального превосходства, призывающая к дискриминации, вражде или насилию.

Статья 32.

1. Каждому гарантируется свобода совести и вероисповедания.

2. Каждый имеет право исповедовать индивидуально или совместно с другими любую религию или не исповедовать никакой.

3. Каждый вправе свободно выбирать и иметь религиозные и иные убеждения.

4. Никто не может быть принужден к выражению своих религиозных и иных убеждений или отказу от них.

Статья 33.

1. Каждый имеет право свободно искать, получать, хранить, использовать информацию и распространять ее устно, письменно или иным способом.

2. Каждый имеет право на ознакомление в органах государственной власти, органах местного самоуправления, учреждениях и организациях со сведениями о себе.

3. Каждый имеет право на получение информации о деятельности органов государственной власти, органов местного самоуправления и их должностных лиц, юридических лиц с участием государственных органов и органов местного самоуправления, а также организаций, финансируемых из республиканского и местных бюджетов.

4. Каждому гарантируется доступ к информации, находящейся в ведении государственных органов, органов местного самоуправления и их должностных лиц. Порядок предоставления информации определяется законом.

5. Никто не может быть подвергнут уголовному преследованию за распространение информации, порочащей или унижающей честь и достоинство личности.

Статья 34.

1. Каждый имеет право на свободу мирных собраний. Никто не может быть принужден к участию в собрании.

2. В целях обеспечения проведения мирного собрания каждый вправе подать уведомление в органы власти.

Не допускается запрет и ограничение проведения мирного собрания, а также отказ в его надлежащем обеспечении ввиду отсутствия уведомления о проведении мирного собрания, несоблюдения формы уведомления, его содержания и сроков подачи.

3. Организаторы и участники мирных собра-

ний не несут ответственности за отсутствие уведомления о проведении мирного собрания, несоблюдение формы уведомления, его содержания и сроков подачи.

Статья 35.

Каждый имеет право на свободу объединения.

Статья 36.

1. Семья - основа общества. Семья, отцовство, материнство, детство - предмет заботы всего общества и преимущественной охраны законом.

2. Каждый ребенок имеет право на уровень жизни, необходимый для его физического, умственного, духовного, нравственного и социального развития.

3. Ответственность за обеспечение условий жизни, необходимых для развития ребенка, несут каждый из родителей или другие лица, воспитывающие ребенка, в пределах своих способностей и финансовых возможностей.

4. Государство обеспечивает содержание, воспитание, обучение детей-сирот и детей, лишенных родительского попечения.

5. Лица, достигшие брачного возраста, имеют право вступать в брак и создавать семью. Ни один брак не может быть заключен без добровольного и обоюдного согласия лиц, вступающих в брак. Брак регистрируется государством.

Статья 37.

1. В Кыргызской Республике народные обычаи и традиции, не ущемляющие права и свободы человека, поддерживаются государством.

2. Уважение к старшим, забота о родных и близких - обязанность каждого.

Статья 38.

Каждый имеет право свободно определять и указывать свою этническую принадлежность. Никто не должен быть принужден к определению и указанию своей этнической принадлежности.

Статья 39.

Каждый имеет право на возмещение вреда, причиненного незаконными действиями органов государственной власти, местного самоуправления и их должностными лицами при исполнении служебных обязанностей.

Статья 40.

1. Каждому гарантируется судебная защита его прав и свобод, предусмотренных настоящей Конституцией, законами, международными договорами, участницей которых является Кыргызская Республика, общепризнанными принципами и нормами международного права.

Государство обеспечивает развитие внесудебных и досудебных методов, форм и способов защиты прав и свобод человека и гражданина.

2. Каждый вправе защищать свои права и

свободы всеми способами, не запрещенными законом.

3. Каждый имеет право на получение квалифицированной юридической помощи. В случаях, предусмотренных законом, юридическая помощь оказывается за счет государства.

Статья 41.

1. Каждый имеет право на обращение в органы государственной власти, органы местного самоуправления и к их должностным лицам, которые обязаны предоставить обоснованный ответ в установленный законом срок.

2. Каждый имеет право в соответствии с международными договорами обращаться в международные органы по правам человека за защитой нарушенных прав и свобод. В случае признания указанными органами нарушения прав и свобод человека Кыргызская Республика принимает меры по их восстановлению и/или возмещению вреда.

Статья 42.

1. Каждый имеет право на владение, пользование и распоряжение своим имуществом, результатами своей деятельности.

2. Каждый имеет право на экономическую свободу, свободное использование своих способностей и своего имущества для любой экономической деятельности, не запрещенной законом.

3. Каждый имеет право на свободу труда, распоряжаться своими способностями к труду, выбор профессии и рода занятий, охрану и условия труда, отвечающие требованиям безопасности и гигиены, а также право на вознаграждение за труд не ниже установленного законом прожиточного минимума.

Статья 43.

Каждый имеет право на забастовку.

Статья 44.

1. Каждый имеет право на отдых.

2. Максимальная продолжительность рабочего времени, минимальный еженедельный отдых и оплачиваемый ежегодный отпуск, а также иные основные условия осуществления права на отдых определяются законом.

Статья 45.

1. Каждый имеет право на образование.

2. Основное общее образование обязательно. Каждый имеет право бесплатно получить основное общее и среднее общее образование в государственных образовательных организациях.

3. Государство создает условия для обучения каждого государственному, официальному и одному международному языкам, начиная с учреждений дошкольного образования до основного общего образования.

4. Государство создает условия для развития государственных, муниципальных и частных учебных заведений.

5. Государство создает условия для развития физической культуры и спорта.

Статья 46.

1. Каждый имеет право на жилище.

2. Никто не может быть произвольно лишен жилища.

3. Органы государственной власти и местного самоуправления поощряют жилищное строительство, создают условия для реализации права на жилище.

4. Жилище малоимущим и иным нуждающимся лицам предоставляется бесплатно или за доступную плату из государственных, муниципальных и других жилищных фондов либо в социальных учреждениях на основаниях и в порядке, предусмотренных законом.

Статья 47.

1. Каждый имеет право на охрану здоровья.

2. Государство создает условия для медицинского обслуживания каждого и принимает меры по развитию государственного, муниципального и частного секторов здравоохранения.

3. Бесплатное медицинское обслуживание, а также медицинское обслуживание на льготных

условиях осуществляется в объеме государственных гарантий, предусмотренных законом.

4. Соккрытие должностными лицами фактов и обстоятельств, создающих угрозу для жизни и здоровья людей, влечет установленную законом ответственность.

Статья 48.

1. Каждый имеет право на благоприятную для жизни и здоровья экологическую среду.

2. Каждый имеет право на возмещение вреда, причиненного здоровью или имуществу действиями в области природопользования.

3. Каждый обязан бережно относиться к окружающей природной среде, растительному и животному миру.

Статья 49.

1. Каждому гарантируется свобода литературного, художественного, научного, технического и других видов творчества, преподавания.

2. Каждый имеет право на участие в культурной жизни и доступ к ценностям культуры.

Государство обеспечивает сохранность исторических памятников и иных объектов культурного наследия.

3. Интеллектуальная собственность охраняется законом.

Глава третья

Гражданство. Права и обязанности гражданина

Статья 50.

1. Гражданин в силу своего гражданства имеет права и несет обязанности.

2. Ни один гражданин не может быть лишен своего гражданства и права изменить свое гражданство. За лицами, являющимися гражданами Кыргызской Республики, признается принадлежность к гражданству другого государства в соответствии с законами и международными договорами, участницей которых является Кыргызская Республика.

3. Кыргызцы, проживающие за пределами Кыргызской Республики, вне зависимости от наличия гражданства другого государства, вправе получить гражданство Кыргызской Республики в упрощенном порядке.

Порядок и условия предоставления гражданства Кыргызской Республики определяются законом.

4. Гражданин не может быть выдворен за пределы республики или выдан другому государству.

5. Кыргызская Республика гарантирует своим гражданам защиту и покровительство за ее пределами.

Статья 51.

Граждано имеют право беспрепятственно

возвращаться в Кыргызскую Республику.

Статья 52.

1. Граждане имеют право:

1) участвовать в обсуждении и принятии законов и решений республиканского и местного значения;

2) избирать и быть избранными в органы государственной власти и органы местного самоуправления в порядке, предусмотренном настоящей Конституцией и законами;

3) участвовать в референдуме в порядке, предусмотренном конституционным законом.

2. Граждане вправе проводить народные курултай по вопросам, имеющим государственное и общественное значение.

Решение народного курултая направляется в соответствующие органы в качестве рекомендаций.

Порядок проведения народных курултаев определяется законом.

3. Граждане имеют право участвовать в формировании республиканского и местных бюджетов, а также получать информацию о фактически расходуемых средствах из бюджета.

4. Граждане имеют равные права, равные возможности при поступлении на государственную и муниципальную службу, продвижении в должности в порядке, предусмотренном законом.

5. Граждане Кыргызской Республики, имеющие иное гражданство, не вправе занимать политические государственные должности и должности судей. Данное ограничение может быть установлено законом и для других государственных должностей.

Статья 53.

1. Гражданам гарантируется социальное обеспечение в старости, в случае болезни и утраты трудоспособности, потери кормильца в случаях и порядке, предусмотренных законом.

2. Пенсии, социальная помощь в соответствии с экономическими возможностями государства обеспечивают уровень жизни не ниже установленного законом прожиточного минимума.

3. Поощряются добровольное социальное страхование, создание дополнительных форм социального обеспечения и благотворительность.

4. Социальная деятельность государства не должна принимать форму государственного попечительства, ограничивающего экономическую свободу, активность и возможности гражданина самому достигать экономического благополучия для себя и своей семьи.

Статья 54.

Государство содействует повышению профессиональной квалификации граждан в порядке, предусмотренном законом.

РАЗДЕЛ ТРЕТИЙ ПРЕЗИДЕНТ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Статья 60.

1. Президент является главой государства.
2. Президент олицетворяет единство народа и государственной власти.

Статья 61.

1. Президент избирается на 6 лет гражданами Кыргызской Республики.
2. Одно и то же лицо не может быть избрано Президентом дважды.

Статья 62.

1. Президентом может быть избран гражданин Кыргызской Республики не моложе 35 лет и не старше 70 лет, владеющий государственным языком и проживающий в республике в совокупности не менее 15 лет.

2. Число кандидатов на пост Президента не ограничивается. Кандидатом в Президенты может быть зарегистрировано лицо, собравшее не менее 30 тысяч подписей избирателей.

Порядок выборов Президента определяется конституционным законом.

Статья 63.

1. При вступлении в должность Президент

Статья 55.

Граждане обязаны платить налоги и сборы в случаях и порядке, предусмотренных законом.

Статья 56.

1. Защита Отечества - священный долг и обязанность граждан.

2. Основания и порядок освобождения граждан от несения воинской службы или замены ее альтернативной (вневоинской) службой устанавливаются законом.

Статья 57.

Организация и деятельность адвокатуры как самоуправляемого профессионального сообщества адвокатов, а также права, обязанности и ответственность адвокатов определяются законом.

Статья 58.

Для внесудебного разрешения споров, возникающих из гражданских правоотношений, могут учреждаться третейские суды. Полномочия, порядок образования и деятельность третейских судов определяются законом.

Статья 59.

В Кыргызской Республике граждане вправе учреждать суды аксакалов. Порядок учреждения судов аксакалов, их полномочия и деятельность определяются законом.

приносит присягу народу Кыргызстана.

2. Полномочия Президента прекращаются с момента вступления в должность вновь избранного Президента.

3. Президент на период осуществления своих полномочий приостанавливает свое членство в политической партии и прекращает любые действия, связанные с деятельностью политических партий.

Статья 64.

1. Президент:

1) назначает выборы в Жогорку Кенеш в предусмотренных настоящей Конституцией случаях; принимает решение о назначении досрочных выборов в Жогорку Кенеш в порядке и случаях, предусмотренных настоящей Конституцией;

2) назначает выборы в местные кенешы; в предусмотренных законом случаях и порядке осуществляет роспуск местных кенешей.

2. Президент:

1) подписывает и обнародует законы; возвращает законы с возражениями в Жогорку Кенеш;

2) вправе созвать в необходимых случаях внеочередное заседание Жогорку Кенеша и определить вопросы, подлежащие рассмотрению;

3) вправе выступать на заседаниях Жогорку Кенеша.

3. Президент:

1) представляет Жогорку Кенешу кандидатуры для избрания на должности судей Верховного суда по предложению Совета по отбору судей;

2) представляет Жогорку Кенешу для освобождения от должности судей Верховного суда по предложению Совета судей;

3) назначает судей местных судов по предложению Совета по отбору судей;

4) освобождает судей местных судов по предложению Совета судей в случаях, предусмотренных конституционным законом.

4. Президент:

1) назначает с согласия Жогорку Кенеша Генерального прокурора; в случаях, предусмотренных законом, освобождает от должности Генерального прокурора с согласия не менее одной трети от общего числа депутатов Жогорку Кенеша либо по инициативе одной трети от общего числа депутатов Жогорку Кенеша, одобренной двумя третями депутатов Жогорку Кенеша; по предложению Генерального прокурора назначает и освобождает от должности его заместителей;

2) назначает и освобождает от должности членов Правительства - руководителей государственных органов, ведающих вопросами обороны, национальной безопасности, а также их заместителей.

5. Президент:

1) вносит в Жогорку Кенеш кандидатуру для избрания на должность председателя Национального банка; по предложению председателя Национального банка назначает заместителей председателя и членов правления Национального банка, в случаях, предусмотренных законом, освобождает их от должности;

2) вносит в Жогорку Кенеш для избрания и освобождения от должности кандидатуры одной трети членов Центральной комиссии по выборам и проведению референдумов;

3) вносит в Жогорку Кенеш для избрания и освобождения от должности кандидатуры одной трети членов Счетной палаты;

4) назначает председателя Счетной палаты из числа избранных Жогорку Кенешем членов Счетной палаты и освобождает его в случаях, предусмотренных законом.

6. Президент:

1) представляет Кыргызскую Республику внутри страны и за ее пределами;

2) ведет переговоры и подписывает по согласованию с Премьер-министром международные договоры; вправе передавать указанные полномочия Премьер-министру, членам Правительства и другим должностным лицам;

3) подписывает ратификационные грамоты и грамоты о присоединении;

4) назначает по согласованию с Премьер-

министром глав дипломатических представительств Кыргызской Республики в иностранных государствах и постоянных представителей в международных организациях; отзывает их; принимает верительные и отзывные грамоты глав дипломатических представительств иностранных государств.

7. Президент решает вопросы принятия в гражданство и выхода из гражданства Кыргызской Республики.

8. Президент является Главнокомандующим Вооруженными Силами Кыргызской Республики, определяет, назначает и освобождает высший командный состав Вооруженных Сил Кыргызской Республики.

9. Президент:

1) возглавляет Совет обороны, образуемый в соответствии с законом;

2) при наличии основания, предусмотренного конституционным законом, предупреждает о возможности введения чрезвычайного положения, а при необходимости вводит его в отдельных местностях без предварительного объявления, о чем незамедлительно сообщает Жогорку Кенешу;

3) объявляет общую или частичную мобилизацию; объявляет состояние войны в случае агрессии или непосредственной угрозы агрессии Кыргызской Республике и незамедлительно вносит этот вопрос на рассмотрение Жогорку Кенеша;

4) объявляет в интересах защиты страны и безопасности ее граждан военное положение и незамедлительно вносит этот вопрос на рассмотрение Жогорку Кенеша.

10. Президент:

1) награждает государственными наградами Кыргызской Республики;

2) присваивает почетные звания Кыргызской Республики;

3) присваивает высшие воинские звания, дипломатические ранги и иные специальные звания;

4) осуществляет помилование;

5) определяет структуру своего аппарата, утверждает его положение и назначает руководителя.

11. Президент осуществляет иные полномочия, предусмотренные настоящей Конституцией.

Статья 65.

Президент реализует свои полномочия посредством принятия указов и распоряжений, которые обязательны для исполнения на всей территории Кыргызской Республики.

Статья 66.

1. Полномочия Президента могут быть прекращены досрочно в случае отставки по его заявлению, отрешения его от должности в предусмотренном настоящей Конституцией порядке, а

также при невозможности осуществления полномочий по болезни или в случае его смерти.

2. При невозможности осуществления Президентом своих обязанностей по болезни Жогорку Кенеш на основании заключения создаваемой им государственной медицинской комиссии принимает решение о досрочном освобождении Президента от должности не менее чем двумя третями голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша.

Статья 67.

1. Президент может быть привлечен к уголовной ответственности после отрешения его от должности.

2. Президент может быть отрешен от должности только на основании выдвинутого Жогорку Кенешем обвинения в совершении преступления, подтвержденного заключением Генерального прокурора о наличии в действиях Президента признаков преступления.

3. Решение Жогорку Кенеша о выдвижении обвинения против Президента для отрешения его от должности должно быть принято большинством от общего числа депутатов Жогорку Кенеша по инициативе не менее одной трети от общего числа депутатов и при наличии заключения специальной комиссии, образованной Жогорку Кенешем.

4. Решение Жогорку Кенеша об отрешении Президента от должности должно быть принято

большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша не позднее чем в трехмесячный срок после выдвижения обвинения против Президента. Если в этот срок решение Жогорку Кенеша не будет принято, обвинение считается отклоненным.

Статья 68.

1. В случае досрочного прекращения Президентом своих полномочий по указанным в настоящей Конституции причинам его полномочия до избрания нового Президента исполняет Торага Жогорку Кенеша. В случае невозможности исполнения полномочий Президента Торага Жогорку Кенеша полномочия Президента исполняет Премьер-министр.

Досрочные выборы Президента проводятся в трехмесячный срок со дня прекращения полномочий Президента.

2. Должностные лица, исполняющие полномочия Президента, не вправе назначать досрочные выборы в Жогорку Кенеш, отправлять Правительство в отставку.

Статья 69.

1. Все бывшие президенты, кроме отрешенных от должности в установленном статьей 67 настоящей Конституции порядке, имеют звание экс-президента Кыргызской Республики.

2. Статус экс-президента устанавливается законом.

РАЗДЕЛ ЧЕТВЕРТЫЙ ЗАКОНОДАТЕЛЬНАЯ ВЛАСТЬ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Глава первая Жогорку Кенеш

Статья 70.

1. Жогорку Кенеш - парламент Кыргызской Республики - является высшим представительным органом, осуществляющим законодательную власть и контрольные функции в пределах своих полномочий.

2. Жогорку Кенеш состоит из 120 депутатов, избираемых сроком на 5 лет по пропорциональной системе.

По результатам выборов политической партии может быть предоставлено не более 65 депутатских мандатов в парламенте.

Депутатом Жогорку Кенеша может быть избран гражданин Кыргызской Республики, достигший на день выборов 21 года, обладающий избирательным правом.

Порядок избрания депутатов Жогорку Кенеша, включая установление избирательного порога для прохождения в парламент, определяется конституционным законом.

3. Депутаты Жогорку Кенеша объединяются во фракции.

Парламентским большинством считается

фракция или коалиция фракций, официально объявившая о создании коалиции фракций в Жогорку Кенеше, имеющая более половины депутатских мандатов.

Парламентской оппозицией считаются фракция или фракции, не входящие в состав парламентского большинства и объявившие о своей оппозиции по отношению к нему.

Статья 71.

1. Жогорку Кенеш собирается на свою первую сессию не позднее 15 дней после определения результатов выборов.

2. Первое заседание Жогорку Кенеша открывает старейший по возрасту депутат Жогорку Кенеша.

3. Со дня первого заседания Жогорку Кенеша полномочия Жогорку Кенеша прежнего созыва прекращаются.

4. Полномочия депутатов Жогорку Кенеша начинаются со дня принятия ими присяги.

Статья 72.

1. Депутат Жогорку Кенеша не может подвер-

гаться преследованиям за высказываемые им в связи с депутатской деятельностью суждения или за результаты голосования в Жогорку Кенеше. Привлечение депутата к уголовной ответственности допускается с согласия большинства от общего числа депутатов Жогорку Кенеша, за исключением случаев совершения особо тяжких преступлений.

2. Депутат Жогорку Кенеша не может совмещать депутатскую деятельность с иной государственной или муниципальной службой, не может осуществлять предпринимательскую деятельность, входить в состав руководящего органа или наблюдательного совета коммерческой организации.

Депутат Жогорку Кенеша может заниматься научной, педагогической и иной творческой деятельностью.

Статья 73.

1. Депутат Жогорку Кенеша не связан императивным мандатом. Отзыв депутата не допускается.

2. Полномочия депутата Жогорку Кенеша прекращаются одновременно с прекращением деятельности соответствующего созыва Жогорку Кенеша.

3. Полномочия депутата Жогорку Кенеша помимо основания, предусмотренного в части 2 настоящей статьи, прекращаются досрочно в случаях:

1) подачи им письменного заявления о сложении

Глава вторая Полномочия Жогорку Кенеша

Статья 74.

1. Жогорку Кенеш:

1) принимает закон о назначении референдума;

2) назначает выборы Президента.

2. Жогорку Кенеш:

1) вносит изменения в настоящую Конституцию;

2) принимает законы;

3) ратифицирует и денонсирует международные договоры в порядке, определяемом законом;

4) решает вопросы об изменении государственных границ Кыргызской Республики;

5) утверждает республиканский бюджет и отчет о его исполнении;

6) решает вопросы административно-территориального устройства Кыргызской Республики;

7) издает акты об амнистии.

3. Жогорку Кенеш:

1) утверждает программу деятельности Правительства, определяет структуру и состав Правительства, за исключением членов Правительства руководителей государственных органов, ведающих вопросами обороны и национальной

безопасности;

2) выхода из гражданства либо приобретения иного гражданства;

3) перехода на работу или неоставления им работы, не совместимой с выполнением депутатских полномочий;

4) признания выборов недействительными;

5) выезда на постоянное жительство за пределы Кыргызской Республики; признания депутата судом недееспособным;

6) вступления в законную силу обвинительного приговора суда в отношении него;

7) отсутствия на заседаниях Жогорку Кенеша без уважительных причин 30 и более рабочих дней в течение одной сессии;

8) вступления в законную силу решения суда об объявлении его безвестно отсутствующим или умершим;

9) смерти депутата.

Досрочное прекращение полномочий депутата Жогорку Кенеша по указанным основаниям осуществляется решением Центральной комиссии по выборам и проведению референдумов, принимаемым не позднее 30 календарных дней со дня возникновения основания.

4. Порядок замещения вакантного мандата, образовавшегося вследствие досрочного прекращения полномочий депутата, определяется конституционным законом.

безопасности;

2) утверждает общегосударственные программы развития Кыргызской Республики, внесенные Правительством;

3) принимает решение о доверии Правительству;

4) принимает решение о выражении недоверия Правительству.

4. Жогорку Кенеш:

1) по представлению Президента избирает судей Верховного суда; в случаях, предусмотренных конституционным законом, освобождает их от должности по представлению Президента;

2) утверждает состав Совета по отбору судей в порядке, предусмотренном законом;

3) избирает по представлению Президента председателя Национального банка; освобождает его от должности в случаях, предусмотренных законом;

4) избирает членов Центральной комиссии по выборам и проведению референдумов: одну треть состава - по представлению Президента, одну треть - парламентского большинства и одну треть - парламентской оппозиции; освобождает их от должности в случаях, предусмотренных законом;

5) избирает членов Счетной палаты: одну треть состава - по представлению Президента; одну треть - парламентского большинства и одну треть - парламентской оппозиции; освобождает их от должности в случаях, предусмотренных законом;

6) избирает и в случаях, предусмотренных законом, освобождает от должности Акыйкатчы (Омбудсмана); дает согласие на привлечение его к уголовной ответственности;

7) избирает и в случаях, предусмотренных законом, освобождает от должности по представлению Акыйкатчы (Омбудсмана) заместителей Акыйкатчы (Омбудсмана); дает согласие на привлечение их к уголовной ответственности;

8) дает согласие на назначение Генерального прокурора; дает согласие на привлечение его к уголовной ответственности; дает согласие на освобождение от должности Генерального прокурора не менее чем одной третью от общего числа депутатов Жогорку Кенеша;

9) одобряет большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша инициативу одной трети от общего числа депутатов Жогорку Кенеша об освобождении от должности Генерального прокурора в случаях, предусмотренных законом.

5. Жогорку Кенеш:

1) вводит чрезвычайное положение в случаях и порядке, предусмотренных конституционным законом; утверждает или отменяет указы Президента по этому вопросу;

2) решает вопросы войны и мира; введения военного положения; объявления состояния войны; утверждения или отмены указов Президента по этим вопросам;

3) решает вопрос о возможности использования Вооруженных Сил Кыргызской Республики за ее пределами при необходимости выполнения межгосударственных договорных обязательств по поддержанию мира и безопасности;

4) устанавливает воинские звания, дипломатические ранги и иные специальные звания Кыргызской Республики;

5) учреждает государственные награды и почетные звания Кыргызской Республики.

6. Жогорку Кенеш:

1) заслушивает выступления Президента, представителей иностранных государств, международных организаций;

2) заслушивает ежегодный доклад Акыйкатчы (Омбудсмана);

3) заслушивает ежегодные отчеты Премьер-министра, Генерального прокурора, председателя Национального банка, председателя Счетной палаты.

7. Жогорку Кенеш в порядке, предусмотренном настоящей Конституцией, выдвигает обвинение против Президента; принимает решение об отрешении Президента от должности.

8. Заслушивание ежегодных отчетов и докладов должностных лиц, указанных в настоящей статье, осуществляется с учетом положений настоящей Конституции и законов о самостоятельности и независимости государственных органов и их должностных лиц.

9. Жогорку Кенеш осуществляет иные полномочия, предусмотренные настоящей Конституцией.

Статья 75.

1. Жогорку Кенеш избирает из своего состава Торага Жогорку Кенеша и его заместителей.

Заместители Торага Жогорку Кенеша избираются в количестве и порядке, обеспечивающих их избрание из числа депутатов Жогорку Кенеша, входящих в состав парламентской оппозиции.

2. Торага Жогорку Кенеша:

1) ведет заседания Жогорку Кенеша;

2) осуществляет общее руководство подготовкой вопросов к рассмотрению на заседаниях Жогорку Кенеша;

3) подписывает акты, принятые Жогорку Кенешем;

4) представляет Жогорку Кенеш в Кыргызской Республике и за ее пределами, обеспечивает взаимодействие Жогорку Кенеша с Президентом, Правительством, органами судебной власти и местного самоуправления;

5) осуществляет общее руководство и контроль за деятельностью аппарата Жогорку Кенеша;

6) осуществляет иные полномочия по организации деятельности Жогорку Кенеша, возложенные на него Регламентом Жогорку Кенеша.

3. Торага Жогорку Кенеша избирается тайным голосованием большинством голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша.

Торага Жогорку Кенеша подотчетен Жогорку Кенешу и может быть отозван по решению Жогорку Кенеша, принятому большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша.

Статья 76.

1. Жогорку Кенеш из числа депутатов образует комитеты, а также временные комиссии; формирует их составы; при этом председателями комитетов по вопросам бюджета и правопорядка являются представители парламентской оппозиции.

2. Комитеты Жогорку Кенеша осуществляют подготовку и предварительное рассмотрение вопросов, отнесенных к полномочиям Жогорку Кенеша, контролируют проведение в жизнь законов и решений, принятых Жогорку Кенешем.

3. Законы, нормативные правовые акты Жогорку Кенеша принимаются после предварительного рассмотрения их проектов соответствующими комитетами Жогорку Кенеша.

4. Избрание, дача согласия Жогорку Кенеша

на назначение и освобождение от государственной должности производятся при наличии заключения соответствующих комитетов Жогорку Кенеша.

Статья 77.

1. Сессии Жогорку Кенеша осуществляются в форме заседаний и проводятся с первого рабочего дня сентября по последний рабочий день июня следующего года.

2. Заседания Жогорку Кенеша проводятся открыто, если характер рассматриваемых вопросов не требует проведения закрытых заседаний.

3. Внеочередные сессии Жогорку Кенеша созываются Торага Жогорку Кенеша по предложению Президента, Правительства или не менее одной трети депутатов Жогорку Кенеша.

4. Заседание Жогорку Кенеша правомочно

Глава третья

Законодательная деятельность

Статья 79.

Право законодательной инициативы принадлежит:

- 1) 10 тысячам избирателей (народная инициатива);
- 2) депутату Жогорку Кенеша;
- 3) Правительству.

Статья 80.

1. Законопроекты вносятся в Жогорку Кенеш.

2. Законопроекты, определенные Правительством как неотложные, рассматриваются Жогорку Кенешем во внеочередном порядке.

3. Проекты законов, предусматривающие увеличение расходов, покрываемых за счет государственного бюджета, могут быть приняты Жогорку Кенешем после определения Правительством источника финансирования.

4. Законы принимаются Жогорку Кенешем в трех чтениях.

Законы, решения Жогорку Кенеша принимаются большинством от числа присутствующих депутатов, но не менее чем 50 голосами депутатов Жогорку Кенеша, если иное не предусмотрено в настоящей Конституции.

5. Конституционные законы, законы об изменении государственной границы принимаются Жогорку Кенешем не менее чем в трех чтениях большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша.

6. Запрещается принятие конституционного закона, закона об изменении государственной

при условии присутствия на нем большинства от общего числа депутатов Жогорку Кенеша.

5. Решения Жогорку Кенеша принимаются на заседаниях путем голосования депутатов и оформляются постановлениями.

Статья 78.

1. Жогорку Кенеш может принять решение о самороспуске.

2. Решение о самороспуске может быть принято большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша.

3. Президент в пятидневный срок со дня самороспуска Жогорку Кенеша назначает досрочные выборы. При этом выборы должны быть проведены не позднее 45 дней со дня назначения досрочных выборов.

границы во время чрезвычайного и военного положения.

Статья 81.

1. Принятый Жогорку Кенешем закон в течение 14 дней направляется Президенту для подписания.

2. Президент не позднее одного месяца со дня получения закона подписывает или возвращает его со своими возражениями в Жогорку Кенеш для повторного рассмотрения. Законы о республиканском бюджете, налогах подлежат обязательному подписанию.

3. Если при повторном рассмотрении конституционный закон или закон будет одобрен в ранее принятой редакции большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша, такой закон подлежит подписанию Президентом в течение 14 дней со дня поступления. В случае неподписания в установленный срок конституционного закона или закона, одобренного в ранее принятой редакции, такой закон подписывается Торага Жогорку Кенеша не позднее 10 дней и подлежит опубликованию.

Статья 82.

Закон вступает в силу по истечении 10 дней со дня официального опубликования в официальном печатном органе, если иной срок не предусмотрен в самом законе или в законе о порядке введения его в действие.

РАЗДЕЛ ПЯТЫЙ

ИСПОЛНИТЕЛЬНАЯ ВЛАСТЬ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Статья 83.

1. Исполнительную власть в Кыргызской Республике осуществляют Правительство, подчи-

ненные ему министерства, государственные комитеты, административные ведомства и местные государственные администрации.

2. Правительство является высшим органом

исполнительной власти Кыргызской Республики.

3. Правительство возглавляется Премьер-министром. Правительство состоит из Премьер-министра, вице-премьер-министров, министров и председателей государственных комитетов.

Структура Правительства включает в себя министерства и государственные комитеты.

Статья 84.

1. Фракция, имеющая более половины депутатских мандатов, или коалиция фракций с ее участием в течение 15 рабочих дней со дня первого заседания Жогорку Кенеша нового созыва выдвигает кандидата на должность Премьер-министра.

Кандидат на должность Премьер-министра вносит в Жогорку Кенеш программу, структуру и состав Правительства.

2. В случае если до истечения вышеуказанного срока Жогорку Кенеш не утвердит программу, не определит структуру и состав Правительства либо если по результатам выборов ни одна из политических партий не получит более половины депутатских мандатов, Президент предлагает одной из фракций в течение 15 рабочих дней сформировать парламентское большинство и выдвинуть кандидатуру на должность Премьер-министра.

Кандидат на должность Премьер-министра до истечения вышеуказанного срока вносит в Жогорку Кенеш программу, структуру и состав Правительства.

3. Если до истечения вышеуказанного срока Жогорку Кенеш не утвердит программу, не определит структуру и состав Правительства, Президент предлагает второй фракции в течение 15 рабочих дней сформировать парламентское большинство и выдвинуть кандидатуру на должность Премьер-министра.

Кандидат на должность Премьер-министра до истечения вышеуказанного срока вносит в Жогорку Кенеш программу, структуру и состав Правительства.

4. Если до истечения вышеуказанного срока Жогорку Кенеш не утвердит программу, не определит структуру и состав Правительства, фракции по своей инициативе в течение 15 рабочих дней должны сформировать парламентское большинство и выдвинуть кандидатуру на должность Премьер-министра.

Кандидат на должность Премьер-министра до истечения вышеуказанного срока вносит в Жогорку Кенеш программу, структуру и состав Правительства.

5. Президент в трехдневный срок издает указ о назначении Премьер-министра и остальных членов Правительства.

В случае если Президент в вышеуказанный срок не издает указ о назначении Премьер-министра и членов Правительства, они считаются назначенными.

6. В случае если в установленном настоящей Конституцией порядке не будет утверждена программа, определены структура и состав Правительства, Президент назначает досрочные выборы в Жогорку Кенеш. В этом случае Правительство исполняет свои обязанности до формирования Правительства новым созывом Жогорку Кенеша в порядке, предусмотренном настоящей Конституцией.

7. В случае утраты коалицией фракций статуса парламентского большинства Правительство формируется в порядке и сроки, предусмотренные настоящей статьёй. До формирования нового состава Правительства Премьер-министр и члены Правительства продолжают исполнять свои обязанности.

Статья 85.

1. Правительство подотчетно Жогорку Кенешу и ответственно перед ним в пределах, предусмотренных настоящей Конституцией.

2. Премьер-министр ежегодно представляет в Жогорку Кенеш отчет о работе Правительства.

3. Жогорку Кенеш по инициативе одной трети от общего числа депутатов Жогорку Кенеша может рассмотреть вопрос о выражении недоверия Правительству.

4. Постановление о выражении недоверия Правительству принимается большинством голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша.

5. Вопрос о недоверии Правительству не может рассматриваться Жогорку Кенешем за 6 месяцев до очередных выборов Президента.

6. После выражения недоверия Правительству Президент вправе принять решение об отставке Правительства либо не согласиться с решением Жогорку Кенеша.

7. В случае если Жогорку Кенеш в течение 3 месяцев повторно примет решение о выражении недоверия Правительству, Президент отправляет Правительство в отставку.

Статья 86.

1. Премьер-министр не чаще одного раза в год может поставить перед Жогорку Кенешем вопрос о доверии Правительству. В случае отказа Жогорку Кенешем в доверии Правительству Президент в течение 5 рабочих дней принимает решение об отставке Правительства либо назначает досрочные выборы в Жогорку Кенеш.

2. В случае отставки Правительства продолжает осуществлять полномочия до формирования нового состава Правительства в порядке и сроки, предусмотренные настоящей Конституцией.

Статья 87.

1. Премьер-министр, Правительство или отдельный член Правительства вправе подать прошение об отставке. Отставка принимается или отклоняется Президентом.

2. Принятие отставки Премьер-министра влечет за собой отставку Правительства.

3. До формирования Правительства Премьер-министр и члены Правительства продолжают исполнять свои обязанности.

4. В случае отставки Правительства новый состав Правительства должен быть сформирован в порядке и сроки, предусмотренные настоящей Конституцией. Отсчет срока для внесения Президенту кандидатуры для назначения на должность Премьер-министра начинается со дня принятия Президентом отставки Премьер-министра или Правительства.

5. В случае отставки либо освобождения от должности члена Правительства Премьер-министр в течение 5 рабочих дней вносит Президенту кандидатуру на вакантную должность члена Правительства, одобренную Жогорку Кенешем.

Статья 88.

1. Правительство:

1) обеспечивает исполнение Конституции и законов;

2) реализует внутреннюю и внешнюю политику государства;

3) осуществляет меры по обеспечению законности, прав и свобод граждан, охране общественного порядка, борьбе с преступностью;

4) обеспечивает реализацию мер по охране государственного суверенитета, территориальной целостности, защите конституционного строя, а также мер по укреплению обороноспособности, национальной безопасности и правопорядка;

5) обеспечивает проведение финансовой, ценовой, тарифной, инвестиционной и налоговой политики;

6) разрабатывает и представляет Жогорку Кенешу республиканский бюджет и обеспечивает его исполнение; представляет Жогорку Кенешу отчет об исполнении республиканского бюджета;

7) осуществляет меры по обеспечению равных условий развития всех форм собственности и их защите; по управлению объектами государственной собственности;

8) обеспечивает проведение единой государственной политики в социально-экономической и культурной сферах;

9) разрабатывает и реализует общегосударственные программы экономического, социального, научно-технического и культурного развития;

10) обеспечивает осуществление внешнеэкономической деятельности;

11) обеспечивает взаимодействие с гражданским обществом;

12) осуществляет иные полномочия, отнесенные к его ведению Конституцией и законами.

2. Организация и порядок деятельности Правительства определяются конституционным за-

коном.

Статья 89.

Премьер-министр:

1) руководит Правительством, несет персональную ответственность за его деятельность перед Жогорку Кенешем;

2) обеспечивает исполнение Конституции и законов всеми органами исполнительной власти;

3) ведет переговоры и подписывает международные договоры;

4) ведет заседания Правительства;

5) подписывает постановления и распоряжения Правительства, обеспечивает их исполнение;

6) назначает и освобождает руководителей административных ведомств;

7) назначает и освобождает глав местных государственных администраций по предложению местных кенешей в порядке, установленном законом;

8) осуществляет иные полномочия, предусмотренные настоящей Конституцией и законами.

Статья 90.

1. На основе и во исполнение Конституции и законов Правительство издает постановления и распоряжения, обеспечивает их исполнение.

2. Постановления и распоряжения Правительства обязательны для исполнения на всей территории Кыргызской Республики.

3. Правительство руководит деятельностью министерств, государственных комитетов, административных ведомств, органов местной государственной администрации.

4. Правительство вправе отменять акты министерств, государственных комитетов, административных ведомств.

Статья 91.

1. Исполнительную власть на территории соответствующей административно-территориальной единицы осуществляет местная государственная администрация.

Порядок назначения и освобождения глав местных государственных администраций определяется законом.

2. Организация и деятельность местной государственной администрации определяются законом.

Статья 92.

1. Местные государственные администрации действуют на основе Конституции, законов, нормативных правовых актов Правительства.

2. Решения местной государственной администрации, принятые в пределах ее компетенции, обязательны для исполнения на соответствующей территории.

РАЗДЕЛ ШЕСТОЙ СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Статья 93.

1. Правосудие в Кыргызской Республике осуществляется только судом.

В предусмотренных законом случаях и порядке граждане Кыргызской Республики имеют право участвовать в отправлении правосудия.

2. Судебная власть осуществляется посредством конституционного, гражданского, уголовного, административного и иных форм судопроизводства.

3. Судебная система Кыргызской Республики устанавливается Конституцией и законами, состоит из Верховного суда и местных судов.

В составе Верховного суда действует Конституционная палата.

Законом могут учреждаться специализированные суды.

Создание чрезвычайных судов не допускается.

4. Организация и порядок деятельности судов определяются законом.

Статья 94.

1. Судьи независимы и подчиняются только Конституции и законам.

2. Судья обладает правом неприкосновенности и не может быть задержан или арестован, подвергнут обыску или личному досмотру, кроме случаев, когда он был застигнут на месте совершения преступления.

3. Никто не вправе требовать от судьи отчета по конкретному судебному делу.

Запрещается всякое вмешательство в деятельность по осуществлению правосудия. Лица, виновные в воздействии на судью, несут ответственность, предусмотренную законом.

4. Судья обеспечивается соответственно его статусу социальными, материальными и иными гарантиями его независимости.

5. Судьей Верховного суда может быть гражданин Кыргызской Республики не моложе 40 лет и не старше 70 лет, имеющий высшее юридическое образование и стаж работы по юридической профессии не менее 10 лет.

6. Судьи Верховного суда избираются до достижения предельного возраста.

7. Судьи Верховного суда из своего состава избирают председателя Верховного суда и его заместителей сроком на 3 года.

Одно и то же лицо не может быть избрано председателем, заместителем председателя Верховного суда два срока подряд.

Порядок избрания и освобождения председателя Верховного суда и его заместителей определяется законом.

8. Судьей местного суда может быть гражданин Кыргызской Республики не моложе 30 лет и

не старше 65 лет, имеющий высшее юридическое образование и стаж работы по юридической профессии не менее 5 лет.

Судьи местных судов назначаются Президентом по представлению Совета по отбору судей в первый раз сроком на 5 лет, а в последующем - до достижения предельного возраста. Порядок представления и назначения судей местных судов определяется конституционным законом.

Собрание судей местного суда из своего состава избирает председателя, заместителя председателя суда сроком на 3 года.

Одно и то же лицо не может быть избрано председателем, заместителем председателя местного суда два срока подряд в одном и том же суде.

9. Статус судей Кыргызской Республики определяется конституционным законом, которым могут быть установлены дополнительные требования к кандидатам на должности судей Верховного суда и местных судов.

Статья 95.

1. Судьи всех судов Кыргызской Республики занимают свои должности и сохраняют свои полномочия до тех пор, пока их поведение является безупречным. Нарушение требований безупречности поведения судей является основанием для привлечения судьи к ответственности в порядке, определяемом конституционным законом.

2. Судьи Верховного суда могут быть досрочно освобождены от занимаемой должности Жогорку Кенешем большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша по представлению Президента на основании предложения Совета судей.

3. В случае смерти судьи, объявления его умершим или безвестно отсутствующим, признания недееспособным, утраты гражданства, выхода из гражданства либо приобретения гражданства иного государства полномочия судьи прекращаются органом, его избравшим или назначившим, со дня появления основания в соответствии с конституционным законом.

4. Отбор кандидатур на должности судей местных судов, представление их на назначение и перевод (ротацию) осуществляются Советом по отбору судей в порядке, определяемом конституционным законом.

5. Отстранение и освобождение от должности судей местных судов осуществляются Президентом по предложению Совета судей в случаях и порядке, определяемых конституционным законом.

6. Привлечение судей всех судов Кыргызской Республики к уголовной и административной ответственности, налагаемой в судебном порядке,

допускается с согласия Совета судей в порядке, определяемом конституционным законом.

7. Совет по отбору судей формируется из судей и представителей гражданского общества.

Совет судей, парламентское большинство и парламентская оппозиция избирают по одной трети состава Совета по отбору судей соответственно.

8. Организация и деятельность Совета по отбору судей, его полномочия и порядок формирования определяются законом.

Статья 96.

1. Верховный суд является высшим судебным органом по гражданским, уголовным, экономическим, административным и иным делам и осуществляет пересмотр судебных актов местных судов по обращениям участников судебного процесса в порядке, определяемом законом.

2. Пленум Верховного суда в составе председателя Верховного суда и коллегий Верховного суда дает разъяснения по вопросам судебной практики.

3. Акты Верховного суда являются окончательными и обжалованию не подлежат.

Статья 97.

1. Конституционная палата Верховного суда является органом, осуществляющим конституционный контроль.

2. Судьей Конституционной палаты Верховного суда может быть гражданин Кыргызской Республики не моложе 40 лет и не старше 70 лет, имеющий высшее юридическое образование и стаж работы по юридической профессии не менее 15 лет.

3. Судьи Конституционной палаты Верховного суда из своего состава избирают председателя, заместителя председателя сроком на 3 года.

4. Одно и то же лицо не может быть избрано председателем, заместителем председателя Конституционной палаты Верховного суда два срока подряд.

5. Судьи Конституционной палаты Верховного суда могут быть досрочно освобождены от занимаемой должности Жогорку Кенешем большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша по представлению Президента на основании предложения Совета судей.

6. Конституционная палата Верховного суда:
1) признает неконституционными законы и иные нормативные правовые акты в случае их противоречия Конституции;

2) дает заключение о конституционности не вступивших в силу международных договоров, участницей которых является Кыргызская Республика;

3) дает заключение к проекту закона об изменениях в настоящую Конституцию.

7. Каждый вправе оспорить конституцион-

ность закона и иного нормативного правового акта, если считает, что ими нарушаются права и свободы, признаваемые Конституцией.

8. Решение Конституционной палаты Верховного суда является окончательным и обжалованию не подлежит.

9. Установление Конституционной палатой Верховного суда неконституционности законов или их положений отменяет их действие на территории Кыргызской Республики, а также отменяет действие других нормативных правовых актов, основанных на законах или их положениях, признанных неконституционными, за исключением судебных актов.

10. Судебные акты, основанные на нормах законов, признанных неконституционными, пересматриваются судом в каждом конкретном случае по жалобам граждан, чьи права и свободы были затронуты.

11. Состав и порядок формирования Конституционной палаты Верховного суда, избрания и освобождения председателей, заместителя председателя Конституционной палаты, а также порядок осуществления конституционного судопроизводства определяются конституционным законом.

Статья 98.

1. Государство обеспечивает финансирование и надлежащие условия для функционирования судов и деятельности судей.

Финансирование судов производится за счет средств республиканского бюджета и должно обеспечивать возможность полного и независимого осуществления правосудия.

2. Бюджет судебной системы формируется судебной властью самостоятельно и по согласованию с исполнительной и законодательной ветвями власти включается в республиканский бюджет.

Статья 99.

1. Разбирательство дел во всех судах осуществляется открыто. Слушание дела в закрытом заседании допускается лишь в случаях, предусмотренных законом. Решение суда объявляется публично.

2. Заочное разбирательство уголовных или иных дел в судах не допускается, кроме случаев, предусмотренных законом.

3. Судопроизводство осуществляется на основе состязательности и равноправия сторон.

4. Отмена, изменение или приостановление судебного акта могут быть осуществлены судом в установленном законом порядке.

5. Процессуальные права участников судебного процесса, в том числе право на обжалование решений, приговоров и других судебных актов, а также порядок их осуществления определяются законом.

Статья 100.

1. Вступившие в законную силу акты судов Кыргызской Республики обязательны для всех государственных органов, органов местного самоуправления, юридических лиц, общественных объединений, должностных и физических лиц и подлежат исполнению на всей территории республики.

2. Неисполнение, ненадлежащее исполнение либо воспрепятствование исполнению судебных актов, а также вмешательство в деятельность судов влекут установленную законом ответственность.

Статья 101.

1. Суд не вправе применять нормативный правовой акт, противоречащий настоящей Конституции.

2. Если при рассмотрении дела в любой судебной инстанции возник вопрос о конституционности закона или иного нормативного правового акта, от которого зависит решение дела, суд направляет запрос в Конституционную палату Верховного суда.

Статья 102.

1. Для решения вопросов внутренней деятельности судов действует судебное самоуправление.

РАЗДЕЛ СЕДЬМОЙ ИНЫЕ ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОРГАНЫ

Статья 104.

Прокуратура составляет единую систему, на которую возлагается:

1) надзор за точным и единообразным исполнением законов органами исполнительной власти, органами местного самоуправления, их должностными лицами;

2) надзор за соблюдением законов органами, осуществляющими оперативно-розыскную деятельность, следствие;

3) надзор за соблюдением законов при исполнении судебных решений по уголовным делам, а также при применении мер принудительного характера, связанных с ограничением личной свободы граждан;

4) представительство интересов гражданина или государства в суде в случаях, определенных законом;

5) поддержание государственного обвинения в суде;

6) уголовное преследование должностных лиц государственных органов.

Статья 105.

Национальный банк осуществляет надзор за банковской системой Кыргызской Республики, определяет и проводит денежно-кредитную политику в Кыргызской Республике, разрабатывает и осуществляет единую валютную политику, об-

управление.

2. Органами судебного самоуправления в Кыргызской Республике являются съезд судей, Совет судей и собрание судей.

Съезд судей является высшим органом судебного самоуправления.

Совет судей является выборным органом судебного самоуправления, действующим в период между съездами судей и осуществляющим защиту прав и законных интересов судей, контроль за формированием и исполнением бюджета судов, организацию обучения и повышения квалификации судей, рассмотрение вопросов о привлечении судей к дисциплинарной ответственности.

Собрание судей является первичным органом судебного самоуправления.

3. Организация и порядок деятельности органов судебного самоуправления определяются законом.

Статья 103.

Правосудие отправляется бесплатно в предусмотренных законом случаях, а также в любом случае, когда участвующие в судебном разбирательстве лица предъявят доказательства, что не имеют достаточных средств для его ведения.

ладает исключительным правом проведения эмиссии денежных знаков, реализует различные формы и принципы банковского финансирования.

Статья 106.

Центральная комиссия по выборам и проведению референдумов обеспечивает подготовку и проведение выборов и референдумов в Кыргызской Республике.

Статья 107.

Счетная палата осуществляет аудит исполнения республиканского и местных бюджетов, внебюджетных средств, использования государственной и муниципальной собственности.

Статья 108.

Парламентский контроль за соблюдением прав и свобод человека и гражданина в Кыргызской Республике осуществляется Акыйкатчы (Омбудсменом).

Статья 109.

Организация и порядок деятельности государственных органов, указанных в настоящем разделе, а также гарантии их независимости определяются законами.

РАЗДЕЛ ВОСЬМОЙ МЕСТНОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ

Статья 110.

1. Местное самоуправление - гарантированное настоящей Конституцией право и реальная возможность местных сообществ самостоятельно в своих интересах и под свою ответственность решать вопросы местного значения.

2. Местное самоуправление в Кыргызской Республике осуществляется местными сообществами на территории соответствующих административно-территориальных единиц.

3. Местное самоуправление осуществляется местными сообществами граждан непосредственно либо через органы местного самоуправления.

4. Финансирование местного самоуправления обеспечивается из соответствующего местного, а также республиканского бюджета.

5. Формирование и исполнение местного бюджета осуществляются с соблюдением принципов прозрачности, участия общественности, подотчетности органов местного самоуправления перед местным сообществом.

Статья 111.

1. Систему органов местного самоуправления образуют:

1) местные кенешы - представительные органы местного самоуправления;

2) айыл окмоту, мэрии городов - исполнительные органы местного самоуправления.

2. Исполнительные органы местного самоуправления и их должностные лица в своей деятельности подотчетны местным кенешам.

Статья 112.

1. Депутаты местных кенешей избираются гражданами, проживающими на территории соответствующей административно-территориаль-

ной единицы, с соблюдением равных возможностей в порядке, установленном законом.

2. Главы исполнительных органов местного самоуправления избираются в порядке, установленном законом.

3. Местные кенешы в соответствии с законом:

1) утверждают местные бюджеты, контролируют их исполнение;

2) утверждают программы социально-экономического развития местного сообщества и социальной защиты населения;

3) вводят местные налоги и сборы, а также устанавливают льготы по ним;

4) решают иные вопросы местного значения.

Статья 113.

1. Государственные органы не вправе вмешиваться в предусмотренные законом полномочия местного самоуправления.

2. Органам местного самоуправления могут быть делегированы государственные полномочия с передачей материальных, финансовых и иных средств, необходимых для их осуществления. Государственные полномочия могут быть переданы органам местного самоуправления на основании закона или договора. По делегированным полномочиям органы местного самоуправления подотчетны государственным органам.

3. Органы местного самоуправления несут ответственность перед государством и его органами за исполнение законов, перед местным сообществом - за результаты своей деятельности.

4. Органы местного самоуправления вправе обращаться за судебной защитой в связи с нарушением их прав.

РАЗДЕЛ ДЕВЯТЫЙ ПОРЯДОК ВНЕСЕНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ В НАСТОЯЩУЮ КОНСТИТУЦИЮ

Статья 114.

1. Закон о внесении изменений в настоящую Конституцию может быть принят референдумом, назначаемым Жогорку Кенешем.

2. Изменения в положении третьего, четвертого, пятого, шестого, седьмого и восьмого разделов настоящей Конституции могут приниматься Жогорку Кенешем по предложению большинства от общего числа депутатов Жогорку Кенеша либо по инициативе не менее 300 тысяч избирателей.

3. Жогорку Кенеш принимает закон о внесении изменений в настоящую Конституцию не позднее 6 месяцев со дня его внесения на рассмотрение Жогорку Кенеша.

Закон о внесении изменений в настоящую

Конституцию принимается Жогорку Кенешем большинством не менее двух третей голосов от общего числа депутатов Жогорку Кенеша после проведения не менее трех чтений с перерывом между чтениями в 2 месяца.

По инициативе не менее двух третей от общего числа депутатов Жогорку Кенеша закон о внесении изменений в настоящую Конституцию может быть вынесен на референдум.

4. Запрещается внесение изменений в настоящую Конституцию во время чрезвычайного и военного положения.

5. Принятый закон о внесении изменений в настоящую Конституцию подлежит подписанию Президентом.

ЗАКОН КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О введении в действие

Конституции Кыргызской Республики

Статья 1.

1. Конституция Кыргызской Республики вступает в силу со дня официального опубликования результатов референдума (всенародного голосования), за исключением:

- положений раздела третьего, глав второй и третьей раздела четвертого, разделов пятого-шестого, которые вступают в силу со дня первого заседания вновь избранного Жогорку Кенеша Кыргызской Республики;

- положения части второй статьи 30, вступающей в силу с 1 января 2011 года.

2. Конституция Кыргызской Республики и Закон Кыргызской Республики "О введении в действие Конституции Кыргызской Республики", принятые референдумом (всенародным голосованием), не требуют подписания.

3. Принимая во внимание историческое значение дня принятия первой Конституции суверенной Кыргызской Республики, считать Днем Конституции Кыргызской Республики 5 мая.

4. Со дня вступления в силу Конституции признать утратившими силу:

1) Конституцию Кыргызской Республики, принятую 5 мая 1993 года, со всеми внесенными в нее изменениями и дополнениями;

2) Закон Кыргызской Республики "О введении в действие Конституции Кыргызской Республики" от 5 мая 1993 года № 1186-ХII;

3) Закон Кыргызской Республики "О новой редакции Конституции Кыргызской Республики" от 23 октября 2007 года № 157, за исключением:

положений о полномочиях Президента Кыргызской Республики, которые утрачивают силу со дня первого заседания Жогорку Кенеша нового созыва;

положений о полномочиях Премьер-министра Кыргызской Республики, которые утрачивают силу со дня назначения нового состава Правительства, сформированного в соответствии с новой Конституцией.

5. Законы и другие нормативные правовые акты, действовавшие до вступления в силу Конституции, применяются в части, не противоречащей Конституции.

Законы, регулирующие порядок гражданского, уголовного и административного судопроизводства, действуют до приведения их в соответствие с Конституцией.

6. Специальные гарантии, предусмотренные международными обязательствами Кыргызской Республики, Кодексом Кыргызской Республики о выборах в Кыргызской Республике, Законом Кыргызской Республики "О государственных гаран-

тиях равных прав и равных возможностей для мужчин и женщин", Указом Президента Кыргызской Республики "О мерах по совершенствованию гендерной политики" № 136 от 20 марта 2006 года, сохраняют свое действие.

7. Выборы депутатов Жогорку Кенеша проводятся в соответствии с требованиями, предусмотренными статьей 70 Конституции Кыргызской Республики.

8. Судьи Верховного суда и местных судов Кыргызской Республики сохраняют свои полномочия до избрания и назначения новых судей в соответствии с новой Конституцией.

Заместители председателя Верховного суда, председатели местных судов и их заместители сохраняют свои полномочия до избрания новых заместителей председателя Верховного суда, председателей местных судов и их заместителей в соответствии с новой Конституцией.

До формирования Совета по отбору судей в соответствии с новой Конституцией вакантные должности судей, председателей местных судов и их заместителей замещаются в порядке, определяемом Временным Правительством.

9. Депутаты местных кенешей сохраняют свои полномочия до конца срока, на который они избраны.

Мэры городов, главы городских управ и айыл окмоту сохраняют свои полномочия до избрания соответствующих должностных лиц исполнительных органов местного самоуправления.

10. Считать полномочия судей Конституционного суда прекращенными со дня издания Декрета № 2 Временного Правительства от 12 апреля 2010 года "О расформировании Конституционного суда".

11. Со дня вступления в силу Конституции:

1) состав Центральной комиссии по выборам и проведению референдумов определяется Временным Правительством Кыргызской Республики и включает представителей политических партий и гражданского общества. Центральная комиссия по выборам и проведению референдумов действует до формирования нового состава в соответствии с Конституцией;

2) председатель и аудиторы Счетной палаты сохраняют свои полномочия до избрания нового состава Счетной палаты.

Статья 2.

1. Утвердить Декрет Временного Правительства Кыргызской Республики № 39 от 19 мая 2010 года "О Президенте Кыргызской Республики на переходный период" следующего содержания:

"ДЕКРЕТ ВРЕМЕННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

от 19 мая 2010 года ВП № 39

О Президенте Кыргызской Республики на переходный период

1. До вступления в должность вновь избранного Президента Кыргызской Республики в соответствии с новой Конституцией Кыргызской Республики ввести на переходный период должность Президента Кыргызской Республики.

2. Срок полномочий Президента Кыргызской Республики установить до 31 декабря 2011 года.

3. Установить, что Президент Кыргызской Республики не вправе баллотироваться на должность Президента Кыргызской Республики на очередных выборах 2011 года.

4. Наделить на переходный период Председателя Временного Правительства Отунбаеву Розу Исаковну полномочиями Президента Кыргызской Республики.

5. Президент Кыргызской Республики:

до первого заседания Жогорку Кенеша нового созыва, избранного в соответствии с новой Конституцией Кыргызской Республики, осуществляет полномочия Президента Кыргызской Республики, предусмотренные Конституцией Кыргызской Республики, изложенной в Законе Кыргызской Республики от 23 октября 2007 года № 157 "О новой редакции Конституции Кыргызской Республики";

со дня первого заседания Жогорку Кенеша нового созыва осуществляет полномочия Президента Кыргызской Республики, предусмотренные новой Конституцией Кыргызской Республики;

осуществляет полномочия Премьер-министра Кыргызской Республики, предусмотренные Конституцией Кыргызской Республики, изложенной в Законе Кыргызской Республики от 23 октября 2007 года № 157 "О новой редакции Конституции Кыргызской Республики", до формирования Пра-

г.Бишкек
от 27 июня 2010 года

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ЦЕНТРАЛЬНОЙ КОМИССИИ ПО ВЫБОРАМ И ПРОВЕДЕНИЮ РЕФЕРЕНДУМОВ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

О результатах референдума (всенародного голосования) Кыргызской Республики 27 июня 2010 года

Рассмотрев протоколы областных, Бишкекской и Ошской городских комиссий по выборам и

проведению референдумов, протоколы участковых комиссий референдума, образованных за

вительства Кыргызской Республики в соответствии с новой Конституцией Кыргызской Республики.

6. Президент Кыргызской Республики на переходный период не вправе состоять в политической партии, обязан соблюдать политическую нейтральность и воздерживаться от любых действий, связанных с поддержкой каких-либо политических партий.

7. Президент Кыргызской Республики на переходный период обязан обеспечить проведение свободных, честных и прозрачных выборов Президента Кыргызской Республики и депутатов Жогорку Кенеша Кыргызской Республики.

Статья 3.

1. Президент Кыргызской Республики после утверждения Декрета Временного Правительства Кыргызской Республики № 39 от 19 мая 2010 года "О Президенте Кыргызской Республики на переходный период" решением референдума приносит присягу перед народом Кыргызской Республики.

2. Выборы нового Президента Кыргызской Республики проводятся за 2 месяца до истечения срока полномочий Президента Кыргызской Республики.

3. Президент Кыргызской Республики после вступления в должность нового Президента Кыргызской Республики приобретает статус экс-президента Кыргызской Республики.

Статья 4.

Положения части второй статьи 114 Конституции Кыргызской Республики, предусматривающие порядок внесения изменений в Конституцию Кыргызской Республики Жогорку Кенешем, вступают в силу с 1 сентября 2020 года.

Статья 5.

Настоящий Закон принят референдумом (всенародным голосованием) 27 июня 2010 года и вступает в силу со дня официального опубликования итогов референдума (всенародного голосования) по принятию новой Конституции Кыргызской Республики.

пределами территории Кыргызской Республики об итогах голосования по принятию Конституции Кыргызской Республики и Закона Кыргызской Республики "О введении в действие Конституции Кыргызской Республики"; проекты которых предложены Временным Правительством Кыргызской Республики, путем суммирования содержащихся в них данных, Центральная комиссия по выборам и проведению референдумов Кыргызской Республики установила, что общее число граждан имеющих право участвовать в референдуме - 2716687.

Число граждан, принявших участие в голосовании - 1962804 или 72,24 процента от общего числа граждан, имеющих право участвовать в референдуме.

Число граждан ответивших "ДА" на поставленный в бюллетене вопрос, - 1777339 или 90,55 процента от числа граждан, принявших участие в голосовании. Число граждан ответивших "НЕТ" - 158373 или 8,07 процента от числа граждан, принявших участие в голосовании. 27092 бюллетеня или 1,38 процента признаны недействительными.

В соответствии с пунктом 16 Временного порядка проведения референдума (всенародного голосования) Кыргызской Республики, утвержденного Декретом Временного Правительства Кыргызской Республики от 21 апреля 2010 года № 20, статьей 45 Конституционного закона Кыргызской Республики

Председатель Центральной комиссии по выборам и проведению референдумов Кыргызской Республики
А.Сариев

Кыргызской Республики "О референдуме Кыргызской Республики" Центральная комиссия по выборам и проведению референдумов Кыргызской Республики, постановляет:

1. Утвердить протокол Центральной комиссии по выборам и проведению референдумов Кыргызской Республики о результатах референдума (всенародного голосования) Кыргызской Республики 27 июня 2010 года (прилагается).

2. Признать референдум (всенародное голосование) по принятию Конституции Кыргызской Республики и Закона Кыргызской Республики "О введении в действие Конституции Кыргызской Республики", проекты которых предложены Временным Правительством Кыргызской Республики состоявшимся.

3. Считать принятым Конституцию Кыргызской Республики и Закон Кыргызской Республики "О введении в действие Конституции Кыргызской Республики" 27 июня 2010 года на референдуме (всенародном голосовании) Кыргызской Республики.

4. Зарегистрировать Отунбаеву Розу Исаковну Президентом Кыргызской Республики, вручить удостоверение, нагрудный знак и Штандарт (флаг) Президента Кыргызской Республики.

5. Опубликовать настоящее постановление в газете "Эркин Тоо".

г.Бишкек
от 1 июля 2010 года № 130

В соответствии с пунктом 16 Временного порядка проведения референдума (всенародного голосования) Кыргызской Республики, утвержденного Декретом Временного Правительства Кыргызской Республики от 21 апреля 2010 года № 20, статьей 45 Конституционного закона Кыргызской Республики

Председатель Центральной комиссии по выборам и проведению референдумов Кыргызской Республики
А.Сариев

Кыргызской Республики "О референдуме Кыргызской Республики" Центральная комиссия по выборам и проведению референдумов Кыргызской Республики, постановляет:

В соответствии с пунктом 16 Временного порядка проведения референдума (всенародного голосования) Кыргызской Республики, утвержденного Декретом Временного Правительства Кыргызской Республики от 21 апреля 2010 года № 20, статьей 45 Конституционного закона Кыргызской Республики

Мыйзамды билсен чөнтөгүнө тартат,
Мыйзамды билбесен чөнтөгүндөн качат

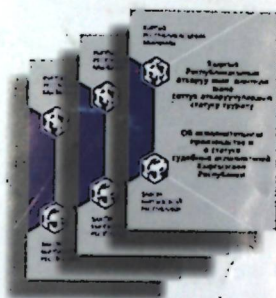
Знание законов карман не тянет
Наоборот: незнание законов тянет из кармана

Книжные серии

Кодексы Кыргызской Республики

Законы Кыргызской Республики

тел.: +996(312)64-26-50, 64-26-51, <http://www.academy.kg>

Компьютерные базы данных по законодательству КР

Каждый день:

Мы получаем правовые документы из официальных источников

Каждый день:

Вы получаете новые правовые документы

Каждый день:

Мы стремимся предоставить Вам качественный сервис

720005, Кыргызская Республика, г. Бишкек, ул. М. Горького, 15
тел.: (312) 54-10-27, 54-06-99, 54-43-23, факс: (312) 54-03-60
<http://www.toktom.kg>, e-mail: info@toktom.kg